

ATATURK
UNIVERSITY
PUBLICATIONS

Communicata

*Formerly: Journal of Atatürk Communication
Official journal of Atatürk University Faculty of Communication*

Issue 25 • March 2023

Communicata

Editor

Raci TAŞCIOĞLU

Department of Public Relations and Promotion, Atatürk University, Faculty of Communication, Erzurum, Turkey

Associate Editors

Zeynep BİRİCİK

Department of Radio, Cinema and Television, Atatürk University, Faculty of Communication, Erzurum, Turkey

Secretary

Aslı KÖSEOĞLU

Department of Journalism, Ataturk University, Faculty of Communication, Erzurum, Turkey

Recep BAYRAKTAR

Department of Radio, Cinema and Television, Atatürk University, Faculty of Communication, Erzurum, Turkey

Samet CANDAR

Department of Public Relations and Promotion, Atatürk University, Faculty of Communication, Erzurum, Turkey

Editorial Board

Abdulkadir ATİK

Department of Radio, Atatürk University, Faculty of Communication, Erzurum, Turkey

Adem YILMAZ

Department of Radio, Cinema and Television, Atatürk University, Faculty of Communication, Erzurum, Turkey

Ahmet TAYLAN

Department of Information and Information Technologies, Mersin University, Faculty of Communication, Mersin, Turkey

Besim YILDIRIM

Department of Journalism, Atatürk University, Faculty of Communication, Erzurum, Turkey

Deniz SEZGİN EMÜLER

Department of Public Relations and Promotion, Ankara University, Faculty of Communication, Ankara, Turkey

Elif KÜÇÜK DURUR

Department of General Journalism, Atatürk University, Faculty of Communication, Erzurum, Turkey

Fatih DEĞİRMENCI

Department of Public Relations and Promotion, Atatürk University, Faculty of Communication, Erzurum, Turkey

Hakan TEMİZTÜRK

Department of Journalism, Atatürk University, Faculty of Communication, Erzurum, Turkey

Naci İSPİR

Department of Radio, Cinema and Television, Atatürk University, Faculty of Communication, Erzurum, Turkey

Ömer ÖZER

Department of General Journalism, Anatolian University, Faculty of Communication Sciences, Eskişehir, Turkey

Zakir AVŞAR

Department of Radio, Cinema and Television, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Communication, Ankara, Turkey

Founder

İbrahim KARA

General Manager

Ali ŞAHİN

Finance Coordinator

Elif Yıldız ÇELİK

Journal Managers

İrem SOYSAL
Bahar ALBAYRAK
Deniz KAYA
İrmak BERBEROĞLU

Publications Coordinators

Gökhan ÇİMEN
Arzu ARI
Alara ERGİN
Hira Gizem FIDAN
İrem ÖZMEN

Project Coordinators

Doğan ORUÇ
Sinem Fehime KOZ

Contact

Publisher: Atatürk University
Address: Atatürk University,
Yakutiye, Erzurum, Turkey

Publishing Service: AVES
Address: Büyükdere Cad., 105/9
34394 Şişli, İstanbul, Turkey
Phone: +90 212 217 17 00
E-mail: info@avesyayincilik.com
Webpage: www.avesyayincilik.com

Communicata

AIMS AND SCOPE

Communicata is a scientific, open access, online-only periodical published in accordance with independent, unbiased, and double-blinded peer-review principles. The journal is official publication of the Atatürk University Faculty of Communication and published biannually in March and September. The publication languages of the journal are Turkish and English.

Communicata aims to contribute to the literature by publishing manuscripts at the highest scientific level in communication. The journal publishes original articles, reviews, case reports, and letters to the editors that are prepared in accordance with ethical guidelines. The scope of the journal includes but not limited to radio, television, cinema, journalism, public relations, advertising, new media, etc.

Communicata indexed in DOAJ and China National Knowledge Infrastructure (CNKI).

The target audience of the journal includes researchers and specialists who are interested or working in all fields of communication.

The editorial and publication processes of the journal are shaped in accordance with the guidelines of the Council of Science Editors (CSE), Committee on Publication Ethics (COPE), European Association of Science Editors (EASE), and National Information Standards Organization (NISO). The journal is in conformity with the Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing (doaj.org/bestpractice).

Disclaimer

Statements or opinions expressed in the manuscripts published in the journal reflect the views of the author(s) and not the opinions of the editors, editorial board, and/or publisher; the editors, editorial board, and publisher disclaim any responsibility or liability for such materials.

Open Access Statement

Communicata is an open access publication, and the journal's publication model is based on Budapest Access Initiative (BOAI) declaration. All published content is available online, free of charge at <https://communication-ataunipress.org/>. The journal's content is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial (CC BY-NC) 4.0 International License which permits third parties to share and adapt the content for non-commercial purposes by giving the appropriate credit to the original work.

From January 2022 onwards, content is licensed under a Creative Commons CC BY-NC 4.0 license. The journal's back content was published under a traditional copyright license however the archive is available for free access.

You can find the current version of the Instructions to Authors at <https://communication-ataunipress.org/>

Editor: Raci TAŞCIOĞLU

Address: Atatürk University, Faculty of Communication, Erzurum, Turkey

E-mail: tascio@atauni.edu.tr

Publisher: Atatürk University

Address: Atatürk University, Yakutiye, Erzurum, Turkey

Publishing Service: AVES

Address: Büyükdere Cad., 105/9 34394 Şişli, İstanbul, Turkey

Phone: +90 212 217 17 00

E-mail: info@avesyayincilik.com

Web: www.avesyayincilik.com

Communicata

CONTENTS

RESEARCH ARTICLES

Transformation of Knowledge and Artificial Intelligence in the Digital Age: An Evaluation in Terms of Production and Power Relations Abdulsamet GÜNEK	1
The Importance of Historical Productions in the Reconstruction of Collective Memory: The Example of Mehmetçik Kutlu Zafer Series Taşkın ERDOĞAN	9
Being a Woman Journalist in Local Media: A Research Specific to Ağrı, Erzincan, Erzurum, Hakkâri and Van Provinces Aslı KÖSEOĞLU.....	15

REVIEW

Electronicization of Surveillance in the Digital Transformation Age: Surveillance Society from Panopticon to Superpanopticon Sevgi KAVUT	22
Acknowledgement of Reviewers.....	28

Dijital Çağda Bilginin Dönüşümü ve Yapay Zeka: Üretim ve İktidar İlişkileri Açısından Bir Değerlendirme

Transformation of Knowledge and Artificial Intelligence in the Digital Age: An Evaluation in Terms of Production and Power Relations

Abdulsamet GÜNEK

Muş Alparslan Üniveristesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Muş, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 31.01.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 14.03.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 27.03.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Abdulsamet GÜNEK

E-mail: sgunek@gmail.com

Cite this article as: Günek, A. (2023). Dijital Çağda Bilginin Dönüşümü ve Yapay Zeka: Üretim ve İktidar İlişkileri Açısından Bir Değerlendirme. *Communicata*, 25, 1-8.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ÖZ

Bilimsel yöntem ve deneyin esas alındığı yeni bilim anlayışında bilginin sosyal yapı ve kurumlarla ilişkisi değişmektedir. Dijital çağ olarak tanımlanan yeni dönemde akıllı makineler bilgi üretim sürecinin yeni aktörlerinden birisi olmaya başlamıştır. Bilgi üretim sürecinde insanın aktif, yapıcı (özne) rolü yapay zeka özelliklerine sahip üstün makinelerin sürece dahil olmalarıyla birlikte azalmaktadır. Algılayan, öğrenen, üreten ve aktaran makineler bilgi üretimini, dağıtımını ve erişimini yeni bir forma sokmaktadır. Bu durum bilginin üretim ve iktidar ilişkileri açısından yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada bilginin tarihsel dönüşümü ve bu dönüşümün oluşturduğu yeni bilgi ve iktidar ilişkileri tartışılmaktadır. Çalışmada ayrıca yeni bir bilgi üretim formu olarak konuşma robotu ChatGPT değerlendirilmiştir. Çalışma dijital çağın başat unsuru olan yapay zeka teknolojilerinin yeni bir bilgi formu ve iktidar ilişkisi ürettiğini iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zeka, bilgi, bilgi ve iktidar, bilgi üretimi

ABSTRACT

The new scientific approach, based on scientific method and experiment, has transformed the relationship of knowledge with social structure and institutions. In the digital age, machines are one of the most important actors in the information production process. The active, constructive (subject) role of humans in the information production process has decreased with the inclusion of superior machines with artificial intelligence features. The production, distribution, and access of knowledge have been reshaped with machines that perceive, learn, produce, and transmit. This situation necessitates the reconsideration of knowledge in terms of production and power relations. In this study, the historical transformation of knowledge and the new form of knowledge-power relationship are discussed. An artificial intelligence chatbot ChatGPT is also analyzed in the study. The study claims that artificial intelligence technologies, which are the dominant elements of the digital age, produce a new form of knowledge and power relationship.

Keywords: Artificial intelligence, ChatGPT, knowledge, knowledge and power, knowledge production

Giriş

Bilginin kaynağı, sınırları, gelişimi, diğer yapı ve kurumlarla ilişkisi farklı bilimsel disiplinlerin temel araştırma konularındandır. Bilgi üzerine araştırmalar bilimin bir form haline geldiği, bilimin ve bilimselliğin ön plana çıktığı 17. ve 18.yy'dan (Dankel, 2011, s. 148), çok öncesine dayanmaktadır. İlk çağ tarihi filozoflarından itibaren devam eden bilginin kaynağı ve sınırlarına yönelik sorgulama Francis Bacon'un bilgi güçtür, bir şeyi bilmek ona egemen olmaktır (Bacon, 2015) çıkarımıyla yeni bir boyuta kavuşmuştur.

Günümüzde bilgi üreticisi olan klasik eğitim kurumlarının bilgi üretimi üzerindeki geleneksel tekelleri kırılmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler temel bilgi kurumlarının hiyerarşik yapılanma şekli olan öğreten-öğrenen-okul denklemini çok katmanlı ve yatay bir forma dönüştürmüştür. Manuel Castells'in (2000; 2008; 2013) ağ toplumu kavramsallaştırmasıyla aktardığı yeni toplumsal yapıda

bilginin diğer kurum ve yapılarla ilişkisi, ağ toplumu formatının bir tezahürü olarak farklı kurum ve katmanlarla iç içe geçmiştir.

Post-truth (gerçeklik ötesi) çağda bilginin hakikatle ilişkisi git-tikçe daha da belirsizleşmiştir. Günümüzde bilgi ve enformasyonun hakikiliğini ve mahiyetini anlamlandırmak zor bir süreç yerleşmiştir. Bütün bu tartışmalar bilginin üretim biçimlerini, bilgi üreticisi kurum ve yapıları ve bilginin iktidarla ilişkisini dönüşüme uğratmıştır. Dijitalleşme ile birlikte ise enformasyon ve bilgi kavramları disiplinlerarası bir araştırma alanı olmuştur. Yapay zeka, makine öğrenme, duygusal öğrenme gibi yeni bilgi öğrenme ve üretim biçimleri bilgiyi farklı bağlamlarda ele almayı zorunlu kılmaktadır. Günümüzde klasik bilgi kurumlarının entelektüel ve toplumsal işlevleri tartışılmaktadır.

Veri, enformasyon ve bilgi kavramları kimi zaman bir birine karıştırılmakta aralarındaki fark belirsizleşmektedir. Bu çalışmada bilgi kavramı işlenmiş, düzenlenmiş bir form haline getirilmiş olgu olarak ele alınmaktadır. Zira bilgi, enformasyonun sentezlenip içselleştirilerek kişiselleştirilmiş hale gelmesidir (Yılmaz, 2009, s. 114). Çalışmada genel olarak bilginin tarihsel dönüşümü ve bu dönüşümün oluşturduğu yeni ilişki biçimleri değerlendirilmektedir. Çalışmada ayrıca yeni bir bilgi üretim formu olarak konuşma robotu ChatGPT ele alınmıştır. Temel varsayımımız bilginin günümüzde yeni iletişim teknolojileri marifetiyle klasik üretim ilişkilerinin dışına çıkarak yeni bir forma büründüğüdür. Bu yeni form üretim ve dağıtım ilişkileri açısından bilgi iktidar ilişkisini yeniden ele almayı zorunlu kılmaktadır.

Bilginin Ne'liği Üzerine

Bilgi kelimesi Türk Dil Kurumu Sözlüğünde "insan aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelerin bütünü, bili, malumat, öğrenme, araştırma veya gözlem yolu ile elde edilen gerçek, vukuf, genel olarak ve ilk sezi durumunda zihnin kavradığı temel düşünceler (Türk Dil Kurumu, 2022) şeklinde tanımlanmaktadır. Bilginin temel iki ögesi vardır: bilen (insan) ve bilinen, bilinebilen, araştırılan şeydir (var olan). Her bilgi bu iki ögeye, bunlar arasında kurulan bağa dayanır (Mengüşoğlu, 2008). Bilgi antik çağdan itibaren insanlığın temel ilgi alanlarından biri olmuştur. Bilginin kaynağı, sınırları ve etkileri üzerine araştırmalar yürütülmüştür. Bu alanlara ilişkin sorgulamalar, bilgi felsefesi başlığı altında sistematikleştirilmiştir. İlk çağ filozofları tarafından başlatılan tartışma Kıta Avrupası felsefecileri ve İngiliz empiristleri tarafından teknik anlamda geliştirilmiş, Kant ile en üst düzeyine ulaşmıştır (Taşkın, 2002, s. 293). Bilginin kaynağı ve doğası üzerine daha çok felsefi unsurlar üzerinden gerçekleştirilen bu sorgulamaya modern dönem filozofları da dahil olmuştur. Marks'a göre doğada nesnelere ve olaylar vardır; ama bilgi yoktur. "Bilgiyi yaratan ve üreten doğaüstündeki çalışması ve bu çalışmaya düşüncesinin katkısıyla bizzat insanın kendisidir." Bilginin kaynağını insan olarak betimleyen Marks'a karşın Engels bilginin sınırlarını ve imkânlarını sorgulamıştır. "Engels'e göre bilgi sonsuzdur. Bilginin sona ermesi sonsuz sona ermesi demek olur ki, olanaksızdır" (Canpolat, 2005, s. 86). Michel Foucault'a göre ise bilgi, aynı zamanda kavramların görüldükleri, tanımlandıkları, uygulandıkları ve dönüştükleri yer olan ifadelerin düzenlendikleri ve birbirlerine bağlandıkları alandır.. Bilimlerden bağımsız olan bilgiler vardı, fakat belirli bir söylemsel pratiği olmayan bilgi yoktur ve her söylemsel pratik, oluşturduğu bilgiyle tanımlanabilir (Russo, 2002, s. 30). Foucault'a göre bilgi söylemsel bir pratik tarafından düzenli bir şekilde oluşturulmuş ve bir bilimin kuruluşu içinde gerekli olan bu unsurlar bütününe, unsurlar kendisine yer vermeye zorlanmadıkları halde, bilgi adı verilebilir (Russo, 2002, s. 30).

Düşünce tarihinin en önemli filozoflarından olan Aristoteles'in görüşleri yüzyıllar boyunca bilimsel görüşün kaynağını oluşturmuştur. Durant'a göre (2014, s. 112), yeni araçlar, biriken gözlemler ve azimli deneyler, bilimi yeniden kuruncaya ve Occam ile Ramus'a, Roger ile Francis Bacon'a, karşı konmaz silahlar sağlancaya kadar, Aristo'nun saltanatı sürmüştür. Bilim anlayışında önemli yapı taşlarından birini de 16.yüzyıl İngiliz empirizminin önde gelen filozofu Francis Bacon'un bilimsel yaklaşımıdır. Bacon, Novum Organum (2015) adlı eserinde Aristocu bilim anlayışına da karşı çıkmakta ve gerçek bilginin kaynağının tümdengelim değil tümevarım olduğunu savunmaktadır. Zira Bacon eseriyle Novum Organum (yeni araç ya da yeni alet, organ) Aristoteles'in Organon adlı eserinde dile getirdiği görüşlere karşıtlık oluşturmuştur. Bacon, Novum Organum'da bilmenin bir tür egemenlik biçimi olduğunu vurgulamaktadır. Bacon'un bilgi ve güç arasındaki ilişkisi bir yöntem ilişkisidir. Bilginin gücü, bilimsel yöntemin gücünden kaynaklanmaktadır. Bacon'ın yaşadığı dönem Batı'da önemli değişimlerin ortaya çıktığı bir zamana tekabül etmektedir. Batıda bilimsel bilginin artışına bağlı olarak ortaya çıkan yenilikler ve dönüşüm bilimsel yöntemin tartışılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde bilimsel yöntem çok tartışılan bir felsefe konusu haline gelmiştir. Bilginin nitelikleri üzerine ciddi değerlendirmelere gidilmiştir (Toydemir, 2012, s. 104). Denk (2011), Ortaçağın temel düşünme ve yöntem biçimini eski bilim olarak tanımlamakta ve Yeniçağ 'da bu eski bilime karşı ve onu geçersiz kılan bir anlayışla yeni bilimin doğduğunu belirtmektedir. Yeni bilimde temel doğrulama biçimi insan usuna (aklına) uygundur. Denk'e göre, "Yeni bilim, nedensel açıklamalarını matematiksel çıkarımlarla bağlayarak, doğa üzerindeki bilgiyi yeni bir yapıya kavuşturma çabası içinde hızla yol almaktaydı" (2011, s. 17). Bilgiye yönelik anlamlandırma çabalarının bilimsel bilgi anlayışının değişimine bağlı olarak dönüştüğünü görmekteyiz. Bilgi kavramı, içinde var olduğu ve gerçekleştiği epistemolojik alanın, dış dünya gerçekliğinin ve bütün bu alanların birbiri içine geçtiği etkileşimli bir zeminin ürünü olarak farklı değerlendirmelere tabi tutulmaktadır

Bilgi ve İktidar/Güç İlişkisi

Umberto Eco, "Gülün Adı" (1999) romanında yalnızca kilise ve ruhban sınıfına açık kütüphane metaforuyla farklı sosyal yapıların bilgi üzerinden oluşturdukları iktidar biçimlerini sorgulamaktadır. Eco'nun dikkat çektiği temel nokta bilgiyi erişim kısıtlı olması ve bir imtiyaz haline dönüştürülmesidir. Geç Ortaçağ'ın sonlarına kadar bilgiye erişim kısıtlıydı. Yayıncılık tekeli de rahiplerin elinde bulunuyordu. Bilgi üretimi yavaş ve meşakkatli bir sürecin sonunda mümkün olabiliyordu. Bilgi kaynaklarına yalnızca elit ve zengin bir zümre ulaşabiliyordu (Mounk, 2021)

Dinsel anlayışa dayalı bilimsel yaklaşım Ortaçağ düşüncesini belirgin bir şekilde etkilemiştir. Ortaçağ'da özellikle de Aristoteles'in düşüncelerine büyük oranda itibar edilmiştir. 1215 ile 1260 yıllarını kapsayan süreçte Aristo'nun eserleri önce yasaklanmış, sonra sansürlenmiş ve nihayetinde Hristiyan okullarında zorunlu olarak okutulan öğretilere dönüşmüştür. Durant, Aristo'nun öğretilerine yönelik bu dönüşümü şu şekilde izah etmektedir: "1215'te Paris'teki Papalık Elçiliği, Aristo'nun eserlerinin öğretilmesini yasaklamıştır. 1231'de Papa Greguar IX, Aristo'yu sansürden geçirmesi için bir kurul atamıştı. 1260 yılında artık her Hristiyan okulunda zorunlu olarak okunuyordu ve din meclisleri, Aristo'nun fikirlerinden sapanları cezalandırıyordu" (2014, ss. 111-112). Eski bilim kilisenin hizmetinde, Platon ve Aristoteles'in çeşitli düşüncelerinin Hristiyanlık ile yoğrulmasıyla ortaya çıkan dinsel öğretiyi

destekleme ve doğrulama görevini üstlenmişti (Denkel, 2011, s. 16). Akıl ve inanç uzlaştırmasına yönelik çalışmalarda Aristoteles muhatap olarak görülmüştür. Skolastik yöntem din, felsefe ve bilim üzerinde açık bir etki oluşturmuştur. Ortaçağ Skolastik düşüncesinde bilgi ve bilim dini öğretiler etrafında şekillendirilmiş ve kendisine has bir iktidar düzlemi oluşturmuştur. Bilgi bir güç aracı olarak iktidar ilişkilerini düzenlemede önemli işlevler üstlenmiştir. Ortaçağ'da bilgi ve sosyal pratiği Şam medreseleri üzerinden ele alan Michael Chamberlain (2014, s. 255) yüksek kültürün başlıca şekli unsuru olarak bilgi üretimi ve onun yaygın biçimde dağıtımını göstermektedir. Chamberlain'ın üzerinde durduğu önemli bir nokta bilginin üretim ilişkileri, yöntemi ve stratejileri ile zengin elit aileler, yönetici sınıf ve ayan olarak tarif ettiği entelektüel sınıf arasında oluşturduğu güç ilişkisidir. Chamberlain bu ilişkiyi şu şekilde tarif etmektedir:

“Şehirdeki medreselerin yerleşim düzenine baktığımız zaman, ihtisaslaşmış kurumlar olarak görünen şeyin bile, aslında iki ayrı mücadelenin aracı ve amacı oldukları anlaşılır. Emirler ve az sayıdaki zengin sivil aileleri için medreseler mülkiyeti uzun süre elde tutmanın yollarından birisidir. Elit ailelerin üyeleri medrese kurdukları zaman, aile vakıfları gibi onlardan istifade etmeyi amaçlıyorlardı. Ayan için ise medreseler kendi mücadelelerinin kazanımlarını elde ettikleri bir tür arenaydı. (Chamberlain, 2014, ss. 224–225).

Michel Foucault bilgi üzerine fikir yürüten en önemli düşünürlerden birisidir. Foucault epistemolojik düzlemde bilginin oluşum formlarını, pratik düzlemde ise bilginin etkileşim ve iktidar biçimlerini sorgulamaktadır. Temel olarak özdeş olarak görmediği ama aynı zamanda aralarında girift bir ilişki bulunan bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. W. Bernauer'e göre (2005), Foucault'nun kültürel analizleri, birbirleriyle kesişip şekillenen (bilgi), (bilgi-iktidar), (bilgi-iktidar-özgürlük) alanları üzerinden gerçekleşmektedir. Bilgi, öğrenme alanının nasıl kurulduğunu, bilgi-iktidar öğrenme alanında hangi güçlerin mevcut olduğunu ve nasıl işlediğini, bilgi-iktidar-özgürlük bağlamı ise bilgi ile iktidar arasındaki bağların durumunu ve mevcudiyetini içerir. Tarihsel araştırma metodolojisi içinde genel olarak bilgi ile iktidar arasındaki ilişkinin yeterince incelenmemiş olduğunu düşünen Foucault, bilgi ve iktidar ilişkisinin birbirini karşılıklı olarak var eden bir alan olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda bilginin iktidar ürettiğini iktidarın da hem bilgiyi içerdiğini hem de ürettiğini söyleyebiliriz (Urhan, 2013). Ancak burada bilgi ve iktidar arasında kurulan ilişki boyutu gündelik dilde kullanılan anlamından uzaktır. Bilgi ve iktidar arasında birbirini içeren ve etkileyen bir bilgi iktidar ilişkisi kurmak için Foucault'a göre öncelikle özne, bilgi, birey ve bireyselleşme kavramlarının ele alınması gerekmektedir (Urhan, 2013, s. 237). Bu yöntem Foucault'nun suç, ceza, sapma, cinsellik, delilik bağlamında oluşturduğu eserlerinin de özünü oluşturan arkeolojik yaklaşımı esas almaktadır. Yani nesnelere ve olgular arasındaki ilişki boyutlarını ve bunların birbirini nasıl dönüştürdüğünü ele alıp ortaya koyma anlayışını içermektedir. Ian Hacking “Foucault'nun Arkeolojisi” adlı makalesinde “iktidar ile bilgi arasında hangi ilişkiler vardır” şeklindeki bir soruya, çok kısa, ama doğru olmayan iki cevabın verilebileceğini öne sürer. Bir, bilgi iktidarda olanların kendi amaçları için kullanabilecekleri bir araçtır; iki, yeni bir bilgi yeni bir iktidar türünü kullanabilen yeni bireyler ya da kurumlar sınıfına yol açar (Hacking'den aktaran Urhan, 2013, s. 249). Foucault'nun Hapishanenin Doğuşu (Foucault, 2017) kitabında ele aldığı biçimiyle bilginin iktidar tarafından bir gözetleme, kontrol altına alma, ehlileştirme ve nesnelleştirme aracı olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. İktidarın güçlü olmasını arzu ve bilgi düzeyinde olumlu etkilerde bulunmasına bağlayan, buna dayanarak da

iktidarın bilgiyi engellemek yerine onu ürettiğine inan Foucault, beden üzerine bir bilginin üretilmesinin askeri ve eğitsel disiplinler sayesinde olanaklı olduğunu düşünür (Urhan, 2013, s. 241). Son tahlilde iktidarın bilgi ile ilişkisinin “bilme”, “bilgi” ve “söylemler” (Ece, 2009, s. 63) üzerinden ilerlediği söylenebilir. Foucault (2017) anlayışında iktidarın bilgiyle ilişkisi hem söylem düzeyinde hem de pratik düzlemde oluşmaktadır. Bu pratik ilişkinin en açık örneği bilginin bir yönetim stratejisi ve rıza aracı olarak kullanılmasıdır.

Tarihsel bağlamlarda özellikle de olağan üstü şartlarda bilginin iktidar tarafından bir baskı aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bilginin dayatıcı bir iktidar pratiği olarak kullanılmasını en açık haliyle propaganda tekniğinde görmek mümkündür. Özellikle Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş döneminde propaganda teknikleri yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Hitlerin Propaganda Bakanı Joseph Goebbels'in propaganda faaliyetleri bilginin araçsallaşması, pratik amaçlar için kullanımı ve hakikatle kurduğu ilişkinin tahrifata uğraması açısından iyi bir örnektir. Goebbels kitle iletişim araçları üzerindeki inanılmaz gücü sayesinde Alman halkını dezenformasyona tabi tutmuştur (Psychological Operations, Goebbels' Principles of Propaganda, 2009). Propagandanın ürettiği bilgi dayatıcı bir bilgidir. Bilginin engellenerek değil dayatılarak sunulması, enformasyonun bir silaha dönüştürülmesi bilgi iktidar ilişkisinin gündelik kullanımına uygun ve anonimleşmiş “bilgi güçtür” söyleminin bir yansıması olarak görülebilir. Ancak bir dipnot olarak ‘bilgi güçtür’ sloganı ile ilgili şu hususu açıklamakta fayda vardır. Çağımızda bilginin gücünü vurgulamak için kullanılan bu slogan çoğu yerde Francis Bacon'a atfedilir. Ancak Bacon, Novum Organum'da salt bilginin değil, bilimsel yöntemin bilgisinin de bir güç olduğunu vurgulamıştır.

Bilginin üretim biçimi, bilgiye atfedilen değer ve diğer kurum ve yapılarla ilişkisinin dönüşümünü entelektüeller üzerinden değerlendiren Frank Furedi (2017) ise üretim biçimi, üretici yapı ve kişiler açısından bilginin günümüzde artık ‘anlamdan yoksun’ olduğunu belirtmektedir. Furedi'ye göre, kendi kültürel ve entelektüel kökenleriyle ilişkisi belirsizleşmiş bilgi insani bir entelektüel çalışmadan çok teknik bir sürecin ürünü olarak görülmektedir (Furedi, 2017, s. 16). Bilginin en temel taşıyıcı unsuru olan ve bir bilgiye dayalı bir şekilde üretilen kitaplar günümüzde büyük bir değer kaybına uğramıştır. Kitap sözcüğünün etimolojik yapısının kutsal göndermelerle donatılmış kuşatıcı bir yapıda olduğunu görmekteyiz. Ancak kitap günümüzde yalnızca fiziki bir meta olarak gündelik ve entelektüel hayatta değer kaybına uğramamış aynı zamanda otorite ve anlam kaybına da maruz kalmıştır. Furedi'nin değimiyle günümüzde artık “kitap okumak, günlük kültürel ve entelektüel hayatın altını dolduran olağan bir faaliyet addedilmiyor” (Furedi, 2017, s. 172). Jacques Ellul, Sözün Düşüşünde (2004) yazılı kültürün ortaya çıkardığı yeni anlam ve zihin dünyasında sözlü kültürün değer kaybına yönelik bir trajediyi, bunun beraberinde getirdiği kültürel ve zihinsel zayıflamayı, bayağılaşmayı ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Benzer bir trajediyi artık yazılı kültürün başat aktörü olan kitaplar da yaşamaktadır. Dijital kültürle harmanlanmış görsel kültür yazılı kültürle ilintili olan kitabın, akademinin ve klasik entelektüelin otoritesini sarsmıştır. Entelektüel ve sosyal düzeyde bilginin değer kaybına uğramasının akademisyenlerin rollerinin ve otoritelerinin sarsılması, akademinin sonuç veren, yoğun ve yaratıcı tartışma tecrübesine yabancılaşması, popülizm ve sıradanlığın kutsanması (Furedi, 2017, s. 172) gibi bir dizi etkinin ortaya çıkmasına neden olduğu söylenebilir. Bilgi üretiminin mahiyeti ve etkisine yönelik tartışma küreselleşme ve dijitalleşme ekseninde devam etmektedir. Bu tartışmayı iki açıdan ele almak faydalı olacaktır; Birincisi, küreselleşmenin teknik düzeyde bilgi

üretimi, dağıtımı ve erişimine yaptığı etkidir, ikincisi ise bu yeni üretim biçimlerinin entelektüel ve sosyal düzeydeki etkileridir.

Küreselleşme ve Bilginin Dönüşümü

Teknoloji merkezli gelişmeler, geleneksel kurum ve yapıları dönüştürmüştür. Bu durum bilginin ilişkili ya da içkin olduğu bütün yapı ve kurumları da etkilemiştir. 19. yüzyılda, Sanayi Devriminden sonra toplumsal ve düşünsel yapıda önemli dönüşümler yaşanmıştır. Marx, Weber, Durkheim gibi üç klasik sosyal bilimci toplumların gelenekselden moderne doğru değiştikleri konusunda hem fikirdi (Otik, 2002, s. 110). Toplumsal yapıdaki dönüşüm farklı dinamiklerden etkilenerek ve güçlenerek devam etmiştir. Teknolojik yenilikler bir taraftan toplumu dönüştürürken diğer yandan da farklı toplumları birbirine yaklaştırarak küreselleştirmiştir. Erkizan'a göre, bu anlamda küreselleşme olgusu: "tarihsel süreçte kendisini açığa çıkararak sosyal, kültürel, ekonomik ve düşünsel süreçlerden bağımsız olarak kavranamaz" (Erkizan, 2002, s. 58) Antony Giddens (2010) küreselleşmeyi modernleşmenin bir devamı olarak nitelendirmektedir Corney'de ise küreselleşmenin dayandığı iki temel kavram bilgi ve iletişim teknolojileridir (Corney, 2005, s. 33). Günümüzde küreselleşmenin itici güçleri hız, yaygınlık ve derinliktir. Keohane ve Nye (2008) Çağdaş küreselleşmecilik olarak tarif ettikleri bu durumun etkilerini şu şekilde tarif etmektedirler: "Küreselleşmenin derinleşmesi yalnızca nicel değil aynı zamanda nitel de olan üç değişime sebep olabilir bunlar: Şebekelerin artan yoğunluğu, artan kurumsal sürat ve artan ulus-ötesi yayılımdır."

Bilgi ve iletişim teknolojileri yeni bir küresel bilim sisteminin oluşmasını hızlandırmıştır. Bilgiye erişim ve dijitalleşme bilgi üretim hızını da inanılmaz düzeyde artırmıştır. Bilgi toplumu olarak adlandırılan yeni dönemde bilginin başat taşıyıcısı geleneksel bilgi üreticisi kurumlar olan üniversiteler değil yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri olmuştur. Manuel Castells bilgi ve iletişim teknolojilerinin bu itici ve etkili gücünün küresel bir bilim sisteminin oluşmasına katkıda bulunduğu görüşündedir. Castells'e göre, bu bilim topluluğunda kuşkusuz, İngilizce uluslararası dil, ABD ve Batı Avrupa bilim kuruluşları araştırma fonlarına ve saygın donanımlara egemen oldukça, egemen ülkeler ve kurumlar yönünde bir eğilim söz konusudur (Castells, 2008a, s. 367). Son tahlilde tartışma küreselleşmenin ana ekseninde yer alan iki temel kavram olan bilgi ve teknoloji olgularına odaklanmaktadır. Bu iki kavram birbirlerini etkileyerek beslemekte ve bilginin küresel düzlemde yaygınlaşmasını sağlamaktadır.

Bilginin Küreselleşmesi

İlk dijital bilgisayar 1939 yılında icat edilmiştir. 1960'larda enformasyon sistemleri veri depolamayı geliştirmiştir. Bu sitem 1980'lerde kişisel sisteme girişin önünü açmıştır. Bu gelişmeler sonucunda 1990'larda internet geliştirilmiştir (Stafenick, 2011, s. 2). Bu dönemde paradoksal bir şekilde hem hiç kimsenin kontrol edemediği ama aynı zamanda herkesin de kontrolünde olan internet (Fara, 2012, s. 449) insanların hayatına girmiştir. Böylece internet bilgi üretiminin ve dağıtımının başat unsuru olmaya başlamıştır. Yüksek miktarda bilginin üretimi, dağıtımı ve erişimi kolaylaşmıştır. Düşük maliyetli internet bağlantısı sayesinde bilim adamları geleneksel çevrelerinin dışına açılma ve etkilerini yayma imkanına kavuşmuştur (Boutang, 2010). Geleneksel bilgi üreticisi kurumlar olan üniversiteler ve eğitim kurumları hala bilgi üretiminin başat aktörü olmakla birlikte üniversitelerin ve bilgi üreticisi kurumların çalışma yöntemleri ve bilgi üretme biçimleri değişime uğramıştır. Ağ toplumu kavramsallaştırması bilgi toplumu yaklaşımının merkezinde yer alırken, üretim ilişkilerini köklü şekilde

değiştirmiştir. Ağ toplumu kuramcılarında Manuel Castells'e göre toplumların yeni morfolojisini oluşturan ağ yapıları toplumsal yapının belirleyicisi olmaya başlamıştır. Üretim, deneyim, iktidar ve kültür süreçleri artık ağlar etrafında örgütlenmektedir (Castells, 2008). Baskın küresel ağ yapıları nüfuz edici ve yayılmacı yapılarla bir tekel oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda bu ağ yapılarının etkisi altında olmamanın tek yolu ağın dışında kalmak, tümüyle farklı bir değerler ve inançlar sistemine dayanarak anlamı yeniden inşa etmektir (Castells, 2013, s. 507). Ağların kuşatıcı bir yapıda olduğunu ve bilgi üreticisi geleneksel kurumları dönüştürerek bu sisteme uymaya zorladıkları söylenebilir. Örneğin günümüzde birçok üniversite eğitimde dijital çağa adapte olmaya çalışmaktadır. Bireyler ve kurumlar 'düşünüyorum, o halde üretiyorum' (Castells, 2013, s. 509), sloganıyla sürekli ve kesintisiz bir üretim sürecine teşvik edilmektedirler. Bu slogan küresel ekonominin itici gücü, telekomünikasyon ve enformasyon işleme gücünün artan kapasitesiyle birlikte "bütün ülkelere, bütün topraklara, bütün kültürlere, bütün iletişim akışlarına, bütün finansal ağlara nüfuz etmektedir" (Castells, 2013, s. 509). Özgürleştirici ve yatay etkileşim düzleminde ilerlediği varsayılan ağ toplumunun bilgi tekellerini kırdığı, bilgiyi ve bilimi küreselleştirdiği iddia edilmektedir.

Bilgi ve enformasyon sistemlerinin gelişimi bilginin üretimi ve dağılımı üzerinde devrim niteliğinde dönüşümlere sahip olmuştur. Benzer bir kırılmayı matbaanın yaygınlaşması sürecinde görülmektedir. Modern matbaanın icadı genellikle Almanya'da yaklaşık 1440-50'de Johannes Gutenberg'e atfedilmektedir. Gutenberg'in başarısı baskı tekniğinde metal tipi, mürekkep, kağıt içeren yepyeni bir zanaat oluşturmuştur. Matbaa 50 yıldan kısa bir süre içinde Avrupa'nın çoğuna yayılmıştır (Britannica, 2022). Matbaanın yaygınlaşması Avrupa'da kısa süre içinde çok fazla kitabın dolaşıma sokulmasını sağlamıştır. Bu durum beraberinde bir dizi sosyal ve siyasal dönüşümün ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Kâğıdın ve matbaanın icadı, gelişimi ve yayılımı Doğu ile Batı arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak tezahür etmiştir. Kâğıt ve matbaa Doğu'da icat edilmiş ancak Batı'da geliştirilerek yaygınlaşmıştır.

Son tahlil de şunu da söyleyebiliriz. Bilim karakteri itibarıyla evrenseldir. Bu evrensellik yalnızca bilimin ortaya çıkardığı sonuçlar itibarıyla değil icra edilme şekli ve dolaşımıyla da ilgilidir. Zira bilim tarihi ile ilgili yapılan çalışmalar Orta Çağ'dan itibaren bilim adamlarının ve bilimsel eserlerin küresel dolaşıma tabi olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda bilginin dolaşımı farklı milletlerden ve inançlardan insanlar tarafından kümülatif bir şekilde çoğaltılmıştır. Bilim ilk Çağ'da Yunan Medeniyeti'nin katkılarıyla ilerlerken Orta Çağ'da bilime Müslüman ve Yahudi bilim adamlarının çok büyük katkıları olmuştur. Özellikle de Coğrafya, denizcilik, saatler, geometri, astronomi, tıp, kimya, fizik ve teknik alanlarında Müslüman bilim adamlarının bilime büyük katkıları olmuştur. Bilim faaliyetleri Semerkant'tan Endülüs'e kadar geniş bir coğrafyada icra edilmiş ve bilgi doğu ile batı arasında dolaşıma sokulmuştur (Ronan, 2005; Sarton, 1975; Sezgin, 2015)

Bilgi Tekelleri Kırılıyor Mu? Küresel ve Bariyersiz Bilgi Mümkün Mü?

Bilimsel bilgi ve malumat üretiminin küresel işbirliği ve iletişime dayalı bir şekilde arttığı günümüzde bir bilgi tekeline söz etmek mümkün müdür? Telekomünikasyon ve iletişim ağları marifetiyle oluşturulan etkileşimli medya çağında bilginin dolaşımı ve üretimi üzerinde tekeller kurulabilir mi? Daha önceki bölümlerde ifade ettiğimiz üzere özellikle Ortaçağ'da bir bilgi ve hakikat tekelliliğinden söz etmek mümkündür. Bilgi bariyerleri yenilikler ve değişimler çağı olarak da tarif edilen Rönesans sonrası dönemde de

görülmektedir. Peki yeni dijital çağda bu bariyerler hala mevcut mu? Fara'ya göre (2012, ss. 449–450), bilgisayar biliminin kurucusu Allen Turing ve diğer bilgi kuramcılarının teknoloji ve bilginin yaygınlaşmasının ortaya çıkacağı iyimser sonuçlara yönelik öngörülerini gerçekleştirmedi. İnternet ağının yaygınlaşması bilgi ve teknolojiye erişim açısından yoksul ile zengin arasındaki açığı kapatmak bir yana daha da artırmıştır. Özellikle de geri kalmış ve yoksul ülkelerde bilgisayara ve nitelikli bilgiye erişim imkanı oldukça kısıtlıdır.¹ (Global internet penetration rate as of July 2022, 2022) Uluslararası Telekomünikasyon Birliğinin (ITU) 2019 verilerine göre İnternet kullanımında cinsiyetler arası eşitsizlik, internet kullanım ve erişim oranlarında uçurum, bilgisayara erişim ve nitelikli kullanımı açısından dünya genelinde önemli farklar bulunmaktadır² (Measuring digital development: Facts & figures 2019). Bilginin dağılımı politik ve teknik olarak tarafsız değildir. Yönlendirilmiş bir bilim politikası olarak belirli alanlara kanallıze edilir ve çoğu durumda bir güç ve çıkar mücadelesinin aracı olmaktadır. Bilginin üretimi gibi dağılımı ve bilgiye ulaşım da farklı düzey ve boyutlarda tezahür etmektedir. Dijital bölünme olarak tarif ettiğimiz bu durum Stafinick'e (2011) göre, sosyal çıkarlar açısından güç dengesiyle ilgili soruları değil aynı zamanda teknolojik olarak zengin kuzeyin, teknolojik olarak fakir olan güney karşısında güç ve etkisini sürdüreceği anlamına da gelmektedir.

Yönlendirilmiş bilim politikaları, bilgi teknolojisi ve internete erişim düzeylerinin farklılaşması teknoloji üreticileri ve tüketicileri arasında bir dengesizlik oluşturmaktadır. Ancak buna karşın telekomünikasyon devrimi ve ağ toplumu düzeni bilgi üretimini belirli oranda küreselleştirmekte ve anonimleştirmektedir. Boutang (2010, s. 73) yeni bir üretici çalışma biçimi, anonim ve ortak bilgi üretimini bir örneği olarak wikipolitiks kavramını buna örnek göstermektedir. Bu bağlamda bilginin farklı dağılımı ve yeniden üretimine ilişkin daha özgür ve yatay bir alan oluşmuştur. Wikipedia bilgi üretiminin anonim bir örneği olarak dikey değil yatay örgütlenme üzerine kurgulanmıştır. Açık erişime dayalı tüketici merkezli bir üretim sistemi bulunmaktadır. Bunu bir çeşit kooperatif üretim tarzı olarak da yorumlamayabiliriz. Günümüzde bilginin artık Avrupa ve Batı merkezci bir anlayışla üretilmediği söylenebilir. Bunun somut bir örneğini ülkelerin bilimsel yayın sayısında görmek mümkündür. Örneğin bilimsel yayın sayısı bakımından Hindistan, Çin ve Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra üçüncü sırada yer alırken, İran 2017 yılında yapılan yayınlara bakımından Kanada ve Fransa gibi ülkelerle aynı seviyededir. Rusya bu alandaki yayınlarını arttırarak Hollanda ve Kanada'nın önüne geçmiştir. Yapay zeka alanında yönelik yayınlarda Almanya beşinci ve Japonya altıncı sırayı paylaşmaktadır (Elsivier AI Research Centre, 2018, s. 9; Kleijn, Siebert, & Huggett, 2019). Bu göstergeler Batı merkezli bilgi üretimi anlayışının dönüşüme uğradığını göstermektedir. Örneğin yapay zeka ile ilgili akademik çalışmaların 1998 ile 2002 yılları arasındaki dağılımı Çin %9, Amerika Birleşik Devletleri %25, Avrupa %35 ve diğer ülkeler %31 oranında bir değişim gösterir iken bu veriler 2013 ile 2017 yılları arasında Çin %24, ABD %17, AB ülkeleri %30, diğer ülkeler %29 şeklinde gerçekleşmiştir (Elsivier AI Research Centre, 2018, s. 35). Yapaya zeka alanında Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Avrupa arasında güçlü bir

rekabet yaşanmaktadır. Bu alanda liderlik şuanda ABD'de olmasına karşın Çin 2030 yılına kadar ABD'yi geçmeyi hedeflemektedir. Çin'in 2017 yılında oluşturduğu Ulusal Yapay Zeka Stratejisinin temel hedeflerinden biri de 2030 yılında yapay zeka alanında lider konuma gelmektir (Annoni, 2022; European Commission Joint Research Centre, 2018; Ford, 2022, s. 205-239; Robles, 2022). Bilim ve teknoloji üretiminde ülkelerarası dağılımı bilgi üzerindeki tekellerin geçmiş yüz yıllara nazaran önemli oranda değiştiğini göstermektedir. Ancak nitelikli ve katma değeri yüksek olan bilgiler üzerinde hala bir tekelden söz edebiliriz³ (Günek, 2016)

Bilgi Üretimini Yeni Bir Formu Olarak Yapay Zeka ve Makine Öğrenme

Takiyettin Mengüşoğlu (2008) bilgiyi, "süje ile obje arasındaki bağ" olarak tarif etmektedir. Bilene (insana), bilgi teorisi terminolojisinde "süje," bilinen, bilinmesi gereken şeye de "obje" adı verilir (Mengüşoğlu, 2008, s. 47). Süje ile obje arasındaki ağı kuran bilgi aktarıdır. Onun bir ucunda süje, öteki ucunda da obje bulunmaktadır (Mengüşoğlu, 2008, s. 54). Bilgi teorisinde bilen ve bilinmesi gereken şey aranasındaki ilişki karşılıklı bir ilişkidir ve bu denklemin bir ucunda insan yer alır iken diğer uçunda ise obje, yani bilinmesi gereken şey yer alır. Bilgi edinimi ve bilgiyle kurulan ilişki hangi bilim dalının konusu olduğu fark etmeksizin her halükarda insana dayanan bir eylem olarak tezahür etmektedir. Ancak yukarıda belirtilen denklemde süje olan insanın, bilgi teorisindeki yerini akıllı makinelere bıraktığını söylemek iddialı bir yaklaşım olmayacaktır. Yapay zeka projesi kökenlerini antik çağdan alan uzun bir gelişim tarihinin geçici bir doruk noktasıdır (Görz & Nebel, 2005, s. 8). Bilim tarihçisi George Dyson, modern anayasacılık ve yönetim biliminin en önemli düşünürlerinden Thomas Hobbes'u, Leviathan'ın sunuş bölümünde ele aldığı yapay hayvan üretmek mümkündür görüşüne atfen yapay zekânın atası olarak tanımlar (Nilsson, 2018, s. 20). Hobbes, basit makinelerin insan gibi düşünülüp kurgulanabileceğini iddia etmektedir. Ona göre tüm otomatların yapay bir yaşamı vardır. İnsanda var olan özellikler onlarda yapay bir şekilde karşılık bulmuştur (Hobbes, 2013, s. 17). Nitekim Hobbes'un Leviathan'da kudretli bir yapay insandır⁴.

Yapay zeka kapsayıcı bir terim olarak insanın yapabileceği bütün uygulamaların bilgisayar tarafından yapılması olarak tanımlanabilir. Bir yapay zeka türü olarak makine öğrenmesi ise mevcut verilerden hareketle yeni tahmin ve verilerin elde edilmesini sağlamak amacıyla bir uygulamadır. Yapay zeka etrafında kümelenen bulanık sistemler, doğal dil işleme, bilginin yeniden sunumu, bilgisayar vizyonu, makine öğrenme, olasılıklı düşünme, planlama karar verme ve sinirsel ağlardır (Elsivier AI Research Centre, 2018, s. 8). Yapay zeka mekanizmalarının imkan ve kabiliyetini artıran derin öğrenmenin görme (görüntü tanımlama), işitme (ses tanımlama, doğal dil işleme), karar verme (analitik süreçler) özellikleri sayesinde insan davranışlarını taklit etme yeteneğine sahip

³ Bkz Günek (2016) ilgili çalışmasında düşünce kuruluşlarının bilgi üretimindeki rolü ve etkinliğini sorgulayarak bu kuruluşların nitelikli ve amaca yönelik bilgi üretmek için bilgi üretimi üzerinde tekeller oluşturduğunu belirtmektedir. Çalışma ayrıca bilgi üreticisi düşünce kuruluşlarının bir çeşit küresel düşünce pazarı oluşturduğunu ancak bu küresel düşünce pazarında işlenmiş ve özel bilgiye erişim imkanlarının hala kısıtlı olduğunu iddia etmektedir. Çalışmada ele alınan diğer bir husus ise düşünce kuruluşlarının üretim ilişkileri, sahiplik ve finansal yapılarıyla amaca yönelik ve nitelikli bilgi üretmek için çeşit hegemonik işlev üstlendikleri yönündedir.

⁴ Hobbes (2018) sanat aracılığıyla yapay insan olarak tarif edilebilecek devlet adlı o büyük ejderhanın (Leviathan) oluşturulduğunu söylemektedir. "Sanat daha da ileriyeye gider, doğanın o rasyonel ve mükemmel eserini, insanı taklit etmeye kadar. Sanat ileriye ki, yapay bir insandan başka bir şey olmayan Latince 'de CIVITAS denilen, DEVLET adlı o büyük EJDERHA yaratılır; bu doğal inananın korunması ve savunulması için tasarlanmış olup ondan daha büyük bir cesamete ve kudrete sahiptir ve onda, egemenlik bütün gövdeye canlılık veren yapay bir ruhtur;..." (2018, s. 17)

¹ Statista.com 2020 Haziran verilerine göre internet erişim oranı Kuzey Avrupa'da %98 oranında iken, Güney Afrika'da % 68 oranında kalmıştır. Bilgisayara sahip olma ve internete erişim imkânları açısından dijital uçurum kapanmış değildir.

² Uluslararası Telekomünikasyon Birliğinin (ITU) 2019 verilerine göre, Gelişmiş ülkelerde hane başı bilgisayara sahip olma oranı %82,3, hane başı internete erişim oranı %87, dünya ortalaması hane başı internete erişim oranı %57, hane başı bilgisayara erişim oranı %49,7 iken bu oran Afrika kıtasında hane başı internete erişim oranlarında %17,8 ve hane başı bilgisayara sahip olma oranında ise %10,7'ye kadar düşebilmektedir (UTI: Measuring digital Development Facts and figures 2019: 7).

olmaları bilgi üretim ve yönetiminde yapay zekanın kapasitesini artırmıştır (Jarrah ve ark., 2022).

Makinelerle insan arasındaki simbiyotik ilişki, karşılıklı birbirine bağımlı bir şekilde oluşturulmuş yaşam ilişkisi, yapay zeka tartışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu tartışmaların odaklandığı temel konulardan biri de süper zeki makineler aracılığıyla insan ve makinenin birleşmesini ön gören tekillik araştırmalarıdır. Ray Kurzweil tarafından 2009 yılında kurulan Tekillik Üniversitesi makinelerdeki aritmetiksel gelişmeye bağlı olarak ortaya çıkacak yeni biyosistemi tasarlamayı amaçlamaktadır (Barrat, 2020; New Scientist, 2017; Nilsson, 2018; Walsh, 2020). Ray Kurzweil'in ön gördüğü ve gerçekleşmesini arzu ettiği ileri düzey toplumsal teknolojik ütopya yapay zeka teknolojilerinin nanoteknoloji, biyoteknoloji, ileri programlama ile birleşimini içermektedir. İnsan ve makine arasındaki bu etkileşim insan, doğa ve makine denkleminde insan ve doğanın oyun dışı kalma tehlikesini beraberinde getirmektedir. Bunu teknolojik belirlenimciliğin son merhalesi, insanın makineden etkilenmesinden öteye bir makineye dönüşmesi ve makineler tarafından yönetilmesi şeklinde karamsar bir ütopya olarak yorumlamak da mümkündür.

"Yapay Genel Zeka," "Süper Yapay Zeka," "İnsan Düzeyinde Yapay Zeka" "Tekillik" ⁵ gibi kavramlar yapay zekanın bundan sonraki aşamada tekabül edeceği evreyi açıklamak için kullanılmaktadır. Bu bağlamda bilim adamlarının (New Scientist, 2017; Barrat, 2020; Nilsson, 2018; Walsh, 2020; Ford, 2022) üzerinde durduğu temel soru (daha doğrusu temel sorun) süper akıllı makinelerin kontrolü, denetimi ve en nihayetinde insandan daha akıllı makinelerin oluşturacağı tahakküm tehlikesidir. Barrat (2020) sürecin son noktasını ironik bir gönderme ile kavramsallaştırır ve yapay zekayı insanlar tarafından icat edilmiş son süper makine olarak tanımlar. Neandertaller ve homo sapiens'ten sonra insanın geçireceği üçüncü evrimi homo digitalis olarak tanımlayan Toby Walsh (2020), 2062'nin dünyasına yönelik karamsar bir tasarım çıkarmaktadır. Walsh insanın, bilincin, çalışmanın, savaşın, insani değerlerin, eşitliğin, mahremiyetin, siyasetin bildiğimiz anlamıyla bir sonunun geleceğini iddia etmektedir. Ford ise (2022, ss. 239–271), yapay zekanın risklerini kabaca derin sahtecilik ve güvenlik tehditleri, ölümcül otonom silahlar, makine öğrenme algoritmalarında ön yargı, adillik, şeffaflık ve son olarak süper zekanın insani varoluşa yönelik tehdit ve kontrol problemi olarak sınıflandırmaktadır. Ford'a göre ilk süper zeka var olmadan önce kontrol problemi mutlaka çözülmelidir aksi takdirde bunun için çok geç olabilir (Ford, 2022, s. 266). İnsanlar ve robotlar için etik bir sistem yaratmaya çalışan bilim kurgu yazarı Isaac Asimov tarafından geliştirilen Üç Robot Yasası kontrol ve denetim tartışmalarının örnek bir taslağını oluşturmaktadır. Yasalar şu şekildedir:

1. Bir robot, bir insanı yaralayamaz veya hareketsiz kalarak bir insanın zarar görmesine izin veremez.
2. Bir robot, birinci yasayla çalışmadığı sürece insanların emirlerine uymak zorundadır.
3. Bir robot, birinci ve ikinci yasayla çalışmadığı sürece kendi varlığını korumalıdır.

Asimov daha sonra dördüncü veya sıfırıncı yasa olarak bilinen ve diğerlerinin yerini alan başka bir yasa ekledi. "Bir robot insanlığa zarar veremez veya eylemsiz kalarak insanlığın zarar görmesine

⁵ Yukarıda belirtilen kavramlar yapay zekanın teknik ve düşünsel açıdan geçirdiği yeni bir evreyi tanımlamak için geliştirilmiş kavramlardır. Toby Walsh (2020) Yapay Genel Zeka, Nilsson (2018) İnsan Düzeyinde Yapay Zeka, New Scientist (2017) Süper Yapay Zeka kavramlarını kullanmaktadır. Ancak son tahlilde bütün bu adlandırma çabaları yapay zekanın insan düzeyinde düşünme kabiliyetini kazanma durumu için oluşturulmuş kavramlardır.

izin veremez" (Schreibe, 2023). Yapay zekanın olası tehlikelerine karşı dile getirilen kaygılar dünyayı yaşanabilir kılan değer ve yapıların yine dünyayı kolaylaştırma umuduyla geliştirilmiş makineler tarafından yok edilmesine yönelik korkuları içermektedir. Yapay zekaya yönelik karamsar yaklaşımlar olduğu gibi olumlu görüşler de bulunmaktadır. Reese (2020) yapay zekanın gelecekte insanlık için önemli hizmetler sunacağını iddia etmektedir. Reese'e göre insanlığın temel sorunları olan savaş, açlık, eşitsizlik gibi sorunların yapay zeka sayesinde ortadan kalkması mümkündür.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız düzlemin bilginin üretimi, paylaşımı ve dağıtımına ne tür etkileri olacaktır? Aslında yapay zeka tartışmaları epistemoloji ve dil biliminin odağında yer alan bilgi nedir? İnsan nasıl öğrenir? Bilginin kaynağı nedir (doğuştan ve sezgisel olarak mı vardır? Yoksa dışımızdaki dünyada mı vardır?) Bilginin sınırları nedir? Mutlak bilgi mümkün müdür? Türünden sorularla çepeçevre kuşatılmıştır. Nihayetinde yapay zeka insanın aklını taklit etmeye çalışan ve Alan Turing'in yetişkinleşmeye çalışan bir çocuğun akli olarak tasarladığı şeye tekabül etmektedir. Son günlerin moda yazışma robotu olan ChatGPT bir çocuk gibi taklit ederek, deneyimleyerek, kendi kendini eğiterek geliştirmektedir. 2023 yılının ortalarında piyasaya çıkması planlanan ChatGPT-4'ün bu eğitim sürecinin bir çıktısı olarak çok daha üstün özelliklere sahip olması beklenmektedir. Mevcut programa yönelttiğimiz *Yapay Zeka bilgi üretir mi? Yapay zekanın ürettiği bilgi, bilgi üretim ilişkilerini değiştirir mi? Bilgi ve iktidar arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır? Gelecekte bilgi üretimi tamamen yapay zeka tarafından mı yapılacaktır? ChatGPT bir bilgi üreticisi midir?* Şeklindeki soruları doğru algılayarak, anlamlandırarak makul ve bilimsel cevaplar sunmuştur. Yapay zeka teknolojisinin derin öğrenme, doğal dil işleme gibi insanı simüle eden özelliklerini kullanarak soruları anlamlandırmıştır. Örneğin *Bana Yahya Beyatlı tarzında bir şiir yazar mısın?* Şeklinde iki kez yönelttiğimiz soruya farklı şiir örnekleriyle cevap vermiştir. İlk soruda bilinçli bir şekilde şairin ismi Yahya Beyatlı şeklinde yöneltilmiş ancak ChatGPT bu soruya Yahya Kemal Beyatlı şeklinde doğru algılayarak cevaplandırmıştır. İlkinde *Sonsuz Uzaklıklar*, aynı sorunun ikincisine de *Bir Ömür Süren Aşkın İzleri* başlıklarında şiir örnekleri oluşturmuştur. Yahya Kemal Beyatlı'nın şiir korelasyonlarından oluşturulmuş örneklerde şiirsel duygu açısından bir Yahya Kemal Beyatlı havası hissedilmekle birlikte anlam ve duygu bütünlüğünden yoksun olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1.
ChatGPT Tarafından Oluşturulmuş Şiir Örneği

<p>so Yahya Beyatlı tarzında bir şiir yazar mısın?</p> <p>Elbette, size Yahya Kemal Beyatlı'nın tarzında bir şiir yazabilirim. İşte size örnek bir şiir:</p> <p>Sonsuz Uzaklıklar</p> <p>Sonsuz uzaklıkların derinliklerinde, Yalnızlığın sessizliğiyle baş başa kalmışım. Gözlerim gökyüzüne dalyoc, Rüzgarn serin nefesi yüzümden hissediyorum.</p>
<p>so Yahya Kemal Beyatlı tarzında bir şiir yazar mısın?</p> <p>Elbette, Yahya Kemal Beyatlı'nın tarzına uygun bir şiir yazabilirim. İşte size örnek bir şiir:</p> <p>Bir Ömür Süren Aşkın İzleri</p> <p>Gözlerimdeki sevdanın izleri, Yıllar geçse de silinmez hiçbir zaman. Bir ömür süren aşkın izleri, Kalbimde seninle yaşar her an. Gözlerim gözlerinde kaybolur,</p>

ChatGPT'ye yöneltilen bilgi üretimi yaparken nelere dikkat edersin? Sorusuna şu cevap verilmiştir:

Ben bir yapay zeka dil modeli olarak, bilgi üretimi yaparken aşağıdaki hususlara dikkat ederim:

1. Tarafsızlık: Bilgi üretirken, politik ya da kişisel görüşlerimden bağımsız olarak objektif kalmaya özen gösteririm. Kaynaklarımda yer alan farklı görüşleri dikkate alarak, tarafsız bir şekilde bilgi üretmeye çalışırım.
2. İletişim: Kullanıcılarla iletişim halindeyken, anlaşılabilir bir şekilde bilgi sağlamaya çalışırım. Karmaşık konuları basit bir şekilde anlatmaya çalışırım ve uygun örnekler kullanarak bilgileri daha net ve anlaşılır hale getirmeye çalışırım.
3. Güncellik: Sağladığım bilgilerin güncel olmasına özen gösteririm. Kaynaklarımı düzenli olarak kontrol ederim ve en son bilgileri sağlamak için mümkün olan en kısa sürede güncellemeler yaparım.
4. Etik: Bilgi üretimi yaparken, etik kurallara uymaya özen gösteririm. Kişisel bilgileri korumak, telif haklarına saygı göstermek ve diğer etik kurallara uygun davranmak gibi hususlara dikkat ederim.
5. Doğruluk: Sağladığım bilgilerin doğru ve güvenilir olmasına özen gösteririm. Kaynaklarımdan aldığım bilgileri doğru bir şekilde aktarmaya ve yanlış bilgi yaymaktan kaçınmaya çalışırım.

Özetle, bilgi üretimi yaparken doğruluk, tarafsızlık, iletişim, güncellik ve etik hususlarına özen göstermeye çalışırım.

Yukarıdaki cevap ChatGPT'nin bilgi içeriklerini nesnel ve etik kodlar çerçevesinde yapılandırdığını göstermektedir. ChatGPT mevcut haliyle bilginin niteliği açısından nesnel ve etik; bilgi üretimi ve erişimi açısından da anonimdir. Ancak diğer yapay zeka uygulamalarında olduğu gibi yazılımın kontrolü, sahiplik yapısı ve denetimi açısından muallak bir alan bulunmaktadır. Hali hazırda en gelişmiş konuşma robotlarından biri olan ChatGPT örneğinde de görüleceği üzere yapay zekâ algoritmalarıyla çalışan bilgi mekanizmaları insani özellikleri taklit etmelerine karşın "Yapay Genel Zeka," "Süper Yapay Zeka," "İnsan Düzeyinde Yapay Zeka" aşamasına henüz ulaşamamıştır. Bilgi üretimi programa tanımlı kodlar ve algoritmalar üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Yapay zeka teknolojileri üzerine bir çok ülke çalışmalar yürütmekte ve geleceğe yönelik planlar oluşturmaktadır. Bu açıdan yapay zeka aracılığıyla erişilen, üretilen ve dağıtılan bilginin bir iktidar ve rekabet alanı oluşturulması mümkün değildir. Yapay zeka hali hazırda Çin ve ABD arasında önemli bir rekabet alanıdır. Son tahlilde şunu söyleyebiliriz yapay zeka etrafında kümelenen bulanık sistemler yapay zekanın da artık insan gibi algılayabileceği, yorumlayabileceği ve muhasebe yapabileceği yönündeki fikirleri güçlendirmektedir. Bu durum yapay zekânın bilgi üretim ve dış dünyayı algılama yetkinliği ve yetisi açısından insana yaklaşılabileceğini göstermektedir. Bilginin bu yeni üretim biçimi hem bilgi ve bilim teorisi açısından hem de enformasyon bilimleri açısından farklı bir bağlamın oluştuğunu göstermektedir. Artık bilginin üretildiği geleneksel mecralar değişmiştir. Bu durum yapay zekaya yönelik diğer bütün bağlamlardaki araştırmalara ek olarak konunun bilgi ve bilim teorisi açısından yeni bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bilgi farklı disiplinler açısından farklı bağlamlarda ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Bilgi üzerine yürütülen tartışmalarda

bu değerlendirme biçimine bağlı olarak değişmektedir. Genelde sosyal bilimler özelde ise felsefe, sosyoloji, iletişim bilimleri, enformasyon bilimi gibi alanlar açısından bilgi kavramı temel araştırma malzemesi ve konusunu oluşturmaktadır. Dijitalleşme ile birlikte ise enformasyon ve bilgi disiplinlerarası bir araştırma alanının konusu olmuştur. Büyük veri ve veri işleme bilimi devasa boyutlardaki enformasyonun kullanılabilir ve işlenebilir bilgiye dönüşmesiyle yakından ilgilenmektedir.

Bilgi iktidar ilişkisi ve bilginin diğer sosyal kurumlarla ilişkisi tarihsel süreç içinde dönüşüme uğramıştır. Düşünce tarihinin en önemli filozoflarından Aristoteles'in fikirleri etrafında şekillenen bilim ve bilgi teorisi 17. ve 18. Yüzyıldan sonra bilimlerdeki gelişmelere bağlı olarak sorgulanmıştır. Bilimsel yöntemin ve deneyin temel alındığı yeni bilim anlayışında bilginin diğer yapı ve kurumlarla ilişkisi de dönüşmüştür. "Bilgi güçtür" sloganı etrafında çoğu zaman yanlış göndermeler yapılarak kavramsallaştırılan bilgi iktidar ilişkisi yapay zeka teknolojileriyle yeni bir okuma biçimini zorunlu kılmaktadır.

Bilgi üretim sürecinde insanın aktif, yapıcı (özne) konumu yapay zeka, makine öğrenme, derin öğrenme özelliklerine sahip üstün makinelerin sürece dahil olmalarıyla birlikte azalmıştır. Algılayan, öğrenen, üreten ve aktaran makineler ve algoritmalar bilgi kavramını hem bilgi teorisi açısından hem de insan gibi diğer yapı ve kurumlarla ilişkisi açısından yeniden değerlendirmesini gerekli kılmaktadır. Çalışmanın son kısmında da vurgulandığı üzere; yapay zeka etrafında kümelenen bulanık sistemler yapay zekânın bilgi üretim ve dış dünyayı algılama yetkinliği ve yetisi açısından insana yaklaşılabileceğini göstermektedir. Bilginin bu yeni üretim biçimi hem bilgi ve bilim teorisi açısından hem de enformasyon bilimleri açısından farklı bir bağlamın oluştuğunu göstermektedir. ChatGPT örneğinde de görüldüğü gibi bilgi üretiminde insan aslı konumunu yitirmek üzeredir. Bu durum yapay zekâ araştırmalarında diğer bütün bağlamlardaki araştırmalara ek olarak konunun bilgi ve bilim teorisi, bilgi ve iktidar ilişkileri açısından yeni bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declare that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Annoni, A. (2022). AI Watch: The European Observatory for Artificial Intelligence. 5 15, 2022 tarihinde Knowledge policy, An official website of the European Union: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/sites/default/files/2_alessandro_annoni.pdf adresinden alındı
- Bacon, F. (2015). Novum oragunum. (T. Kabadayı, Çev.). *Bilgesu*.
- Barrat, J. (2020). *Son icadımız yapay zeka ve insanlık çağının sonu*. (L. Tayla, Çev.). Pegasus.
- Bernauner, J. W. (2005). *Foucault'nun özgürlük serüveni, bir düşünce etiğine doğru*. (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

- Boutang , Y. M. (2010). Wikipolitics and economy of Bees: Information, Power and Politics in Digital Society. S. Albagli , & L. Maciel.. içinde *Lexington Book*
- Britannica. (2022). *History of Publishing*. 1 10, 2023 tarihinde Britannica: <https://www.britannica.com/topic/publishing/The-medieval-book> adresinden alındı
- Canpolat, N. (2005). Michel Foucault. N. Rigel (Dü.) içinde, *Kadife Karanlık içinde* (s. 75-130). Su Yayınları.
- Castells, M. (2000). Materials for an exploratory theory of the network society. *British Journal of Sociology*, 51(1), 5–24.
- Castells, M. (2008). Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür. *Bilgi Üniversitesi Yayınevi* .
- Castells, M. (2008a). Küresel Enformasyon Kapitalizmi. D. Held, & A. McGrew (Dü) içinde, *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması* (E. Sarıtaş, Çev., s. 367–389). Phoenix.
- Castells, M. (2013). Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür üçünü cilt binyılın sonu. *Bilgi Üniversitesi Yayınları*.
- Chamberlain, M. (2014). *Ortaçağ'da bilgi ve sosyal pratik*. (B. Kaya, Çev.). Klasik Yayınları.
- Corney, M. (2005). Globalization, educational trends and the open society. 4 19, 2009 tarihinde Open Society: <http://www.international.ac.uk/resources/Open%20society%20Institute.pdf> adresinden alındı
- Dankel, A. (2011). *Bilginin temelleri*. Doruk Yayınları.
- Durant, W. (2014). Felsefenin öyküsü. (E. Gürol, Çev.). İz Yayıncılık.
- Ece, A. (2009). Michel Foucault Düşüncesinde Söylem Düzen Hakikat. [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı].
- Eco, U. (1999). *Gülün adı*. Can Yayınları.
- Ellul, J. (2004). *Sözün düşüşü*. (H. Arslan, Çev.). Paradigma Yayınları.
- Elsivier AI Research Centre. (2018). Artificial intelligence: How knowledge is created, transferred, and used. 4.2.2023 tarihinde Elsevier: <https://www.elsevier.com/?a=823654> adresinden alındı
- Erkızan, H. (2002). Küreselleşmenin düşünsel ve tarihsel temelleri üzerine. *Doğu Batı*, 5(18), 57–71.
- European Commission Joint Research Centre. (2018). *Artificial intelligence : A European perspective*. European Commission. Publications Office of the European Union.
- Fara, P. (2012). Bilim dört bin yıllık bir tarih. (A. Babacan, Çev.). *Metis*.
- Ford, M. (2022). Robotların iktidarı: Yapay zeka dünyaya nasıl hükmedecek. (K. Y. Us, Çev.). *Kronik*.
- Foucault, M. (2017). Hapishanenin doğuşu. (M. A. Kılıçbay, Çev.). *İmge*.
- Furedi, F. (2017). *Nereye gitti bu entelektüeller, eleştirmenlere cevabım ile birlikte*. (İ. Koca, Çev.). Avangard Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernliğin sonuçları*. (E. Kuşdil, Çev.). Metis Yayınları.
- Global internet penetration rate as of July 2022, by region. (2022). 4 20, 2022 tarihinde *Statista.com*: <https://www.statista.com/statistics/269329/penetration-rate-of-the-internet-by-region/> adresinden alındı
- Görz, G., & Nebel, B. (2005). *Yapay zeka*. (Ö. Pozan, Çev.). İnkılap Yayınları.
- Güneş, A. (2016). Küresel çağın yeni "bilgi tapınakları" küresel ağlara sahip vakıf ve think tanklar. *Global Media Journal*, 6(12), 536–552.
- Hobbes, T. (2013). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Jarrahı , M. H., Askay, D., Eshraghi, A., & Smith, P. (2022). Artificial intelligence and knowledge Management: A Partnership Between Human and IA. *Bussines Horizon*, 1(66), 87–99.
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2008). Küreselleşme: Yeni olan ne? Olmayan ne? D. Held, & A. McGrew (Dü) içinde, *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması* (M. Çelebi, Çev., s. 81–87). Phoenix.
- Kleijn, M., Siebert, M., & Huggett, S. (2019). Artificial intelligence: How knowledge is created, transferred and used. (I. WLIC, Dü.) <https://libraru.org/id/eprint/2814/1/s02-2019-dekleijn-en.pdf>.
- Measuring Digital Development: Facts & figures 2019. (2019). 4 20, 2022 tarihinde International Telecommunication Union (ITU): <https://www.itu.int/hub/2020/05/measuring-digital-development-facts-figures-2019/> adresinden alındı
- Mengüşoğlu, T. (2008). Felsefeye giriş. *Remzi Kitabevi*.
- Mounk, Y. (2021). *Demokrasinin halkla imtihanı: Liberal demokrasinin krizi, otoriter popülizmin yükselişi*. (İ. Özekmekçi, Çev.). h2o Kitapları.
- New Scientist. (2017). *Düşünen makineler*. (S. Öksüz, Çev.). Say Yayınları.
- Nilsson, N. J. (2018). Yapay zeka geçimişi ve geleceği. (M. Doğan, Çev.). *Boğaziçi Üniveritesi Yayınevi*.
- Otik, N. (2002). Globalleşme ve yükseköğretim. *Doğu Batı*, 5(18), 109–121.
- Psychological Operations, Goebbels' Principles of propaganda. (2009). 4 25, 2009 tarihinde <http://www.psywarrior.com/Goebbels.html> adresinden alındı
- Reese, B. (2020). *Yapay zeka çağı dördüncü çağ: Akıllı robotlar, bilinçli bilgisayarlar ve insanlığın geleceği*. (M. Doğan, Çev.) İstanbul: Say.
- Robles, P. (2022). *China plans to be a world leader in Artificial Intelligence by 2030*. 5 20, 2022 tarihinde *South China Morning Post*: <https://www.ltimedia.scmp.com/news/china/article/2166148/china-2025-artificial-intelligence/index.html> adresinden alındı
- Ronan, C. A. (2005). Bilim tarihi dünya kültürlerinde bilimin tarihi ve gelişmesi. (E. Türkcan, Dü., E. İhsanoğlu, & F. Günergür, Çev.). *TUBİTAK*.
- Russo, M. (2002). *Michel Foucault'da bilginin arkeolojisi*. V. Urhan (Dü.) içinde. Paradigma Yayınları.
- Sarton, G. (1975). Introduction to the history of science: From Rabbi Ben Azra to Roger Bacon. *Carnegie Institution of Washington*.
- Schreibe, B. A. (2023). Three laws of robotics. 2 20, 2023 tarihinde *britannica*: <https://www.britannica.com/topic/Three-Laws-of-Robotics> adresinden alındı
- Sezgin, F. (2015). *İslam'da bilim ve teknik* (Cilt I). Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Stafenick, L. (2011). Controlling knowledge freedom of information and privacy protection in networked world. *Abbasca University Press: Admonton*.
- Taşkın, A. (2002). Immanuel Kant'da bilginin kaynağı problemi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 279–294.
- Toydemir, H. G. (2012). Francis Bacon ve yeni bilimsel yöntem. *Bilim ve Teknik*, 2011, 104–106.
- Türk Dil Kurumu. (2022). *Güncel türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alınmıştır
- Urhan, V. (2013). *Michel Foucault ve düşünce sistemleri tarihi*. Say Yayınları. Say Yayınları.
- Walsh, T. (2020). 2026 yapay zeka dünyası. (Z. Dirihan, Çev.). Say.
- Yılmaz, M. (2009). Enformasyon ve bilgi kavramlar bağlamında enformasyon yönetimi ve bilgi yöneti. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 49(1), 95–118.

Kolektif Hafızanın Yeniden İnşasında Tarihi Yapımların Önemi: Mehmetçik Kutlu Zafer Dizisi Örneği

The Importance of Historical Productions in the Reconstruction of Collective Memory: The Example of Mehmetçik Kutlu Zafer Series

Taşkın ERDOĞAN

Atatürk Üniversitesi, İletişim
Fakültesi, Radyo Televizyon ve
Sinema Bölümü, Erzurum, Türkiye

Öz

Medya toplumsal hafızanın yeniden inşasında son derece önemli bir araçtır. Özellikle televizyon yapımı dizilerin son dönemde artması bu inşanın etkili olmasında önem taşımaktadır. Unutma ve hatırlatma sacayaklarıyla tarihi hafızayı istediği biçimde kurguladığı düşünülen medya zamanın ruhuna uygun yapımlarla toplumsal belleği sürekli biçimde inşa edebilmektedir. Türk dizilerinin geçmiş günümüzde yeniden ele alış biçimleri ideolojik bir anlayışın tezahürü olmakla birlikte bu ideolojinin toplum tarafından benimsenmesi gerçekliğin kurgusal yönünün ne derece etkili olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada Türk kolektif hafızasını yeniden canlandırmaya çalışan Mehmetçik Kutlu Zafer Dizisi betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Betimsel olarak yapılan analizde dizide öncelikli olarak geçmişten günümüze unutma hatırlama söylemleri ile ilgili içerikler ile ilgili bir sınıflandırma yapılmış ve içeriklerin bu noktada işlendiği gözlemlenmiştir. Diğer yandan İslam, inanç ve Türklük üçgeni bir kolektif hafıza bileşeni olarak yapılan vurgularda öne çıkmaktadır. Birliğin, vatanın ve hürriyetin önemi ise dizideki içeriklerden elde edilen bir diğer kolektif hafıza inşası unsurudur. Son olarak devlet hafızası ile yapılan toplumsal uyarılar ile ortaya konulan içerikler verilen mesajları güçlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kolektif hafıza, tarihi yapımlar, Mehmetçik Kutlu Zafer Dizisi

ABSTRACT

Media is an extremely important tool in the reconstruction of social memory. The recent increase in television series, in particular, is important for this construction to be effective. The media, which constructs the historical memory in the way it wants with its legs of forgetting and reminder, is constantly building the social memory with productions in accordance with the spirit of the time. Although the way Turkish TV series are reconsidering the past today is a manifestation of an ideological understanding, the adoption of this ideology by the society shows how effective the fictional aspect of reality is. In this study, Mehmetçik Kutlu Zafer TV series, which tries to revive the Turkish collective memory, has been analyzed with descriptive analysis method. In the descriptive analysis, first of all, a classification was made about the contents of forget-remembering discourses from the past to the present, and it was observed that the contents were processed at this point. On the other hand, the triangle of Islam, faith, and Turkishness stands out in the emphasis on a collective memory component. The importance of unity, homeland, and freedom is another element of collective memory building obtained from the contents of the series. Finally, the contents revealed by the social warnings made with the memory of the state strengthen the messages given.

Keywords: Collective memory, historical productions, Mehmetçik Kutlu Zafer Series

Geliş Tarihi/Received: 07.10.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 07.12.2022

Yayın Tarihi/Publication Date: 14.02.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding author:
Taşkın ERDOĞAN
E-mail: taskinerdogan25@gmail.com

Cite this article as: Erdoğan, T. (2023).
The importance of historical
productions in the reconstruction of
collective memory: The example of
Mehmetçik Kutlu Zafer series.
Communicata, 25, 9-14.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Giriş

Toplumsal hafıza kavramı akademik çalışmalarda çoğunluklu yer verilen konulardan birisi olmuştur. Bu alanda yapılan çalışmalar medya temsilleri üzerinden de ayrıca çeşitlendirilmektedir. Kitle iletişim araçlarının teknolojik gelişmeler ile birlikte hayatın her alanında var olması ise bu çeşitliliğe farklı bir

boyut kazandırmaktadır. Bu süreçlerin yerleşmesinde en önemli araçlardan birisi de medyadır. Kansteiner (2002, s. 179) kitle iletişim araçlarının toplumsal hafıza inşasında görev üstlenmeleri gerekliliğinin altını çizmiştir. Bu doğrultuda hem farklı örnekleri hem de farklı çalışma yöntemlerini benimsemenin gerekli olduğunu da vurgulamıştır. Tarihe ve tarihsel olana bilgiye dönük ilgi hep olmuş ve olmaya devam edecektir. Bu durum hiçbir zaman değişmeyeceği için bir moda değil de onu medyatik veya popüler bir hale getirmektedir (Kanat, 2017, s. 16). Medya oluşturduğu temsiller aracılığı ile önce bireysel daha sonra ise toplumsal bir bellek alanı oluşturmaktadır. Diğer taraftan baktığımızda ise son dönemde Türk dizilerinde ilgi ve merakın yoğunlaştığı tarihi dizilerin geçmiş ile kurduğumuz veya izlerken bile kuracağımızı ilişkiyi biçimlendirmesi noktasında önemli bir rol üstlendiğini söyleyebiliriz. Bu yönü ile izleyicinin merak dürtüsünü tetikleyen tarihi yapımlar (dizi, film, belgesel vb.) hem bireyin hem de toplumun bu yönde bir okuma ve araştırma yapmasına zemin hazırlayabilmektedir (Işık, 2017, s. 192). Tabii ki bu durumun tersinden okumasını yapmak da mümkündür. Bu noktada medyanın kolektif veya toplumsal hafıza ile olan ilişkisini ortaya koyma adına çeşitli çalışmalarda farklı analizler yapılmıştır. Örneğin Başaran İnce' ye göre (2010) medyanın hafıza inşa etmedeki etkisi iki temel eğilimle açıklanmaktadır. Bunlardan ilki olumlu veya olumsuz mevcut olan geçmiş bilgisini pekiştirmek diğeri ise alternatif geçmiş bilgisi için bir farkındalık oluşturmaktır. Bu noktada hafızanın oluşumu için medyanın işlevleri önemsenmelidir. Bunun nedeni ise aracın kendi aktardığı mesajında ötesinde alıcıların eğilim ve düşüncelerinin ortaya konulabilmesi ile birlikte sadece geçmişini değil bugünü de anlamının önemli olmasıdır (Başaran İnce, 2010, s. 28). Bir diğer bakış açısına göre ise olayları topluma aktarmada aracı rol üstlenen medya bu yönü ile kültürel bir hafıza inşa etmektedir. Ortaya konulan bu kültürel hafıza ise kolektif hafızanın inşasına zemin hazırlamaktadır (Başlar, 2018, s. 148). Bu noktada birbiri ile ilintili olan bu kavramlar ve süreçler medya temsilleri üzerinden yeni bir boyuta kendisini taşımaktadır. 20. yüzyıldan bu yana medya kamusal ya da özel tarihi bilgilerin kayda alınmasında, arşivlenmesinde, inşa edilip yayılmasında ana kaynak olarak öne çıkmıştır. Bu özelliği ile medya; günümüzün olduğu gibi geçmişin de bilgisine erişmede etkili bir araç olmuş ve tarihi bilgilerin de kaynağı olarak görülmüştür. Fakat bu bilgilerin geçerliliği ve güvenilirliği ise sorgulanabilir bir nitelik taşımaktadır (Başlar, 2018, s. 149). Kolektif hafızanın oluşumunda medyanın rolüne atıf yapılan başka bir çalışmaya göre ise medya hayatın bir parçası olarak aynı geçmişin farklı anlamlarını ortaya çıkarabilmektedir. Bu bağlamda modern dünyada ortaya çıkan kolektif hafıza; medyanın dolayımı sonucu ortaya çıkmaktadır. Gerçekliği sembolik bir üretimini yeniden oluşturan medya kullandığı dil ve görsellikle şüpheli mahal vermeyecek bir noktada toplumun güvenini kazanabilmektedir. Değişken bir yapıya sahip olan kolektif hafıza böylece medya aracılığı ile şekillendirilebilmektedir (Akgül & Görücü, 2020). Burada öne çıkan unsur ise medyanın rolünü hangi çerçeveden çizdiğidir. Bir bakıma etkili bir araç olan medya neyi nasıl yansıttığı ortaya konulması gereken bir alan olarak görülmektedir. Bu nedenle bu noktada ortaya konulan benzer yapımlar bir anlamda belirli bir politikanın ürünü olarak düşünülebilmektedir. Örneğin Akgül ve Görücü yapmış oldukları çalışmada (2020) kolektif hafızada derin izler bırakan 28 Şubat sürecinin daha sonradan günümüze kadar medya tarafından nasıl ele alındığı incelenmiş ve egemen gücün kolektif hafızayı politik arzuları doğrultusunda kullandığını ileri sürmüşlerdir. Bu bilgilerden yola çıkarak araştırmadan çıkan sonuç, medyanın

kolektif hafızaya resmî ideolojiyi birleştirerek geçmiş olayı yeniden inşa etmesidir. II. Abdülhamid belgeseli üzerinden yapılan bir çalışmanın çıkarımlarına baktığımızda karşımıza toplumun o döneme ait bilgileri ve II. Abdülhamid hakkındaki algılarının yenilendiği ve bunun üzerinden II. Abdülhamid odaklı bir kolektif belleğin inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Diğer yandan başka bir çıkarım ise II. Abdülhamid belgeselleri aracılığı ile tarih yeniden kurgulanmakla kalmayıp aynı zamanda günümüzde de ilişkilendirilerek mevcut ulusal ve uluslararası siyasete yön verici mesajlar işlenmektedir. Bu mesajlar vasıtası ile hem günümüz hem de gelecek nesiller için bir kolektif belleğin inşa edildiği gözlemlenmektedir (Doyuran, 2018, s. 55). Literatürde görülen bu çalışmalarda medyanın kolektif hafıza ile olan ilişkisi çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Ortak nokta ise etkileşimin olduğu ve medyanın bilinçler üzerinde bir etkisinin varlığıdır. Tarihi yapımlar ile birlikte bu etkileşim iki yönlü olarak düşünülmektedir. Hem geçmişini hem de günümüzü şekillendirme yetisine sahip olduğu düşünülen medyadaki tarihi temsiller bu açıdan önem taşımaktadır. Sancar (2014) kolektif hafızanın inşasında bellek mekanlarının (anıtlar, müzeler, özel evler, heykeller, cadde ve meydan isimleri vb.) yanı sıra edebi eserler ve sembollerin son derece önemli olduklarını vurgulamaktadır. Bu hafıza biçiminin gelişmesinde teknolojik yeniliklerin de dikkate alınması gerekliliği genel anlamda kabul görmektedir. Özellikle medyanın son dönemlerde tarihi yapımlara var olan ilgisi kolektif hafıza düzenini geleneksel anlayıştan kopartarak yeni bir değer haline getirdiği düşünülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Hafıza, tıpkı bir canlı organizma gibi olan bu eylem aslında kişinin geçmişten taşınan kodlar ile birlikte bugünü anlamlandırmasına ve geleceğini oluşturmasına zeminin hazırlamaktadır. Bir üzüntüye sevince anlam katan şey hatırladıklarımız ve unuttuklarımızda saklıdır. Bizi biz yapan şey ya da Kandel'in (2016) ifadesi ile "aslında kim isek o olmamızın sebebi" öğrendiklerimiz ve hatırladıklarımızla ilişkilidir. Birçok kavram gibi hafızanın düşünsel kökeninde yirminci yüzyıl ile başlayan ekonomik, teknolojik ve toplumsal değişimlerin etkisi bulunmaktadır. Modern zamanın kavramlar üzerinden oluşturmuş olduğu değişim rüzgârı hafızaya ve onunla ilgili terminolojiye de farklı kimlikler kazandırmıştır. Hafızanın özellikle 1980 sonrası yeni dünya düzeninde sadece hatırlanılan bir olgu olarak değil egemen düşüncenin ekseninde biçimlendirilmeye çalışılan bir etmen olarak da üzerinde durulmuştur. Böylece bu zamandan itibaren yaşanan değişimler enformasyonun hızlı ve kontrolsüz akışı hafızayı zihinsel eylemden daha çok teknolojik araçların oluşturduğu bir değer olarak da bu alana eklemiştir.

Halbwachs'a göre, kolektif bir hafızaya sahip olmak demek, bir grubu ya da insan topluluğunu oluşturan bireylerin geçmişleriyle ilgili ortak bir imaj ile sahip bu imaj sayesinde kendi birlik ve özgünlüklerinin bilincine varmalarıdır (Hasanov, 2016). Birlikte hatırlama eyleminin ise geçmişten günümüze farklı araçları olmuştur. Sözlü kaynaklar ile başlayan bu süreç, yazı ve fotoğrafı devam etmiş ve günümüzde teknolojinin imkanları ile birlikte medya olanaklarının tamamını kapsamaktadır. Belki de bir diğer yönü ile medya geçmişini ilginçleştirme için yapılan öykülemenin günümüzdeki temsilidir. Burada öykülemeyi kasıt ister bir kitap metni olsun ister gazete içeriği veya bir filmin ya da dizinin konusu olayı açıklayan şey; sadece geçmişte olan bir olayı aktarmayıp onun yerine olayı süsleme ve ilginç hale getirme çabasına girmektedir (Schudson, 2007, s. 188). Burada temel savlardan

birisi ise gerçeklik ile kurgu arasında duran izleğin ne olduğudur. Örneğin, görmenin bilmeye dönüştüğü sinemada metaforlar gerçeklik ile ilgili düşüncelerimizi yönlendirici ve şekillendirici bir donanıma sahiptir (Kırmızı, 2012, s. 27). Bir kitle iletişim aracı olan televizyon da hafıza kurucu bir rol üstlenmektedir. Bu rolü ile birlikte gündemdeki tarihi tartışmalardan beslenerek, toplumsal grupların tarihsel olaylara bakış açısındaki konumlarını belirlemektedir (İnce, 2010, s. 26). Televizyon, ayrıca görsel ve işitsel olmanın avantajını fazlasıyla kendinde bulmaktadır. Bir çaba harcamadan insanları bilgiyi edindikleri bir mecra olarak da diğerlerinden farklılaşmaktadır. Çalışmamıza konu olan dizideki içerikler bu bağlamı kapsamaktadır. Sözüň uçucu yazının zorlayıcı olduğu bir toplumsal yapıda izlemek hem eğitici hem de keyif verici bir ritüel olarak öne çıkmaktadır. Bu ritüel ülkemizde televizyon içeriklerinde kendisine son zamanlarda oldukça fazla yer bulmaktadır. Dünya savaşlarında radyonun propaganda amacıyla kullanılmasının etkili olması sonucunda televizyon yayıncılığın da hükümet/devlet tekeli bir yayın anlayış ile bu yıllarda hakim olduğu gözlemlenmektedir (Duman, 2018, s. 61). Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de yayıncılık alanındaki faaliyetleri devlet hiyerarşisi içerisinde yerleştirilen ve kamu kaynaklarını kullanan bu kurumlar halkı bir yandan bilgilendirirken diğer taraftan da resmi ideolojinin ya da mevcut siyasal erkin görüşlerini yansıtan yapılarla dönüşmüşlerdir (Avşar, 2005, s. 98). Ülkemizde önce devlet radyosu yayınları daha sonra ise genel olarak kamu yayıncılığı farklı yönleri ile eleştirilerin odağında olmuştur. Bu eleştiriler ise yoğunlukla iktidarı elinde bulunduran partilerin kamu yayını araçlarını birer propaganda aracı olarak kullanması ekseninde olmuştur (Zengin & Kapır, 2018, s. 1157). Bu eleştiriler çoğu zaman iktidar ve muhalefet partileri arasında arası siyasal bir çatışmaya dönüşecek noktaya taşınmıştır. Burada vurgulamak istediğimiz ise bu politik tartışmadan daha çok kamusal yayınların temel işlevlerinden ayrışması tartışmasıdır. Kamu hizmeti yayıncılığı, program içerikleriyle oluşturduğu kamusal alan içerisinde toplumun millî değerlerine, ülkenin bütünlüğüne, genel ahlaka uygun içerikler bulunmaktadır. Bu anlamda kamu hizmeti yayıncılığı, gerek toplumun bilinçlenmesi ve beklentilerinin karşılanması gerekse millî bütünlük sağlanması noktasında önemli bir görev üstlenmektedir (Bölükbaş, 2020).

Yöntem

Çalışmamız kapsamında ele aldığımız dizi betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Bu yöntemde temel olarak içerikler, gözlemler veya görüşmelerden elde edilen sonuçlar belirli bir düzenleme sonrasında yorumlanarak ortaya konulmaktadır. Elde edilen veriler belirli temalar şeklinde kategorize edilerek özetlendikten sonra yorumlarla desteklenmektedir. Yıldırım ve Şimşek'e göre (2008) betimsel analiz dört aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada araştırma konusu ile ilgili yapılan betimsel analiz için bir çerçeve oluşturulur. Bu çerçevede ortaya çıkabilecek veri hataları için ise ikinci aşamada tematik bir çerçevede veriler işlenmelidir. Daha sonraki aşamada ise bulguların tanım yapılmalıdır. Son olarak ise elde edilen bulguların yorumlarının yapılması ile aşamalar tamamlanmaktadır. Bu yöntem de araştırmacı ortaya konulan betimlemelerden kendisine bir yol haritası çizerek kendi yorumlarını yapma ve belirli çıkarımlarda bulunma imkanına sahip olmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 239-240). Çalışma bu kapsamda elde edilecek dizi içerisindeki metinlerden elde edilecek verilerden bir çıkarım yapma ve yorumlama sonucu betimsel bir çerçeve ortaya konulacaktır. Betimsel analiz yönteminin seçilmesinin bir diğer gerekçesi ise politik mesajların anlaşılmasında bu yöntemin verebileceği sonuçlara odaklanılmasıdır.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Toplulukların günümüzdeki ilkelerini ve hareketlerini belirleyen asıl etmen tarihsel bağlamdaki geçmiş yaşamlarıyla ilintilidir. Bu ilke ve hareketler önceden şimdiye uzanmakta ve ortaya toplumun düşünsel birikimi çıkmaktadır. Düşünsel birikimden kastedilen şey kolektif hafızadır. Bu çalışmada kolektif hafızanın televizyon dizileriyle yeniden nasıl inşa edilebileceği yapım içerisinde yapılan metinsel çıkarımlar aracılığıyla ortaya konması amaçlanmıştır. Özellikle tarihi diziler içerisinde geçmişe ait yaşanmış olayların kurgusal olarak olabildiğince asıl haline uygun biçimde yansıtılması noktasında çalışılan dizi bu noktada önem arz etmektedir. Bu doğrultuda incelediğimiz Mehmetçik Kutlu Zafer dizisindeki içerikler unutmama ve hatırlatma biçimlerinin ve kolektif hafızaya olan etkileşimin işlendiği içerikler tematik olarak kategorize edilerek bir çıkarım yapma ve yorumlar ile desteklenmesi de çalışmanın amaçlarındandır. Bu noktada yine alınıyandaki diğer çalışmalar ve kuramsal arka plan işlendikten sonra ortaya konulan betimsel analiz ile hem önceki çalışmalar ele alınmış hem de daha sonra yapılacak olan çalışmalara zemin hazırlanması amaçlanmıştır.

Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışmanın kapsamını Mehmetçik Kutlu Zafer dizisi oluşturmaktadır. Yine çalışmada kolektif hafızanın bütünlüğünün bozulması için tüm bölümler (33 bölüm) incelenmiştir. Bu noktada dizinin birçok içeriğinde benzer içerikler göze çarpmaktadır. Bu içeriklerin betimsel bir analiz ile yorumlanması sonucunda ortaya daha geniş çerçevede incelenebilecek bir kapsamı da sonraki çalışmalar için sunmaktadır. Kolektif hafıza ile ilgili medyada birçok tarihi yapım olmasına rağmen belirlenen amacın bu dizi ile örtüşmesi nedeniyle diğer yapımlar örneklem dışı tutulmuştur. Böylece yapılan çalışma farklı yöntem ve saha çalışmaları ile desteklenmediği için belirli bir sınırlılıkla kalmıştır. Ayrıca karşılaştırmalı bir analiz yapılmaması da çalışmanın bir diğer sınırını oluşturmaktadır. Bu noktada ortaya konulan diğer medya yapımları özel ve kamu yayını bağlamında ele alınarak yapılmaması da farklı bir sınırlılık olarak düşünülmektedir.

Mehmetçik Kutlu Zafer Dizisinin İncelenmesi

Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Kut kuşatması Türk kamuoyu tarafından o dönemde oldukça yakından takip edilmiş ve 140 gün süren Kut kuşatması için birçok haber ve makale yayımlanmıştır. Bu haberler ise Osmanlı genelkurmayının resmî tebliğlerine ve Avrupa'dan gönderilen telgraf haberlerine dayanılarak yazılmakta idi (Özçelik, 2015). Bu kuşatma tarihte Osmanlı'nın Çanakkale zaferinin akabinde kazandığı önemli bir zaferdir. Zafer hem Osmanlı da hem de diğer müttefik ülkelerde sevinçle karşılanmış ve yenilgiye uğratılan İngiltere için ise önemli bir itibar kaybı olarak kayıtlara geçmiştir (Olgun & Babaoğlu, 2020, s. 477). Bu noktada zaferin yaşandığı dönemde hem kamuoyu hem de basın yayın organları bu zafer ile yakından ilgilinmiş ve çeşitli yansımaları olmuştur. Zafer İstanbul ile birlikte tüm ülkede büyük bir coşku ile kutlanmış ve şehirler bayraklarla donatılmıştır. Ayrıca İngilizler'in teslim olmasının haberi Berlin, Viyana, Peşte ve Sofya gibi diğer müttefik ülke başkentlerinde de coşku ile resmî karşılanmış ve kutlanmıştır (Özçelik, 2015, s. 367). Öyle ki Özçelik'in de (2015, s. 370) ifade ettiği gibi Kut'ül Amare zaferinin Türk kamuoyu tarafından hakkıyla bilinmediği de bir gerçektir. Dönemizden günümüze gelinene kadar sürece baktığımızda ise kamuoyunun gündemine bu zafer özellikle 2015 yılında yüzüncü yıl kutlamaları noktasında ortaya konulan farkındalık ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bu noktada ortaya konulan yapımlardan olan Mehmetçik Kutlu Zafer dizisi ise

Kutül'- Amare kuşatmasını izleyiciye yansıtmak amacı ile gerçek bir olay üzerinden ele alınmış kurgusal tarihi bir yapımdır.

Osmanlı Devleti'nin son büyük zaferi olarak tarihe geçen ve İngilizlerin bozguna uğratıldığı Kutül-Amare kuşatmasını anlatan dizinin yapımcılığını ve senaristliğini Diriliş Ertuğrul dizisi ile tanınan Bozdağ film yapım şirketinin sahibi Mehmet Bozdağ yapmıştır. 18 Ocak 2018 tarihinde TRT 1 ekranlarında Mehmetçik Kutül Amare ismi ile yayınlanmaya başlayan dizinin ikinci sezonunda Mehmetçik Kutlu zafer olarak devam etmiştir. Dizinin yönetmenliğini Mustafa Şevki Doğan ve Kamil Aydın birlikte yapmıştır. Dizide Kaan Taşaner, İsmail Hacıoğlu, İsmail Ege Şaşmaz, Cansu Tosun, Özgü Kaya, İlker Aksum ve Serdar Gökhan gibi ünlü isimler oyuncu olarak yer almıştır. İki sezondan oluşan dizi 33 bölüm yayınlanmış ve 31 Ocak 2019 tarihinde final bölümü ile sona ermiştir. Türkiye tarihinin ilk tohumlarının atıldığı dizi olarak da tanımlanan yapım unutulmuş bir tarihi başarıyı gündeme getirmesi iddiası ile çok konuşulmuştur. Unutturulmaya çalışılan zafer olarak tanıtımı yapılan diziyi TRT Genel Müdür İbrahim Eren' de sosyal medya hesabından "Şanlı tarihimizin unutulmuş zaferi Kutül Amare'yi muhteşem bir prodüksiyonla hayata geçirdik" mesajı ile duyurmuştur. Nihayetinde tarihsel hafızada önemli bir yer tutması gereken olayın bilinçlerden arındırılmasının uluslararası politik saiklerle açıklanmasının bir diğer boyutu ise iç politikada bulunduğu karşılığı ve medyada temsili olarak bu yapımdır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, 'Kutül Amare' dizisinin Beştepe'de düzenlenen tanıtımına katılması(aa.com.tr) ve daha sonrasında her yıl kutlanması ve yıldönümlerinde verdiği mesajlar ile de bu savı destekler bir tablo çizmektedir. Çalışmamız kapsamında ele aldığımız dizi Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi'ndeki Kutül Amare kuşatmasındaki Süleyman Askeri Bey'in kumandasındaki Osmancık Taburunun mücadelesini ana karakter Mehmet ve arkadaşları ekseninde işlemektedir.

Geçmişten Günümüze Unutma Hatırlama Söylemleri

Dizi, tanıtım videosunu "Ey vatan, ey ana, ey yar, ey evlat, ey millet çölün kızgın topraklarına kaniyla destan yazan Mehmetçiğin destanı unutma; unutma ki Mehmet Bağrıyanık bu topraklarda sahipsiz kalmasın unutma ki bir daha düşman toprağımıza göz dikmesin" cümleleri ile başlatır.

Ayyıldız bayrağın ön plana çıkarıldığı bu sahnede doğrudan toplumdaki kolektif hafızanın canlandırılmasına vurgu yapmaktadır. Unutmanın toplumsal bir hastalığa dönüşmesinin sonuçlarına atıf yapan bu cümle bir diğer taraftan gelecek nesillere milliyetçi bir söylem üzerinden tavsiyelerde bulunmaktadır. Buradan itibaren izleyicide geçmişle bugünün birbirinden ayrı olmadığı mesajı verilmiştir. Geçmişinden koparak toplumsal hafızasını zedeleyen bir milletin geleceğini inşa etmesinin imkansızlığına vurgu yapılmaktadır.

Bir diğer tanıtımında ise Süleyman Askeri'nin "Ya olacağız ya öleceğiz" vurgusuna *emret komutanım* diyerek cevap veren kahraman bir anlamda verilen mesajı güçlendiren sahne ve mimik hareketlerinin yanı sıra ses tonu ile de bilinçaltına göndermeler yapmaktadır. Yine kaderin her kuşağa ayrı bir rol biçtiği vurgusu dün olanın bugün veya yarın da karşımıza çıkabileceğini anımsatmaktadır. "İçimizdekilerin ihanetine uğramazsak biz bu harpten galip geliriz" cümlesi ise tam da güncel söylemlerle aynı çizgide bir mesajı içermektedir.

Dizide geçen "Batı, bizden sadece topraklarımızı, madenlerimizi değil, ruhumuzu istiyor... Biz ruhumuzu sadece sahibine teslim ederiz." ifadesi ise inançla birlikte özgürlüğün Türk toplumunda ve

hafıza yapısında geçmişte olduğu gibi bugünde zindeliğini koruması gereken bir argümandır. Bu argümanın bilinçlerde uyandırılmaya çalışılması açısından verilen mesaj bilinçlerdeki bellek mekanlarına yerleştirilmeye çalışılmaktadır. "Onlar istiyorlar ki bütün cihan kendilerine köle olsun... Kendilerine hizmet etsin... Bu arzularına engel olduğumuz için de bizden nefret ediyorlar... Biliyorlar ki Türk hayal edince bütün cihan değişir" ifadesi ise bir anlamda yeni nesillere her daim içinde var olan ve genlerinden gelen bu kudretin farkında olunması gerektiğini işlemektedir. Yine devam eden bir replikteki "Bizi bugün hayalcilikle suçlayanlar Trablusgarp'a giderken de... Ablak dağlarına çıkarken de... Garb-ı Trakya cumhuriyetini kurarken de aynı şeyi söylüyorlardı." Bu ifade ile birlikte verilmek istenen mesaj hayal sınırlarını zorlarken dahi geçmişte yaşananların örnek alınması gerektiğidir. Artık çağın geçmişte olduğu gibi bugün de Türk çağı olabilecek bir noktaya gelebilmesi için maziden atıye bir yolculuğunun başlangıcını uzakta olmadığını topluma enjekte edilmesi gerektiği ise bir diğer çıkarım olarak düşünülmektedir.

"Sevgili dostum, Osmanlı'ya bu savaşa katılmasının cezasını kesmeliyiz. Siz, tarihi intikamınızı alın. Biz de bir düşmanı yok etmenin mutluluğunu yaşayalım." Uyarısına dizide yer verilirken düşmanın da aynı perspektifte bir tarihi hafıza odağında olduğu ve buna karşı her zamana hazırlıklı olunması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Ayrıca dizide yine geçmişin de atfettiği önem zaman zaman işlenmektedir. "Sancağımızın dalgalandığı her yer, bize kutsaldır... İçimizdeki tefrikalara son verip... Düşmanı topraklarımızdan sökeceğiz... Kadim mazimiz, bu vazifeyi, insanlığın bekası için omuzlarımızımıza yüklemiştir... Cihanı, Haçlıların vicdanına bırakmayacağız..." Buradaki kadim mazimiz ifadesi bir anlamda her dönem farklı mesaj türleri ile kolektif belleğe işlerlik kazandırılmaya çalışıldığı gösterilmektedir. Yine ilerleyen bölümlerdeki "Kürşat'ın 40 çerisini duymadın mı Mevlüt Çavuş" diyen Üsküplü bir bakıma tarihin en eski sayfalarını açarak günümüze ışık tutmaktadır.

Yine diziyeye sonradan katılan Baba Haydar karakterinin replikleri de bu bağlamı güçlendirmektedir. "Biz mazlumlar için zalimlerin hükümlerini ateşe verenlerdik... Adalet için at üstünde serhat boylarını vatan belleyenlerdik. İnsanlığın refahı için cihanın rahatını kaçıranlardık..." diyerek verdiği mesaj bir anlamda yeniden dirilişin muştusunu zihinlere işlemektedir. Yine başka bir sahnede "Atalarımız, buralara geldiklerinde, dillerinde çiçekli böcekli şarkıları yoktu. Önlerinde, kurt başlı tuğlar, bellerinde ucundan kan damlayan yatağanlar vardı. Bu topraklar, miğferlerinde 'Dünya bir gündür' yazan dedelerimizin kılıç hakkıdır!" denilerek dün unuttmanın bugünü karartacağı geleceği ise yok edeceğinin vurgusu yapılmaktadır.

Farklı bir sahnede "Bakıyorum da şehitlerimizin matemini yaşamayı tez vakitte unuttunuz. Gelirken vatan toprağına emanet ettiğimiz dadaşın hakkı yok muydu bu çayı içmeye? Dadaş, ardında gözü yaşlı bir dulla, daha baba diyemeyen bir yetim bıraktı..." cümlesi ile unuttmanın değil hatırlamanın önemini işleyerek sadece toplumsal olguları değil yaşanmış olayları da bilmenin değeri ortaya konulmaktadır.

İslam, İnanç ve Türklük Vurgusu

Yine Mehmet karakterinin "Ben İslam topraklarının ve Turan diyarlarını hürriyeti için kendi hürriyetimden vazgeçmeye hazırım bu uğurda şehit olmayı şeref sayarım" söylemi ise Müslüman olması ile birlikte kurmuş olduğu her devlette hem İslam'ın sancaktarlığı yapmış hem de Türklüğün ata topraklarından ana yurduna kadar tüm coğrafyanın hamisi olan devletlerin günümüzde de Türkiye

Cumhuriyeti üzerinden bu misyonun devam ettirilmesi gerektiği mesajlarını işlemektedir.

"Ben Harbiye Nazırı Enver... Allah'a yemin olsun ki... Tek varlık gayem, dinim ve vatanım için yaşamaktır... Kanımın son damlasına kadar sömürgecilerin oyunlarını bozmak için mücadele edeceğim." cümlesi ise devleti ve milleti ile tek bir gayeye adanmış ömürlerin başarıyı yakalayabileceğini ortaya koymaktadır. *"Ey cihan, titre. İşittiğin, Mehmetçik'in ayak sesidir. Ey sancak, dalgalan. Hissettiğin, alem-i İslam'ın nefesidir."* vurgu ise Türk'ün ve İslam'ın sancaktarlığını yapmış bir milletin bu özelliğini her zaman dinamik tutması gerektiğini anlatmaktadır.

Dizide sık sık inanç vurgusu yapılması da oldukça önemlidir. Bu bir anlamda amaca giden yoldaki araçların da toplumsal yapımız ile örtüşük olması gerektiğinin bir tezahürüdür. *"Harpte galip gelenler zırhları dualarla örülmüş, silahları inançla dövülmüştür. Şayet düşman bu toprakları istiyorsa evvela bizim inançlarımızı elimizden almalıdır. Fakat bizim inancımızı elimizden alabilecekleri hiçbir silah yoktur."* Bu durumun günümüz popüler kültürü ile aşındırılmaya çalışılmasına karşı kullanılan bu argüman bu nedenle dizi de sıklıkla işlenmektedir. Yine bu argüman *"Savaşı kaybettiğin zaman değil, inancını kaybettiğin zaman yenilirsin..."* önerisi ile desteklenmektedir.

Birliğin, Vatanın ve Hürriyetin Önemi

Osmancık Taburunun şehit olan Erzurumlu Dadaş'ın ailesi için yardım toplaması sahnesi ise en zor anında bile vefanın, yardımseverliğin ve birliğin önemine dikkat çekmektedir. Dizide ayrıca hürriyet vurgusu da farklı sahnelerde yoğunlukla işlenmektedir. *"Esarete öleceğime hürriyet yolunda öleyim... Enver Paşa'nın da dediği gibi ya olacağız ya öleceğiz."* gibi tekrarlayan cümleler hürriyet fikrinin Türk'ün tabiatı ile eşdeğer olduğunu göstermekte ve aksi durumun yaşamaktansa ölmeyi tercih etmenin vakarına vurgu yapılmaktadır. Ayrıca vatanın bir bütünlüğü de işlenen ana temalardan birisidir. *"Ha Trablus ha Bolayır ha Kafkas ha Irak çölleri. Namık Kemal'in dediği hesap; vatan takriben değil, katiyen bizimdir gardaş!"* bir anlamda Erzurum Kongresindeki *"Millî sınırlar içinde vatan bir bütündür parçalanamaz."* ifadesi ile sadece anın değil her zamanın değeri olarak görülmesini bilinçaltlarına yerleştirmektedir. *"Britanya bayrağının dikildiği bütün topraklara casuslar askerden elli yıl önce girmiştir, hatta bu süre Irak'ta daha da fazladır..."* ifadesinde mücadelenin sadece askeri değil her alanda yapılması gerektiğini hatırlatmaktadır. Günün kurtaracak hamleler ile mazinin önemi yadsınmamalıdır ve kısa vadedeki kazanımların sonuçlarının ağır olabileceği de unutulmamalıdır. *"Üç kuruşa vatanını satanlar, üç kuruşa muhtaç olacaklar!"* uyarısı bir bakıma her çağın problemi olarak görülmelidir.

Diğer yandan *"Ey Türk kim olduğunu hatırla Gün birlik olmanın, dirliğin, bir yumruk gibi düşmanın sinesine vurmanın günüdür!"* cümlesi de bir bakıma hafızaya atfedilen bir içerik olarak değerlendirilebilecek bir bakış açısını izleyiciye aktarmaktadır.

Devlet Hafızası ve Toplumsal Uyarı Mesajları

Dizideki toplumsal hafıza vurgusu devletin hafızası ile eşleştirilerek çalışmamızla benzer şekilde işlendiği görülmektedir. *"Bu devletin hafızası kuvvetlidir. Zere miktar yapılan ihanet de sadakat de karşılığını bulur. Amma bugün amma devran dönende..."* Burada devletin hafızasına yapılan atıf aslında topluma da bir mesaj vermektedir. Hüsvrev, Plevne anılarını anlattığı sahne ise bir bakıma hafızayı canlandıran bir imge olarak görülmelidir. Buradaki *"Türk'ten başka her şeyin rağbet gördüğü bir dönem-deyiz"* ifadesi bir bakıma kendimizi sorgulamamız gereken bir

uyarı olarak verilen bir mesaj içeriği olarak dikkat çekmektedir. *"Düşman bizden daha akıllı değil Mehmet'im! Ama aptal da değil!"* diyen Üsküplü ise karşındakini hafife almamız gerektiğinin bizlere yeniden düşündürmektedir. Bu nedenle bağımsızlık tek yönlü değil çok yönlü elde edilmesi gereken bir mefhumdur. Onu sağlayacak unsurlar diri tutulmalıdır. *"İnsan dediğin güneşin altında bir buz parçası. Eğer bir sancağın gölgesi altında değilse erir, yok olur!"* denilerek bir anlamda bu bakış açısı kutsal semboller ile pekiştirilmektedir. Dizide Serdar karakteri ile çoğu zaman öğütler verilerek diğer sahnelerdeki biçimsel unsurlar pekiştirilmektedir. *"Hiddetini dizginlemedikçe, düşmanınızı alt edemezsiniz... Düşmanınızı anlamadıkça, dosta fayda veremezsiniz. Benim size vasiyetim odur ki; asla ye'ise düşmeyin, öfkenize yenik düşmeyin, aklınıza pranga vurmayın... Bizi cümle hayvanattan ayıran irademizdir. İradenizi kimsenin eline teslim etmeyin... Allah'a secde edin, düşmana kıyama durun..."* Bu temel bakış açısı bir anlamda belleğin dinamik olan yapısının çatısını oluşturmaktadır. Dizinin son bölümlerinde Halil Bey'in *"Biz de bu yumruk gibi birleşip yaralarımızı saracağız! Evvela çizmelerini kirlettikleri Basra'yı, Kafkasya'yı, Balkanları ve İslam diyarını yeniden ihya edeceğiz!"* teması ile asla ümitsizliğe düşülmemesi gerektiği vurgulanarak her zaman bir çıkış yolunun olduğu imlenmektedir. Ayrıca geçmişle birlikte bugünü birleştirenlerin geleceğini oluşturacağı da verilen alt metin mesajlarının dan biridir.

Sonuç ve Öneriler

Toplumumuzda tarihe tarihsel olana karşı duyulan özlem ve saygı dönem içerisinde farklı temsillerle yansıtılmaya çalışılmıştır. Ancak bunun işleniş biçimleri de aynı oranda tartışma konusu olmuştur. Bu nedenle doğru iletişim kanalları kullanılarak yapılması gerekliliği elzemdir. Toplumdaki kolektif hafızanın inşasında önemli yer tutan medya temsilleri günümüzün sağladığı imkanlar ile daha da öne çıkmaktadır. Tarihi yapımlar ile medya bir anlamda toplumsal hafızayı zinde tutmaya çalışmaktadır. Burada önemli olan neyin nasıl işlendiği sorusuna verilecek cevaptır. Ancak unutulmuş ya da başka bir ifade ile unutturulmaya çalışılan bir zafer olarak yapım şirketi politikacılar ve çeşitli kesimler tarafından yansıtılan ve son dönemde ilgi alanına giren Kutul Amare zafarinin işlendiği Mehmetçik Kulu Zafer dizisi diğer tarihi yapımlardan farklı olarak ortaya koyduğu başlangıcından itibaren verdiği mesajlar ile öne çıkmaktadır. Bunun nedeni ise tarihsel olarak yüzyıl öncesinde elde edilmiş bir zaferin uzun süredir kamuoyu gündeminden uzak olması temasının farklı platformlarda dile getirilmesidir. Bu nedenle zaferin yüzüncü yılında gündem olması ve akademik alanlarda da yeniden tartışılması da bu bakış açısını destekler niteliktedir. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Mardin Artuklu Üniversitesi Rektörlüğü Bağcılar Belediyesi Başkanlığı'nın ortaklaşa düzenlediği ve daha sonra kitaplaştırdığı Kutul-Amare Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu ise bu noktaya dikkatini çekildiğini bir diğer göstergesidir (atam.gov.tr). Bu nedenle mesajın tek kanal aracılığı ile değil çok yönlü olması gerekliliği noktasında bu çalışma bilimsel ve tarihsel yönü olan bir konunun medya temsillerinde nasıl yansıtıldığı göstermesi bakımından ele alınmıştır. Bir başka ifade ile medyadaki tarihi temsil tek başına yeterli olmamakla birlikte başka kanalların açılmasına veya başka alanları desteklemesine verebileceği katkı açısından önemlidir. Bu amaç ile çalışmada dizinin iki sezon boyunca vermiş olduğu mesajlar kolektif hafızanın inşasına yönelik olarak kategorileştirilmiştir. İlk olarak unutmama eylemine yönelik hatırlatma ekseninde ortaya konulan içerikler dizide sıklıkla işlenmektedir. Bu kapsamda verilen mesajların farklı bölümlerde

tekrarlanması ise bir diğer önemli husustur. Diğer yandan dizideki İslam, inanç ve Türklük vurguları ile öne çıkmaktadır. Bu bir bakıma toplumun milli ve manevi hafızası dinamik tutmaya yönelik bir politika olarak düşünülmelidir. Başka bir tema ise birliğin, vatanın ve hürriyetin önemine dikkat çeken içeriklerin bir araya getirilmesidir. Her toplumda olduğu gibi bizde de bu kavramlar her daim önemli bir yerde kendisini tutmaktadır. Bu nedenle devlet hafızası ile birlikte toplumsal hafızaya dönük verilecek mesajlarda dizinin içeriklerindeki bir diğer kod olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Betimsel analiz sonucunda ortaya konulan bu çıkarımlar doğrudan bir etkiyi ortaya koymak yerine bir durum tespiti yapmaktadır. Çeşitli dönemlerde kolektif hafıza inşasında bu tip mesajlar medyadaki temsillere de yansımaktadır. Çalışmanın giriş kısmında verilen alan yazındaki benzer örneklerde bu kapsamda yapılan ve medya temsillerinin toplumsal veya kolektif hafıza ile olan ilişkisine dönük çalışmalardır. Bu kapsamda dizideki içeriklerin betimsel bir analiz ile ortaya konulması alana dair yapılacak etki çalışmalarına da kaynak olabilmektedir. Bu doğrultuda kitleleri yönlendiren iletişim araçlarındaki içeriğin ne kadar önemli olduğunun da altı çizilmiştir

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akgül, M., & Görücü, F. B. (2020). Kolektif hafızanın oluşmasında medyanın rolü: 28 Şubat haberleri üzerine bir inceleme. *Electronic Turkish Studies*, 15(2).
- Avşar, Z. (2005). Kamu hizmeti yayıncılığı, uluslararası yaklaşımlar ve Türkiye radyo ve televizyon kurumu. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli e-Dergisi*, 1, 93-124. <https://dergipark.org.tr/en/pub/euifdyhd/issue/33168/37003>.
- Başaran İnce, G. (2010). Medya ve toplumsal hafıza. *Kültür ve İletişim*, 13(1), 9-30. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kulturveiletisim/issue/64568/985235>
- Başlar, G. (2018). "Kullanıcı üretimi" kolektif hafıza: Adalet yürüyüşü örneği. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 28, 143-175. [\[CrossRef\]](#)
- Bölükbaş, K. (2020). Kamu yayıncılığı bağlamında TRT radyolarına bakış: TRT Radyo 1 ve TRT FM örneği. *TRT Akademi*, 5(9), 52-85
- Doyuran, L. (2018). Tarih içerikli belgesel filmlerde kolektif belleğin inşası (II. Abdülhamid belgeselleri örneği). *Ulakbilge: Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 29-58.
- Duman, K. (2018). Deregülasyon sonrası kamu hizmeti yayıncılığı: RAİ ve TRT üzerine karşılaştırmalı çalışma. *Ulakbilge*, 6(20), 59-84. <http://www.ulakbilge.com/>
- Hasanov, B. (2016). İbn Haldun'da asabiyet kavramı - Maurice Halbwachs'ın "kolektif hafıza" kavramı ile bir karşılaştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1437-1446. [\[CrossRef\]](#)
- Işık, G. (2017). Vatandaşın sensin dizisi ve hafızalarda canlanan bayrak olayı. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(2), 182-194. [\[CrossRef\]](#)
- Kanat, C. (2017). *Tarihin medya ile imtihanı. Tarih medya ve kurgu*. Yeditepe Yayınları,
- Kandel, E. (2016). *Belleğin peşinde: Yeni bir zihin biliminin doğuşu*. (M. Doğan, Çev.) . Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kansteiner, W. (2002). Finding meaning in memory: A methodological critique of collective memory studies. *History and Theory*, 41(2), 179-197. [\[CrossRef\]](#)
- Kırmızı, A. (2012). *Sinema tarih ilişkisi ve Fetih 1453*. www.academia.edu.tr.
- Olgun, S., & Babaoğlu, R. (2020). Dönemin kaynaklarına göre Kutül-Amare zaferi (toplu bir değerlendirme). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39(67), 477-502.
- Özçelik, M. (2015). Kutül Amare zaferinin Türk basınına yansımaları. *Electronic Turkish Studies*, 10(9), 367-388. [\[CrossRef\]](#)
- Sancar, M. (2014). *Geçmişle hesaplaşma: Unutma kültüründen hatırlama kültürüne*. İletişim Yayınları.
- Schudson, M. (2007). *Kolektif bellekte çarpıtma dinamikleri* [Cogito] (B. Kovalmaz, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.
- T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı (2016). *Kütül-Amare Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle 1. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu*. <https://www.w.atam.gov.tr>.
- TRT. (2022). Mehmetçik Kutlu Zafer . <https://www.trtizle.com/diziler/mehmetcik-kutlu-zafer>.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Zengin, F. & Kapır, B. (2020). Kamu yayıncılığında ötekileştirme kültürü: Trt1 ve 16 Nisan referandumu örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8 (2), 1145-1178. [\[CrossRef\]](#)

Yerel Medyada Kadın Gazeteci Olmak: Ağrı, Erzincan, Erzurum, Hakkâri ve Van İlleri Özelinde Bir Araştırma

Being a Woman Journalist in Local Media:
A Research Specific to Ağrı, Erzincan, Erzurum,
Hakkâri and Van Provinces

Aslı KÖSEOĞLU

Atatürk Üniversitesi İletişim
Fakültesi, Gazetecilik Bölümü,
Erzurum, Türkiye

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı, yerel medyada çalışan kadın gazetecilerin iş hayatında karşılaştıkları sorunları belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan on beş soru, kadın gazetecilere yüz yüze veya online ortamda yöneltilmiş ve bu sorular odağında maruz kalınan sorunların açığa çıkarılması sağlanmıştır. Bu kapsamda çalışma; Ağrı, Erzincan, Erzurum, Hakkâri ve Van illerinde gazetecilik yapan veya yapmış olan sekiz kadın gazeteci ile sınırlandırılmıştır. Görüşme bulguları neticesinde kadın gazetecilerin en fazla ulaşım ve ücret konusunda sorun yaşadığı tespit edilmiş ve özellikle sokak röportajlarında vatandaşlarla konuşmakta zorlandıkları saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yerel medya, gazetecilik, medya, kadın, kadın gazeteci

ABSTRACT

The aim of this study is to identify the problems experienced by women journalists working in local media. Fifteen questions were prepared and directed to women journalists face-to-face or online, and the problems they were exposed to were revealed within the focus of these questions. In this context, the study was limited to eight women journalists who are or were working as journalists in Ağrı, Erzincan, Erzurum, Hakkari, and Van provinces. As a result of the interview data, it was found that women journalists had the most problems with transportation and salaries and that they had difficulty in talking to citizens, especially during street interviews.

Keywords: Local media, journalism, media, woman, women journalists

Giriş

Gelenekçi, modern ve postmodern yaşam tarzlarının egemen olduğu toplumlarda kadın tanımlanan, erkek ise tanımlayan konumunda yer almaktadır (Çakar Mengü, 2004, s. 316). Kadın ve erkeğe biçilen roller ve beklentilerle birlikte gün yüzüne çıkan cinsiyet ayrımcılığı ise pek çok konuda eşitsizlikleri tetiklemektedir (Sezgin, 2015, s. 153). Özellikle medya aracılığıyla gündeme gelen bu eşitsizlikler ve mağduriyet kadınların sosyal hayatta veya iş yaşamında yaşadıkları zorlukları gözler önüne sermekte; fakat ne yazık ki tam anlamıyla bu sorunlara çözüm üretilememektedir.

İçerisinde yaşanan toplum genellikle ataerkil değerleri üreterek bunları dolaşıma sokabilmekte ve kadınların bu kalıplara uygun davranmasını beklemektedir. Eşlik ve annelik gibi toplumsal rollerin kadına dayattığı görevlerin yanı sıra eşitsizliğe dayanan çalışma koşulları, ücret politikaları, yaşanan şehre ilişkin coğrafi sorunlar ve şehre ilişkin problemler kadınların hayatlarını güçleştirmektedir. Söz konusu gazetecilik mesleği olduğunda da kadınlar yine benzer sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır.

Bu araştırma, kadın gazetecilerin yerel medyadaki çalışma hayatında karşılaştıkları zorlukları ve sorunları ele almayı ayrıca bunlara ilişkin çözüm önerilerini sunmayı amaçlamıştır. Çalışma kapsamında Doğu Anadolu illerinin tamamından en az bir kadın gazeteciyle yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Fakat bazı şehirlerde kadın gazetecilere ulaşamama, mülakat bulgularının araştırmaya dahil edilmesinin istenmemesi veya mülakat yapmayı kabul etmeme gibi nedenlerden dolayı bu hedef gerçekleştirilememiştir. Tüm bu gerekçelerden ötürü araştırmanın kapsamı; Ağrı, Erzincan, Erzurum, Hakkâri ve Van illerinde gazetecilik yapan veya yapmış olan sekiz kadın gazeteciyle sınırlandırılmıştır. Bu gazetecilerle online ortamda ya da yüz yüze olarak yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmış; mülakatlarda gazetecilere meslek yaşamlarını irdelemeyi amaçlayan on beş soru sorulmuştur. Sorular üzerinden gazetecilerin sektöre ilişkin deneyimlerini aktarmaları sağlanmış; böylelikle kadın gazetecilerin yerel medyadaki çalışma koşullarına ve maruz kaldığı eşitsizliklere ilişkin genel bir harita çıkarılmıştır.

Geliş Tarihi/Received: 16.01.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 23.03.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 27.03.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Aslı KÖSEOĞLU

E-mail: aslikoseoglu@atauni.edu.tr

Cite this article: Köseoğlu, A. (2023).

Being a woman journalist in local media:

A research Specific to Ağrı, Erzincan,

Erzurum, Hakkâri and Van Provinces.

Communicata. 25, 15-21.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Yerel Medya Nedir?

Yerel medya, yalnızca belirli bir coğrafi bölgede yayınlanan, okunan ve ulusal haberlerden farklı olarak o bölgede meydana gelen olayların yer aldığı mecra olarak ifade edilmektedir (Girgin, 2009, s. 235). Chomsky'nin "bağımsız medya adacıları" (Akt. Duran, 2000, s. 149) şeklinde ifade ettiği yerel medya kuruluşları, bugün yerel farklılıklara sahip çıkmakta, kolektif dayanışma ortamını oluşturmaktadır.

Yerel medyanın temel özelliğinin coğrafi yakınlık olduğuna dikkat çeken Horoz'a göre, bu mecra belli bir bölgeyi ve sınırları kapsamaktadır. Ayrıca yerel medya çalışma alanı ve içerik olarak da birçok kişiyi ilgilendiren olayları aktarmaya hizmet etmektedir (Horoz, 2022, s. 61-62). Yerel medyanın bölgedeki insanların sorunlarını dile getirmek gibi bir görevi olduğuna değinen Erdem'e göre ise, bu mecra yerel unsurları harekete geçirerek kamuoyu oluşturmak noktasında son derece önemlidir (Erdem, 2007, s. 111). Yerel medyanın bir kent ya da bölgenin gelişmesindeki önemine vurgu yapan Vural'a göre, bu mecra yerel kamuoyunu harekete geçirerek kent için planlanan yatırımları, uygulamaları ve projeleri denetleyebilmekte; dolayısıyla mecranın kamuoyu açısından gerçek hedefini yerel örgütler, kurum ve kuruluşların yönetici kadroları oluşturmaktadır (Vural, 2007, s. 337).

Yerel medya bireyin yaşadığı yöreyi tanımalarını ve anlamlandırmasını sağlarken kentin gereksinimlerini, gerçekleştirilen etkinlikleri, faaliyetleri okurlara-izleyicilere aktarmaktadır. Yerel medyada yer alan haberler, fotoğraflar ve sorunlar bölge insanlarına "yaşanılan yer" hissini vermekte, onlara yaşadığı şehrin bir parçası olduğunu düşündürmektedir (Işık, 2001, s. 38-43). Yerel medya kimi zaman devlet temsilcileri ve yetkililerinin propaganda aracı olabilmekte kimi zaman da bölgedeki yöneten ve yönetilenler arasında adeta bir köprü kurmaktadır (İlğaz, 2003, s. 180).

Yerel medyanın iki önemli işlevi olduğuna dikkat çeken İnuğur'a göre, bunlardan ilki yerel medyanın kamu ihtiyaçlarını kamu yararına hizmet edecek biçimde duyurmasıdır. İkincisi ise yöneticilerin, kamu ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla aldıkları tedbirleri vatandaşlara ileten araç olarak kamu görevi yapmasıdır (İnuğur, 1999, s. 23). Yerel medya çalışanları genellikle o bölgenin insanları olduğundan, bu mecrada ele alınan sorunlara çözümler üretilebilmekte, onlar aracılığıyla vatandaşlar bu mecrada seslerini duyurma fırsatı bulmaktadır.

Yerel Medyada Kadın Gazetecilerin Karşılaştığı Sorunlar

Yerel medyanın sorunları genellikle ekonomik yetersizliklerden kaynaklanmaktadır. Naylon kadrolar, ücret eşitsizliği, yetersiz maaşlar, iş yükünün fazlalığı, birçok iş için tek kişi çalıştırılması, teknolojiye uzak kalınması, uzun çalışma saatleri, haber kaynaklarına erişimde yaşanan problemler başlıca sorunlardır. Yerel medyanın kendine has sorunları arasında yer alan halktan gelen ilginin yeterli düzeyde olmamasına, yetersiz altyapı ve ekipman eksikliğine, teknoloji yetersizliğine, profesyonel kadro ve eğitim eksikliğine, ilan pastasından alınan paya ve güçsüz sermaye altyapısına (Girgin, 2009, s. 246-252) bir de toplumsal roller ve cinsiyet eşitsizliği meselesi de eklendiğinde kadınların sektörde tutunmaları daha güç hale gelmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınlarla erkeklerin sosyal, siyasal ve ekonomik olarak her anlamda eşit olmasını ve eşit şekilde muamele görmesini vurgulamaktadır (Bilecen, 2020, s. 161). Olgun'a göre, çalışma hayatında mesleklerin ya da yapılan işlerin "kadın" ve "erkek" işleri olarak kategorize edilmesiyle kadınlar çoğunlukla geleneksel kadın mesleklerine yönelmekte, daha düşük statü

ve ücretleri kabul etmek zorunda kalmaktadır. Yıllar içerisinde iş hayatında meydana gelen pozitif gelişmeler olsa da ücretlendirme-deki dengesizlikler, kurumdaki ya da kadının ailesinden kaynaklanan meseleler kadınlar üzerinde baskı oluşturarak ilerlemelerinin önünü tıkamaktadır (Olgun'dan akt. Alpsoy, 2016, s. 15). Söz konusu yerel medyada gazetecilik olduğunda ise kadının erkekten bedensel ve duygusal olarak daha güçsüz olduğuna ilişkin ön kabuller, kadınların mesleği icra etmesinin önünde ciddi bir engel teşkil etmekte, güvenlik ve korunma endişesiyle sınırlandırılmak istenilen davranışları, kadınların çalışma yaşamlarını güç bir duruma sokmaktadır. Medya kuruluşlarında işten çıkarılma gibi bir konu gündeme geldiğinde ise ilk olarak gözden çıkarılanlar kadınlar olmaktadır. Erkek meslektaşlarına oranla sektörde tutunmak için daha fazla çabalamak zorunda kalan kadın gazeteciler üst kademelerde yeteri kadar yer alamamakta, uzun çalışma saatlerine ve zorlu koşullara maruz kalmaktadır.

Gazetecilik mesleğinin uzun ve yorucu çalışma koşulları kadının evini aksatabileceği endişesine neden olmakta ve çoğunlukla kadınlar evleri ve işleri arasında tercih yapmak zorunda bırakılmaktadır. Söz konusu yerel medya olduğunda da durum benzer şekilde gelişme göstermekte, iş gücüne katılım dalgalı bir hal almaktadır. Ekonomik yetersizlikler nedeniyle iş gücüne dahil olan kadınlar çoğunlukla iş ve aile yaşamı arasında sıkışmakta, toplumsal baskılara maruz kalmaktadır (Yazıcı, 2012, s. 18-19). "Evlence çalışamaz", "Çocuğu varsa gazetecilik yapamaz", "Her habere gidemez" gibi düşünce ve ifadeler, kadınların sıkça maruz kaldığı toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin göstergeleridir. Özsoy vd. göre, yerel medyadaki önemli haberler (hard news) çoğunlukla erkek gazeteciler tarafından hazırlanmakta; soft olarak ifade edilen yumuşak haberler ise kadın gazeteciler tarafından yazılmaktadır (Özsoy vd, 2022, s. 5). Yerel medyada sıkça karşılaşılan bu cinsiyetçi tavır ve tutumlar kadınların çalışma hayatlarını olumsuz etkilemektedir.

Medya Araştırmaları Derneği (MEDAR) yerel medyanın sorunlarını yetersiz maaş, eksik kadro, yetersiz çalışan, orantısız iş yükü, yasal sınırları aşan çalışma saatleri, teknik donanım ve ekipman eksikliği olarak ifade etmektedir. Bu mecrada kadınlar özellikle mobbinglere maruz kalabilmekte, haksız yere işten çıkarılabilmekte, maaş kesintisi yaşayabilmekte ve genellikle ofis içi işlere uygun görülmektedir (<https://m.bianet.org/bianet/medya/236724-yerelde-kadin-gazeteci-olmak-gec-saate-mesaiye-kalamaz>). Tüm bunlar kadınların mahada aktif gazetecilik yapmalarının önüne geçerek onların magazin, sağlık, aile, kültür-sanat gibi alanlara yönelmesine neden olmaktadır.

Yöntem

Çalışmanın amacı yerel medyada çalışan kadın gazetecilerin iş yaşamında karşılaştığı sorunları ortaya koyarak bunlara çözüm üretebilmektir. Bu amaç doğrultusunda mesleki yaşamlarında deneyimledikleri zorlu koşulları açığa çıkarmak adına sekiz kadın gazeteciyle yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği, bir konu hakkında ilgili kişilerden bilgi almaktır. Konuya dair önceden hazırlanan sorular genel bir taslak oluşturmakta; katılımcının verdiği yanıtlara bağlı kalınarak görüşme tarafından mülakat esnasında yeni sorular da sorulabilmektedir (Aziz, 2014, s. 85-86). Çalışma, gazeteci kadınların yaşadıkları sorunlara ilişkin güncel çözüm önerilerini aktarması bakımından önemlidir.

Çalışmanın başlangıcında Doğu Anadolu'daki her bir şehirden en az bir kadın gazeteciyle mesleğin zorluklarına ilişkin mülakat

yapılması hedeflenmiştir. Fakat araştırmanın yürütüldüğü süre boyunca kadın gazetecilere ulaşamama, mülakat yapılmasının ya da mülakat bulgularının yazıya dökülmesinin istenmemesi gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Bu bağlamda çalışma Ağrı, Erzincan, Erzurum, Hakkâri ve Van illerinde; televizyon, gazete ve internet gazetelerinde çalışan ya da çalışmış olan ve mülakat bulgularının yazılmasına izin veren sekiz kadın gazetecinin sektöre ilişkin görüşleriyle sınırlandırılmıştır. Katılımcılarla yapılan mülakatlar öncesinde kimliklerinin ve çalıştıkları kurumların bilgilerinin araştırmada kullanılmayacağı bildirilmiştir. Böylesi bir yaklaşımla kadın gazetecilerin yaşadıkları sorunları şeffaf bir biçimde aktarmaları sağlanmıştır. Çalışmada her bir katılımcıya bir numara verilerek sektöre ilişkin yaşadıkları sorunlar aktarılmıştır. Mülakatlarda sorulan sorular üzerinden elde edilen bulgular; katılımcıların özellikleri, gazeteciliğe yönelme nedenleri, gazetecilik mesleğini tanımlama, yerel medyadaki sorunlar, aile bireylerinin mesleğe bakışı olmak üzere 5 ana tema üzerinden sunulmuştur. Sorulardan elde edilen yanıtlar ise daha anlaşılabilir olmaları açısından tablolara dönüştürülmüştür. Kadınların yaşadıkları güçlükler direkt alınlarla aktararak da deneyimlerin güvenilir bir biçimde ortaya konması hedeflenmiştir. Ayrıca bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığı'ndan 88656144-000-2200383338 sayılı ve 21.11.2022 tarihli kurul onayı almıştır.

Katılımcıların Özellikleri

Çalışmada Tablo 1'de görüleceği üzere, görüşme yapılan kadın gazetecilerin üçü Ağrı'dan, biri Erzurum'dan, biri Erzincan'dan, biri Hakkâri'den, ikisi de Van'dandır. Araştırmaya katılan kadın gazetecilerin yaş aralığı 24 ile 30 arasında olup (bir kişi hariç) gazetecilerden üçü evli iken beş gazeteci bekârdır. Bekâr kadın gazetecilerin çoğunlukta olması mesleğin zorlu koşulları ve mesai saatlerinin uzunluğu ile ilişkilendirilmiştir. Araştırmada en uzun mesleki tecrübe Erzincan yerel medyasında 20 yıl çalışan Katılımcı 4'e ait iken, en az tecrübe 2 yıl ile Katılımcı 2 ve Katılımcı 3'e aittir. Katılımcı 4, Katılımcı 6 ve Katılımcı 7 şu an aktif olarak gazetecilik yapmamakta fakat sektörle bağlantılarını sürdürmektedir.

Bekâr olan kadın gazeteciler (Tablo 1), evli kadın gazeteciler açısından gazetecilik mesleğinin çok yorucu ve yıpratıcı olduğunu ifade etmişlerdir. Buna gerekçe olarak da meslekte mesai kavramının

olmamasını öne çıkarmışlardır. Evli kadın gazeteciler de aynı şekilde uzun çalışma koşullarının hem özel hem de çalışma hayatlarını olumsuz etkilediğini ifade ederek meslekleri gereği aile yaşamlarını kimi zaman ihmal etmek zorunda kaldıklarının altını çizmişlerdir. Katılımcı 1 özel hayatının mesleğine göre şekillendiğini şöyle ifade etmiştir: "Tüm yaşamım mesleğime göre şekilleniyor. Plan yapamıyorum, izin kullanamıyorum, bir gündem olmasıyla izin de olsam da işe çağrılabilirim. Ben bekâr olduğum için her an her yere gidebiliyorum çünkü evli bir kadına göre sorumluluklarım daha az. Ayrıca gazetecilikte öncelikler çok farklı olmak zorunda, medya sektöründen olmayan insanların sizin çalışma koşullarınızı anlayabilmesi gerçekten çok zor. Ben geçmiş yıllarda erkek arkadaşımı kaybettim fakat o gün toplumu ilgilendiren büyük bir olay meydana geldi, dolayısıyla onun cenazesine katılacak vakti bulamadım. Yani gazetecilik her zaman önceliğiniz oluyor". Katılımcı 2 ise mesleğin kendisini gergin bir insana dönüştürdüğüne dikkat çekerek, tüm hayatını şekillendirdiğini ifade etmiştir.

Gazeteciliğe Yönelme Nedenleri

Kadın gazeteciler mesleğe başlama nedenlerini çoğunlukla "Çocukluk hayalimdi", "Merak ediyordum", "Mesleğin beni yansıttığını düşündüm" cümleleriyle ifade etmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu gazetecilik eğitimi almış kişilerden oluşmuştur (Tablo 2). Katılımcı 2 ve Katılımcı 3 gazetecilik mesleğini hep yapmak istediklerini vurgulamış, mesleğin çocukluk hayalleri olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcı 6 ise gazetecilik bölümünde eğitim almaya yönelirken bilinçli olmadığına dikkat ve çekmiş; bölümü okurken mesleği sevmeye başladığını ifade etmiştir. Katılımcı 7, mesleği icra ederek insanların sesi olabileme gücünün kendisini etkilediğini vurgulamış ve yaptığı işten keyif aldığı ifade etmiştir. Katılımcı 8 gazetecilik eğitimi almasının yanı sıra mesleğin kendisine çok uygun olduğunu şöyle ifade etmiştir: "İşimi çok severek yapıyorum. Ben zaten bu hayatta başka bir meslek yapamazmış gibi geliyor çoğu zaman. Cesur yanım ve girişken yapımla gazeteciliğin benim için biçilmiş kaftan olduğunu düşünüyorum. Dünyaya yeniden gelsem yine gazetecilik mesleğini seçerdim; çünkü gözü kara, cesur ve korkusuz bir kadınam".

Katılımcı 1 gazetecilik yaparak kadınların sesi olabileceğinin farkına vardığını dile getirmiştir. Katılımcı 4 ve 5 ise mesleğe tesa-

Tablo 1.
Katılımcıların Kişisel Özellikleri

Katılımcılar	Yaş	Şehir	Medeni Hali	Eğitim Durumu	Pozisyonu	Mesleki Tecrübe
Katılımcı 1	27	Hakkâri	Bekâr	Lise	Muhabir	8 yıl
Katılımcı 2	27	Van	Bekâr	Lisans	Haber Müdürü	2 yıl
Katılımcı 3	24	Van	Bekâr	Lisans	Muhabir	2 yıl
Katılımcı 4	44	Erzincan	Evli	Ön Lisans	Yazı İşleri Müdürü	20 yıl
Katılımcı 5	26	Ağrı	Bekâr	Ön Lisans	Haber Editörü	8 yıl
Katılımcı 6	30	Erzurum	Evli	Lisans	Muhabir	6 yıl
Katılımcı 7	28	Ağrı	Evli	Yüksek Lisans	Muhabir	5 yıl
Katılımcı 8	26	Ağrı	Bekâr	Lisans	Muhabir	3 yıl

Tablo 2.
Mesleğin Seçilme Nedenleri

Katılımcılar	Nedenler
Katılımcı 1	Kadınların sesi olabilmek
Katılımcı 2	Gazetecilik eğitimi almış olmak
Katılımcı 3	Gazetecilik eğitimi almış olmak
Katılımcı 4	Televizyonda iş bulma ve sonrasında mesleği sürdürme
Katılımcı 5	Tesadüfen mesleğe yönelme
Katılımcı 6	Gazetecilik eğitimi almış olmak
Katılımcı 7	Gazetecilik eğitimi almış olmak
Katılımcı 8	Gazetecilik eğitimi almış olmak

Tablo 3.
Mesleği Tanımlama

Katılımcılar	Sorunlar
Katılımcı 1	Özgürlük, yol arkadaşlığı, tutku
Katılımcı 2	Özgürlük, zorluk, tutku
Katılımcı 3	Zorluk, yıpranma, ciddiyet
Katılımcı 4	Özgürlük, tarafsızlık ve doğruluk
Katılımcı 5	Zorluk, güvensizlik, eşitsizlik
Katılımcı 6	Zorluk, hakkaniyet, ilkel olmak
Katılımcı 7	Zorluk, tutku, heyecan
Katılımcı 8	Cesaret, saygınlık, yetenek

düfen başladıklarını ifade etmişlerdir. Yaşadıkları şehirde medya sektöründe istihdam olanağı oluşmasıyla sektöre dahil olan bu kadınlar, zaman içerisinde gazeteciliğin kendilerinde tutku yarat- tığını vurgulamışlardır.

Gazetecilik Mesleğini Tanımlama

Çalışmada katılımcılardan gazetecilik mesleğini üç kelime ile ifade etmeleri istenmiş, ardından bu kelimeler üzerinden mesleğe iliş- kin çıkarımlar yapmaları istenmiştir. Kadınların gazeteciliği tanım- larken kullandığı kelimeler Tablo 3'te sunulmuştur.

Katılımcıların beşi mesleği "zor" olarak tanımlamışlar, bu zorluk- tan kasıtlarının ne olduğu sorulduğunda ise mesleğin yıpratıcı yanı ön plana çıkarılmıştır. Katılımcı 2: "*Gazeteciliğin kadın için çok zor ve yorucu bir meslek olduğunu düşünüyorum. Hele de Doğu'da ve yerelde yapıyorsanız bu durum hayatınızdan birçok şeyi götürü- yor. Doğu ve güneydoğu illerinde ataerkil bakış açısı devam ettiği için "kadın gazeteci" ifadesi, onlara hala yabancı gelebiliyor. Sokak- taki insanlarla konuşmak istediğimizde bir erkek gazeteciler kadar ciddiye alınmıyoruz. Özellikle erkek vatandaşlar onlara mikrofon uzattığımda benimle göz teması kurmuyorlar, bakışlarını benden kaçırıyorlar. Bu da beni çok huzursuz hissettiriyor. Ben bekârim, eminim evli arkadaşlarım daha da zorlanıyorlardır, eşleriyle sorun yaşıyorlardır. Çünkü bir yerden bir yere gitmek zor, orada iş icabı biriyile diyalog kursan yanlış anlaşılma veya iftiraya uğrama ihti- mali var"* demiştir. Katılımcı 3: "*Bazen yalnız hissetmeyeyim diye gittiğim yerlerde yanıma başka bir kadın gönderiliyor. İnsanların en çok sorduğu soru ise; "Neden erkek gazeteci gelmiyor da sen geliyorsun?" oluyor. Bu soru beni çok rahatsız ediyor. Bir kadın ola- rak özellikle yerel medyada "Ben de varım" demek gerçekten çok zor, çünkü insanlar hep erkek görmeye alışmışlar bu da son derece yıpratıcı oluyor"* ifadelerini kullanarak mesleğin insanı yıprat- tığını vurgulamıştır. Katılımcı 5 ise: "*Erkek gazeteciler zaten habere gidi- yorlar, sana ne gerek var", "Onlar haberi yapar sana da gönderirler", "Kadınların bu saatte habere gidemezsin"* gibi söylemlerin çok yay- gın bir biçimde kullanıldığına dikkat çekmiştir. Katılımcı 5, mes- lekte zorluğun en önemli nedeninin kadın ve erkek arasında yaşa- nan eşitsizlik olduğunu ifade etmiş, meslektaşlarının bu eşitsizliği çoğu zaman kadınları koruma iç güdüsüyle yaptıklarına dikkat çekmiştir. Öte yandan Katılımcı 3, vatandaşların kadın gazeteci görmeye çok alışkın olmamasını da başka bir zorluk olarak işaret- lemish, özellikle erkek vatandaşların röportajlar esnasında kadın- lardan uzak durduğu ifade etmiştir. Katılımcı 6 çalıştığı gazetede tek kadın gazeteci olduğunu vurgulamış, erkeklerin görünür oldu- ğu bu meslekte tutunabilmenin oldukça güç olduğunu dile getiri- miştir. Katılımcı 7: "*Gazetecilik mesleği erkek egemen bir meslek olduğundan oldukça zorlayıcı. İş yerlerinde kadınlardan toplumsal rollerin dayattığı işleri yapmaları da bekleniyor. Çay demlemek, ofi- sin düzeni sağlamak gibi işler de sanki sizin yapmanız gerek görev- ler arasındaymış gibi lanse ediliyor. Ayrıca medya organları bir kü- çülmeye gitmek zorunda kaldığında en çabuk gözden çıkarılanlar yine kadınlar oluyor"* ifadelerini kullanmıştır.

Kadınlar ikinci sırada mesleği en çok "özgürlük" kelimesi ile ifade etmişlerdir (Tablo 3). Katılımcı 1: "*Gazetecilik bana özgür oldu- ğumu hissettiriyor, bu meslek sayesinde sesimi duyuruyorum, evinin içinde sesini duyuramayan kadınların, çocukların sesi oluyorum. Bu meslek bana kadın olarak konuşma hakkını sonuna kadar ve- riyor. Kendimi gazetecilik yaparken özgür hissediyorum"* demiştir. Katılımcı 2, kapalı bir toplumda yaşadığını ifade ederek gazeteci kimliğiyle dilediği yere özgürce girip çıkabildiğini ifade etmiş, bu- nun da kendisini ayrıcalıklı kıldığına dikkat çekmiştir. Katılımcı 4 ise mesleğin kendisini yücelttiğini ifade ederek sorgulama yetisini

geliştirdiğini vurgulamıştır. Ona göre, gazetecilik mesleği kadın- lara son derece uygun bir meslek olup özgürlüğün sonuna kadar hissedildiği bir alandır.

Katılımcı 1, 2 ve 7 gazeteciliği "tutku" kelimesiyle ifade etmiş (Tablo 3), zorluklarına rağmen gazetecilik mesleğinin insanda ba- ğımlılık yarattığını ve birilerinin yaralarına merhem olmanın ga- zeteciliği kutsal hale getirdiğini dile getirmişlerdir. Katılımcı 2, bu meslek sayesinde farkındalığının arttığını ifade ederek çevresinde meydana gelen olaylara eleştirel bir boyuttan bakmayı alışkanlık haline getirdiğini söylemiştir. Katılımcı 7 ise gazeteciliğin kendi- sinde "*heyecan uyandırdığını*" ifade ederek düşük ücret ve uzun mesai koşullarına katlanmanın tek yolunun mesleğe olan tutkusu olduğunu dile getirmiştir.

Tablo 3'e bakıldığında Katılımcı 1'in, mesleği bir "yol arkadaşlığı" olarak tanımladığı görülmüştür. Katılımcı 1, yol arkadaşlığı saye- sinde dayanışma, birlik ve beraberlik gibi kavramların çok değerli hale geldiğine vurgu yapmıştır. Gidilen bir haberde insanlarla içi- len bir bardak sıcak çayın gönül bağı kurduğuna vurgu yaparak gazeteciliğin bir yaşam biçimi olduğunu ifade etmiştir. Katılım- cı 3 gazeteciliğin "ciddiyet" gerektiren bir iş olduğunu söylemiş; gazetecilerin çalıştıkları kurumu ve halkı temsil ettiklerini ifade ederek mesleğin her zaman özveriyle yapılması gerektiğinin altını çizmiştir. Katılımcı 4, gazeteciliğin "tarafsızlık" ve "doğruluktan" ayrı düşemeyeceğini vurgulayarak, bu işi yapan insanların her za- man dürüst bireyler olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Katılımcı 7 de tıpkı Katılımcı 4 gibi, meslekte dürüstlüğü ön plana çıkararak "hakkaniyet" ve "ilkel olmak" kelimeleriyle gazeteciliği tanımla- mış, bu mesleğin kendisi için bir yaşam biçimi haline geldiğinin altını çizmiştir (Tablo 3). Katılımcı 7: "*Ciddi bir iş yapıyorsunuz. Hakkaniyetli olmak zorundasınız, sizin yaptığınız yanlış bir haber bir insanın hayatına mal olabilir. Yaptığınız işin her zaman arkasın- da durmayı becerebilmelisiniz"* demiştir.

Katılımcı 5 gazeteciliği "güvensizlik" kelimesiyle tanımlamıştır (Tablo 3). Etrafındaki birçok insanın onun yanında konuşmalarına dikkat ettiğine vurgu yapan Katılımcı 5: "*Sen şimdi gazetecisin, bunları da yazarsın"* ifadelerine maruz kaldığını dile getirmiştir. Katılımcı 8 ise mesleği diğer tüm kadınlardan farklı olarak "cesa- ret", "saygınlık" ve "yetenek" kelimeleri ifade etmiştir. Mesleği icra ederken hiç zorluk yaşamadığını dile getiren Katılımcı 8, bu mes- leğin ona saygınlık kazandırdığını ve gittiği her yerde el üstünde tutulmasını sağladığını dile getirmiştir. Gazetecilik yapmak için dünyaya gelmiş olduğunu düşünen katılımcı, haber yapmak için gittiği birçok yerde pozitif ayrımcılığa uğradığını, basın açıklaması gibi saatli etkinliklerin ona göre düzenlendiğini ifade ederek mes- leği icra etmenin bir "yetenek" işi olduğunu vurgulamıştır

Yerel Medyadaki Sorunlar

Katılımcılarda yerel medyada kadın gazetecilerin en çok maruz kaldığı zorluklar sorulmuştur. Neredeyse tüm katılımcıların mes- leklerini icra ederken karşılaştığı en önemli ortak sorun "habere ulaşımında güçlük" olarak saptanmıştır (Tablo 4). Farklı bir bölgede meydana gelen trafik kazası, doğal afet, toplantı ya da etkinliklerde olay yerine gitmekte zorluk yaşadığını ifade eden kadınlar bu so- runun çözülmesi için başta belediyeler olmak üzere etkinliği dü- zenleyen kurum ve kuruluştan destek belediklerini dile getirmiş- tir. Katılımcı 5: "*Toplumu ilgilendiren her olayın haberini yapmak istiyorum fakat bir yerden bir yere gitmek hem iklim koşullarından dolayı zor hem de "Erkek gazeteci varsa o gitsin" düşüncesinden dolayı güç hale geliyor. Keşke bu noktada yerel medya çalışanla- rına belediyeler destek verebilse"* demiştir. Katılımcı 8: "*Yakın za- manda büyük bir trafik kazası meydana geldi. Olay yerine ulaşmam*

Tablo 4.

Kadın Gazetecilerin Sektörde Karşılaştığı Sorunlar

Katılımcılar	Sorunlar
Katılımcı 1	Habere ulaşmada güçlük, erkek yönetici mobbingi
Katılımcı 2	Düşük ücret, nitelikli eleman, yalnızlaştırılma, habere ulaşmada güçlük, eril bakış açısı
Katılımcı 3	Yalnızlaştırılma, uzun çalışma saatleri, düşük ücret, nitelikli eleman, habere ulaşmada güçlük
Katılımcı 4	Eril bakış açısı, uzun çalışma saatleri
Katılımcı 5	Eril bakış açısı, habere ulaşmada güçlük, düşük ücret, uzun çalışma saatleri, sigortasız çalıştırılma
Katılımcı 6	Dışlanma, düşük ücret, mobbing, çok fazla emek
Katılımcı 7	Sigortasız çalıştırılma, habere ulaşmada güçlük, düşük ücret, toplumsal rollerin dayatmaları
Katılımcı 8	Habere ulaşmada güçlük

saatlerimi aldı, kendi özel aracım var ama herkes bu imkâna sahip olmayabiliyor. Özel aracım olmasa da ben de gidemeyecektim ve o haberi atlatmış olacaktım. Ulaşım konusunda kadınlar kesinlikle desteklenmeli” ifadelerini kullanmıştır.

Düşük ücret meselesi neredeyse tüm kadın gazetecilerin bir diğer ortak sorunudur (Tablo 4). Uzun mesai saatleri ve çalışma koşullarının zorluğu karşısında aldığı ücreti yetersiz bulduğunu söyleyen Katılımcı 2, üniversite mezunlarının çok daha iyi koşulları hak ettiğini vurgulamıştır. Katılımcı 3: “Benim çalıştığım medya kuruluşunda kadın sayısı fazla, erkek çalışanlarla da eşit ücretler alıyoruz ama biz daha fazla kötü muameleye maruz kalabiliyoruz. Çok fazla seçeneğimiz olmadığı için de genelde sessiz kalıyoruz. Bir hata yaptığımızda yöneticiler kadın olduğumuz için sesimizi yükseltmeyeceğimizi düşündüğünden bize erkek çalışanlara göre daha sert davranabiliyorlar. Aldığımız ücret zaten çok az, bir de kaba bir muameleye maruz kalmak insanı daha çok üzüyor” demiştir. Sigortasız çalıştırılmanın da büyük bir sorun olduğuna dikkat çeken Katılımcı 5, işe başladığı ilk bir yıl sigortasız çalıştırıldığını ifade etmiştir.

Tablo 4’e bakıldığında neredeyse tüm kadın gazetecilerin yerel medyada gazetecilik yaparken karşılaştıkları en önemli sorunlardan birini “eril bakış açısı” olarak dile getirdiği görülmektedir. Katılımcı 3, erkek egemen bir meslekte var olamaya çalışmanın kimi zaman yorucu hale geldiğine dikkat çekerek çok sayıda erkeğin arasında tek kadın olmanın kendisinde hem fizyolojik hem de psikolojik baskı yarattığını ifade etmiştir. Kadının gazetecilik yapmasının hâlâ garipsendiğini vurgulayan Katılımcı 2 ise, sokaktaki insanların erkek muhabirlerle daha rahat iletişim kurduğunu söyleyerek bu bağlamda kadınların cinsiyet ayrımcılığına maruz kaldığına işaret etmiştir. Bu ayrımcılığın ekonomik olarak olmadığını ifade eden Katılımcı 2, haber kaynaklarının erkekleri daha güvenilir bulduklarını söylemiştir.

Katılımcı 7, habere gideceği zaman yanına mutlaka bir erkek çalışan verildiğini ifade ederek: “Her habere zaten gidemiyorsunuz. Bu haberi yapmam gerekiyor dedikçe geri planda kalıyorsunuz. Kötü muamele, sözlü taciz bunlar sık sık yaşanıyor. Kadınlar ne yazık ki erkek gazeteciler kadar ciddiye alınmıyor. Örneğin benim eşim de bir gazeteci. Birlikte bir kuruma habere gittik. Kurum yöneticisi soruları ben sormuş olsam da beni yok sayıyor ve hiç yüzüme bakmıyordu. Sürekli eşime anlatıyordu, araya girmek istedikçe beni görmezden geldiler. Tabir-i caizse ben bile varlığımı unuttum o an. Yani toplumun ataerkil bakış açısını sürdürmesi kadına bakış açısını da etkiliyor” demiştir. Katılımcı 5 zaman geçtikçe ve insanların farkındalığı arttıkça bu erkek egemen bakış açısının değişeceğini ifade etmiş; burada en önemli görevin ise kadınlara düştüğünü vurgulamıştır. Katılımcı 5 bu bağlamda: “Bir kadın olarak ben de buradayım diyebilmek gerek. Cesur ol-

mak gerek. Gazeteciyseniz her yere gidebilmelisiniz. İnsanların ne düşündüğünü çok umursamamak gerek” ifadelerini kullanmıştır. Katılımcı 1 kadın gazetecilerin gerekli ilgiyi göremediğine dikkat çekerek önemli olayların ilk olarak erkek gazetecilere bildirildiğini ifade etmiş, habere gidildiğinde en iyi fotoğrafı çekmeleri veya görüntüyü almaları için de erkeklere kolaylık gösterildiğini vurgulamıştır.

Katılımcı 5, haber kaynaklarına kimi zaman telefon numarasını bırakmak zorunda kaldığını belirtmiş; fakat bu durumun bazen su-iistimal edildiğini dile getirmiştir. Telefon numarasını vermesinin ardından kimi zaman taciz içerikli mesajlara maruz kaldığını ifade eden katılımcı, erkek gazetecilerin bu tür muamelelerle neredeyse hiç karşılaşmadığını dile getirmiştir. Katılımcı 8, Katılımcı 5 ile benzer durumu yaşadığını, bu yüzden de haber kaynaklarıyla arasına her zaman mesafe koymaya daima dikkat ettiğini vurgulayarak: “Şahsi numaranızı vermek zorunda kaldığınızda bazen sizinle tanışmak, arkadaşlık kurmak, yakınlaşmak isteyenler olabiliyor. Bu bence kadın olduğumuz için yaşanıyor. Erkek gazetecilerin böyle bir tacize maruz kaldığını düşünmüyorum. O yüzden haber için görüştüğünüz kişilerle aranızda mesafe koymanız şart” ifadelerini kullanmıştır.

Nitelikli eleman sorunun çok belirgin olduğunu sıkça dile getiren katılımcılar (Tablo 4) sektörde bu işin eğitimini almış kişilerin olması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Katılımcı 3: “Genelde yerel medyadaki patronların ya da çalışanların gazetecilik eğitimi yok, farklı iş dallarının yanı sıra bu işi yapıyorlar. Hak ettiğimiz değeri çoğu zaman göremiyoruz ya da hassasiyetlerimiz dikkate alınmıyor. Kadın hassasiyeti diye bir şey var. Bunu habercilere çok yansıtmıyoruz maalesef” ifadelerini kullanmıştır.

Yerel medyada kimi zaman erkek yönetici mobbinglerinin olduğunu ifade eden Katılımcı 1, kadınların kaba muamelelere ya da hakaretlere maruz kalabildiğini dile getirmiştir. Katılımcı 4 ise kaba muamelenin cinsiyetle ilgisi olmadığı söylemiş; kaba muamelede bulunan bireyin kendisiyle ilgili sorunları olabileceğine dikkat çekmiştir. Toplumsal rollerin mesleğe de çevrelediğini ifade eden Katılımcı 7, özellikle stajyerlik döneminde kadınların erkek yöneticilere çay getirme, yemek hazırlama, yemek yendikten sonra masayı toplama ve bulaşıkları yıkama gibi işlerde performans sergilemelerinin beklendiğini vurgulamıştır. Katılımcı 5 ve 6, kadınların sadece muhabirlik ya da editörlük yapmaları için işe alınmadığını belirterek reklam almanın, yemek ya da çay yapmanın kadınların işymiş gibi davranıldığının altını çizmiştir. Hatta gazeteye gelen konukları ağırlamakla yükümlü olanın yine kadın gazeteciler olduğunu vurgulamışlardır.

Aile Bireylerinin Mesleğe Bakışları

Katılımcılara aile bireylerinin meslekleri hakkında ne düşündükleri sorusu da yöneltilmiştir. Katılımcılardan bekâr olanlar anne ve babalarının gazetecilik mesleğine ilişkin derinlemesine bilgilerinin olmamalarına rağmen kendilerini desteklediklerini, fakat zaman zaman iş koşullarının onları yormasından rahatsızlık duyduklarını ifade etmişlerdir. Evli katılımcılar ise özellikle eş seçiminde çok dikkatli olunması gerektiğine dikkat çekmiş; bu mesleğin uzun çalışma koşullarının önceden bilinmesi ve kabul edilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir.

Katılımcı 7, mesaisinin hiçbir zaman saat 17:00’da bittiğini hatırlamadığını ifade etmiş, evlenmeden önce ailesinin bu koşulların onu yordüğünü sık sık söylediğini dile getirmiştir. Eşinin de gazeteci olmasından dolayı evlilik hayatında bir sorun yaşamadığını kaydeden Katılımcı 7, özellikle seçim döneminin yaklaşmasıyla

yoğunluğun arttığını dile getirmiş, bu durumun da ister istemez özel hayatını etkilediğini belirtmiştir. Çünkü Donovan'ın da belirttiği gibi kadınlar erkekler gibi toplumsal emek gücünün bir parçası olmak yerine kamusal alanda ücret için çalışanlar ve özel alanda ev içi işler yapanlar olmaya devam etmektedir (Donovan, 2014, s. 166). Bu meslekte eşinin kendisine sürekli destek olduğunu vurgulayan Katılımcı 4 ise, eşinin kendisinin olmadığı zamanlarda çocuklarıyla ilgilenmesinin işlerini kolaylaştırdığını ifade etmiş, uzun çalışma saatlerinin anlayışla karşılanmasının çok önemli olduğunu vurgulamıştır.

Katılımcı 6 meslekte tek bir iş yapmanın mümkün olmadığına sıkça vurgu yaparak birden çok işi kısıtlı bir zaman diliminde yapmasının kendisini yorduğuna dikkat çekmiştir. Katılımcı, izin günlerinde bile haber geçmek zorunda kaldığını, geçmediği takdirde yöneticileri tarafından azarlanma durumuyla karşılaşabildiğini ifade etmiştir. Katılımcı eşinin çalışma koşullarını sorun etmediğini, onu desteklediğini vurgulamıştır.

Katılımcı 1 ailesinin gazetecilik yapmasına pek sıcak bakmadığını ifade etmiştir. Katılımcı 2 yalnız yaşayan bir kadın olduğu için ailesinin mesleğiyle ilgili fikir belirtmediğini dile getirmiş fakat ihtiyaç duyduğu anda yanına olabileceklerini söylemiştir. Katılımcı 3, özellikle annesinin bu mesleği yapmasına pek gönüllü olmadığına vurgu yaparak ailesinin çalışma saatlerinin belirsizliğini sorun ettiğini söylemiştir. Katılımcı 5, ailesinin düşük ücret ve uzun mesai saatlerinden dolayı bu işi artık yapmasını istemediğini söylemiştir. Katılımcı 8 ise ailesinin her koşulda kendisini desteklediğini ve yönlendirdiğini belirtmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Kadınların çalışma hayatına yoğun bir biçimde dahil olmasıyla birlikte toplumsal rollerin belirginliği silikleşmeye başlamış; ama yine de bu roller ve beklentiler iş yaşamında kendisini göstermiştir. Kadın olarak bir sektörde "Ben de varım" diyebilmek, erkeklere oranla güç olsa da kadınlar birçok alanda olduğu gibi gazetecilikte de başarılı olmuştur. Fakat bugün yerelde yürütülen gazetecilik faaliyetleri; sigortasız çalıştırılma, düşük ücretler, uzun çalışma saatleri ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortaya koyduğu sonuçlar bakımından kadınların iş yaşamını sektöre uğratarak hayatlarını güçleştirmektedir.

Bu çalışmada kadın gazetecilerin Ağrı, Erzincan, Erzurum, Hakkâri ve Van illerinde gazetecilik mesleğini icra ederken yaşadıkları sorunlar ele alınmıştır. Çalışmayla ataerkil bakış açısının özellikle gazetecilik mesleğinde varlığını sürdürdüğü tespit edilmiştir. Görüşme yapılan kadın gazetecilerin de belirttiği gibi, yerel medyada kadın olmak oldukça güç ve yorucudur. Tüm bu olumsuzluklara rağmen kadınların dirayetli olmaları, işlerini titizlikle yapmaları ve özenli davranmaları gazetecilik mesleğine gönül vermelerini sağlamış ve bu meslek kadınlarla güçlenmiştir.

Mülakatlar neticesinde yerelde gazetecilik mesleğinin birtakım iyileştirmelere ihtiyaç duyduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Kadınların ortaya koyduğu emek karşılığında yetersiz ücretler aldığı saptanmış, sigortasız çalıştırılmaya maruz bırakıldıkları tespit edilmiştir. Özellikle küçük şehirlerde yeni bir iş bulmanın her geçen gün zorlaştığı gerçeğiyle, kadınlar bu zorlu koşullarda var olmaya çalışmaktadır. Özellikle mesleğe ilişkin ön kabuller kadın gazeteci profiline toplumda tam anlamıyla yerleşmesini engellemektedir. Bu bağlamda kadınların habere gittikleri ortamda maruz kaldığı "ötekileştirilme", "dışlanma" ya da "yabancı gibi hissettirme" edimleri bir an önce geride bırakılarak mesleğin cinsiyetinin olamayacağına ilişkin algı hem meslek örgütlerine hem de bölgede yaşa-

yan vatandaşlara aşılmalı, mesleğin kadın gazeteciler açısından itibarı artırılmalıdır. Ayrıca kadınların daha yüksek ücretler ve iş güvencesiyle çalıştırılması sağlanmalı ve sektördeki kadın sayısını artırılarak nitelikli eleman çalıştırma konusunda ısrarcı olma fikri sürdürülmelidir.

Collin ve Kaufer'e göre kadın işsizliğinin kaynağı, çalışma hayatındaki ayrımcılıkların ötesinde olup işe alınma sürecinde başlamaktadır (Collin & Kaufer, 2015, s. 104). Bu bağlamda kadınların istihdam sürecinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldıracak politikaların etkinliği artırılmalı ve bu tür politikalar kısa sürede yaygınlaştırılmalıdır. Ayrıca kadın gazetecilerin uzun çalışma saatleri ve tatilleri yeniden düzenlenerek fazla mesai ücretleri ödenmeli; özellikle yıllık izin döneminde veya tatil günlerinde erkek gazetecilerden beklenmeyen performansın kadın gazetecilerden de beklenmemesi gerekmektedir (Yapılan görüşmelerde yöneticilerin erkek gazetecileri yıllık izin dönemlerinde veya tatil günlerinde elzem olmadıkça aramadığı, kadınları ise arayarak çalıştırmak istedikleri dile getirilmiştir). Kadın gazetecilere erkek gazetecilere verilen fırsatlar sunulmalı, toplumsal cinsiyetçi bakış açısına ilişkin kalıpların yıkılması için toplumsal farkındalık oluşturulmalıdır.

Kadın oldukları için ikinci plana atıldığını düşünen katılımcıların çoğu, habere gitme konusunda cinsiyetlerinden dolayı ötelenmek istememektedir. Bu noktada talepleri; kadın gazetecilere habere gidebilmeleri için pozitif ayrımcılık yapılması ve araç tahsis konusuna yardımcı olunmasıdır. Yerel medyada çalışan kadın gazetecilerin ikinci bir iş yapabilecek imkânı ya da zamanı yoktur. Bu bağlamda çalışanların ücret anlamında mağdur edilmemesi için de çalışmalar yapılarak işverene yaptırımlar uygulanmalı; bu noktada devlet gerekli denetlemeleri üstlenmeli ve yerine getirilmeyen yükümlülükler cezalandırılarak caydırıcılık ön plana çıkarılmalıdır.

Etik Komite Onayı: Bu çalışma için etik komite onayı Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan (Tarih: 21 Kasım 2022, Sayı: 88656144-000- 2200383338) alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval was received for this study from the ethics committee of Atatürk University Social and Human Sciences Ethics Committee (Date: November 21, 2022, Number: 88656144-000- 2200383338).

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author have no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Alpsoy, İ. (2016). *Erzurum yerel ve yaygın basın kuruluşlarında çalışan kadın gazeteciler üzerine bir alan araştırması* [Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.
- Aziz, A. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Nobel Yayıncılık.
- Bilecen, N. S. (2020). Yerel basında kadın çalışanların konumu ve sorunları: Giresun yerel basını örneği. *KSBİD*, 12(12), 159-172.
- Collin, F. & Kaufer, I. (2015). *Feminist Güzergah*. Dipnot Yayınları.

- Çakar Mengü, S. (2004). *Televizyon Reklamlarında Kadına Yönelik Oluşturulan Toplumsal Kimlik*. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Donovan, J. (2014). *Feminist teori*. İletişim Yayınları.
- Duran, R. (2000). *Medyamorfoz*. Avesta Yayınları.
- Erdem, B. N. (2007). 12 Eylül ihtilalinin yerel basının haber seçimleri üzerindeki etkisi: Hakimiyet Gazetesi örneği. S. Gezgin (Ed.) *Türkiye'de yerel basın* (s. 111- 138). İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Girgin, A. (2009). *Türkiye'de yerel basın*. Der Yayınları.
- Horoz, T. (2022). Yerel medya. S. Özay, S. Kaya (Ed). *Yerel gazetecilik* (s. 59-112). Çizgi Kitabevi.
- İlgaz, C. (2003). Türkiye'de yerel gazetecilik. *İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(16), 177-184.
- İnuğur, N. (1999). *Basın yayın tarihi*. Der Yayınları.
- İnternet. (2023, Ocak 2). <https://m.bianet.org/bianet/medya/236724-yerelde-kadin-gazeteci-olmak-gec-saate-mesaiye-kalamaz>
- Işık, M. (2001). Globalleşme-yerelleşme ve medya. *Selçuk İletişim Dergisi*, 1(4), 38-43.
- Özsoy, S., Mantarlı Kurt, E., & Tüt, N. D. (2022). Yerel basında kadın çalışanların sorunları. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 1-13.
- Sezgin, D. (2015). Toplumsal cinsiyet perspektifinde sağlık ve tıbbileştirme. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 153-186.
- Vural, A. M. (2007). İşlev, önem ve misyonlarıyla yerel basın ve Eskişehir örneklemeden elde edilen bulgular. S. Gezgin, (Ed). *Türkiye'de Yerel Basın* (s. 357-364). İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Yazıcı, Ö. (2012). *Yerel medyada çalışan kadın gazeteciler ve karşılaştıkları zorluklar: Antalya örneği*. [Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi.

Dijital Dönüşüm Çağında Gözetimin Elektronikleşmesi: Panoptikon'dan Süperpanoptikon'a Gözetim Toplumu

Electronicization of Surveillance in the Digital Transformation Age: Surveillance Society from Panopticon to Superpanopticon

Sevgi KAVUT^{ID}

Kocaeli Üniversitesi, İletişim
Fakültesi, Reklamcılık Bölümü,
Kocaeli, Türkiye

Öz

Toplumların dijital devlet ve dijital dönüşüm adına yaptığı çalışmalar, gözetimin yapısında değişikliklere yol açmıştır. Toplumların verileştirilmesi ile gözetim fiziksel ile dijitali, kurumsal gözetim ile bireysel gözetim biçimlerini birleştirmiştir. Gözetimin elektronikleşmesi ile panoptikon kavramının yanında sinoptikon, omniptikon ve süperpanoptikon olarak yeni gözetim toplumu kavramları ortaya çıkmıştır. Gözetim toplumu, bilgisayar teknolojisi ile denetimin önündeki engellerin kaldırıldığı durum veya bir kişi veya grubu yukarıdan izlemek anlamına gelmektedir. Bu çalışmanın amacı; dijital iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla yaşanan gözetimin dönüşüm sürecini panoptikon, katoptikon, sinoptikon, omniptikon ve süperpanoptikon kavramları çerçevesinde incelemektir. Sonuç olarak, dijital iletişim teknolojileri ile panoptikon denetimin ulusal, tek bir merkezden azınlığın çoğunluğu denetlediği, baskı ve zorlamaya dayalı yapısının tamamen değişime uğradığı görülmektedir. Dijital iletişim teknolojileri yerinden ve yukarıdan gözetim anlayışını değiştirmiş, şeffaf toplum, eşit gözetim, alttan gözetim ve her yerden gözetim kavramlarını ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital dönüşüm, yeni iletişim teknolojileri, panoptikon, süperpanoptikon, gözetim

ABSTRACT

Studies on the digital society and community governance have led to changes in the surveillance infrastructure. Surveillance has combined individual surveillance and corporate surveillance styles, physical surveillance and digital surveillance with data of societies. Panopticon, catopticon, synopticon, omnipticon, and superpanopticon are new concepts for a surveillance society that have evolved as a result of the electronic nature of surveillance. Surveillance society means to watch from above a person or a group or a situation eliminated the barrier of supervision thanks to computer technology. The aim of this study is to examine at how surveillance has changed as digital communication technologies have proliferated in the context of the panopticon, synopticon, omnipticon, and superpanopticon notions. As a result, it is seen that features of national, inspecting of minority on majority, constraint and pressure based infrastructure panopticon supervision have exactly evolved with digital communication technologies. Digital communication technologies have changed local and from above surveillance perceptive, it has found out concepts transparent society, equality surveillance, sousveillance, and surveillance from everywhere.

Keywords: Digital transformation, new communication technologies, panopticon, superpanopticon, surveillance

Geliş Tarihi/Received: 17.01.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 21.03.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 27.03.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Sevgi KAVUT

E-mail: sevgi.kavut@kocaeli.edu.tr

Cite this article as: Kavut, S. (2023).

Electronicization of surveillance in the digital transformation age: Surveillance society from panopticon to superpanopticon. *Communicata*, 25, 22-27.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Günümüzde dijital iletişim teknolojileri ile yaşanan dijital dönüşüm süreci yaşamın her alanını etkilemiş durumdadır. Bireyler buldukları her ortamda dijital olarak gözetlenmekte ve denetim sisteminin

iktidarı ve gücü elinde bulunduran azınlık grupların çoğunluğu baskı ve zorlamaya dayalı olarak denetlediği panoptikon gözetim toplumu yapısının yeni iletişim teknolojileri ile dönüşüme uğradığı görülmektedir. Bu anlamda panoptikon gözetim yapısının mobese kameraları, sosyal medya, GPS cihazları gibi uygulamalarla ve bireylerin rızasına dayalı olarak herkesin herkesi her yerden zaman ve mekân kavramından bağımsız olarak gözetleme imkânının bulunduğu süperpanoptikon sürecine doğru evrildiği görülmektedir.

Bilgisayarlar gözetimin doğasını niteliksel olarak değiştirmekte, rutinleştirmekte, yaygınlaştırmakta ve onu derinleştirmektedir. Bu Gary Marx'ın "The New Surveillance" başlıklı kitabının son bölümünde anahtar söz olarak yer almıştır. Bilgisayarlar, yeni bir gözetime neden olan, özellikle mikroelektronığe dayanan yeni teknolojilerdir (Lyon, 1992, s. 159). Gözetimle ilgili bir diğer yeni gelişme otomatik video gözetimdir. Otomatik video gözetim, kalabalık davranışını analiz etmek ve insan kalabalığını izlemek için geliştirilen çeşitli yapay zeka uygulamalarındaki ilk adım olarak tasarlanmıştır (Abdullah & Jalal, 2023, s. 2173). Bilgisayarlar ve bilgisayar aracı iletişim araçları ile yeni iletişim teknolojileri tabanlı tüm uygulamaların fiziksel gözetimden dijital gözetime doğru yeni bir gözetim biçimini ortaya çıkardığı görülmektedir.

Bilgi teknolojisinin kullanımı, yeni etik durumlar üretmektedir. Bazıları bilgiye izinsiz erişim, internette illegal materyallerin dağıtımı, e-maillerin izlenmesi ve verilerin yanlış kullanımı gibi oldukça açık ikilimler olmaktadır. Bazıları ise uzman bir sistem ile ilkelerin birleştirilmesi veya yanlış bilgiler üzerinden kararlar alınması gibi açık olmayabilmektedir. Daha ileri durumlarda ise kullanıcılar sistemde saklı sebeplerin hiçbir zaman farkında olmayabilirler (Jons-son, 2006, s. 192). Dolayısıyla bilgi teknolojileri ile ortaya çıkan etik sorunlar hakkında bireylerin bilgilendirilmesi, yeni gözetim yapılarının zaman ve mekândan bağımsız şekilde bireyleri verileri ve paylaşımları üzerinden izlenmesi konularında farkındalık kazanılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada gözetim toplumuna ilişkin temel kavramlar olarak panoptikondan süperpanoptikon'a gözetimin elektronikleşmesi sürecine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Günümüz gözetim teknolojisi fiziksel, sosyal ve kişisel alanların daha derinini özendirilmektedir. Gözetim teknolojisi, fısıltıları duymakta, duvarlara, pencerelere, bulutlara ve karanlığa nüfuz etmektedir. Teknoloji sadece daha derinini kapsamamakta, aynı zamanda daha geniş alanları kapsamaktadır (Marx, 1985, s. 26). Birçok kullanıcı için kişisel verilerin toplanması olarak anlaşılan gözetim için internetin hızla gelişmesi birçok yeni olanak sağlamıştır. Modern gözetim sistemleri, genellikle özel ve sınırlı amaçlar için işyerlerinin farklı alanlarında, hükümette ve askeriye geliştirilmiştir. 1960'lardan beri bilgisayar teknolojisinin benimsenmesi gözetim sistemlerinin gücünü büyük ölçüde artırmış ve aynı zamanda veri işleme ve rekor bağlantı tekniklerini kullanarak daha geniş ölçüde kuruluşlar arası işbirliklerine neden olmuştur (Lyon, 1998, s. 32). David Lyon'un ifade ettiği üzere; internetin ve internet tabanlı iletişim teknolojilerinin gelişmesi modern gözetim sistemlerine, verilerin farklı alanlarda sistematik bir biçimde işlenmesine olanak sağlamıştır. Bu durum, yeni gözetim toplumu anlayışını, kişisel verilerin korunmasını, gözetim sistemlerinin dijitalleşmesi ve giderek güçlenmesini beraberinde getirmiştir.

Marx (1985, s. 26), çalışmalarında gözetim toplumu araçlarının pozitif ve negatif bütün yönleriyle kapsamlı olarak değerlendirilmesi gerektiğini açıklamaktadır. Nitekim, teknik ilerleme tutkusu

ve çoğu gözetim araçlarının pozitif kullanımlarının olumsuz yollarını maskeleyebildiğini dile getirmiştir. Farklı hükümetler ve daha hoşgörüsüz toplum ile bu cihazlar yanlış politik ideoloji, etnik gruplar, dini azınlıklar veya çoğunluğu rencide eden yaşam şekillerine karşı kolaylıkla kullanılabilir. Ancak bu tehlike olması bile, gözetimin öz görünülüğü gizliliğin korunmasını daha zor hale getirmektedir. Bu bağlamda, gözetim toplumu ve gözetim toplumu ile gelen yeni iletişim teknolojileri tabanlı tüm araçların kullanımında dikkatli olunması gerektiği, bireylerin bilgilerinin korunması noktasında gizlilik endişelerinin bulunduğu ve bu durumun dijital iletişim araçlarının yaygın kullanımı ile daha yoğun olarak hissedildiği ancak insanların tam anlamıyla sürecin nasıl işlediği noktasında yeterli farkındalığa sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Dijital dönüşümün ve dijitalleşmenin yaşamın her alanında hissedildiği bu çağda bireyler sosyal medya profilleri, paylaşımları, yorumları, beğenileri, çevrimiçi alışverişleri, dijital ayak izleri ve dijital kimlikleri ile gözetim toplumunun bir parçası olarak veriler sunmaktadır. Bireylerin dijital kimlikleri ile yaptıkları paylaşımlar ve kişisel bilgileri ile gönüllü gözetimin ilerlemesine hizmet etmektedir. Dijital kimlik sistemlerinin bireylerin dijital vatandaş olarak topluma katılmalarını sağlayan dijital yapının bir parçası olduğunu belirten Kavut (2022, ss. 24–25), modern dijital toplumlarda sosyal ve ekonomik yaşama katılmak için dijital kimliklerin dijital katılımın önemli bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Nitekim, e-devlet içerisinde dijital kimlik uygulamasının hayata geçirilmesi, fiziksel kimlik kartlarından dijital kimlik sistemlerine geçiş gibi örnekler dijital toplumda gözetim toplumu alt yapılarının daha sistematik ve daha hızlı elde edilmesine imkan sağlamaktadır.

Gözetimin Elektronikleşmesi

Toplumların dijital devlet ve dijital dönüşüm adına yaptığı çalışmalar, gözetimin yapısında da değişikliklere yol açmıştır. Toplumun verileştirilmesi ile gözetim fiziksel ile dijitali, kurumsal gözetim ile bireysel gözetim biçimlerini birleştirmiştir (Galic ve ark., 2017, s. 9). Gözetim toplumu kavramı sosyoloji profesörü Gary T. Marx'ın The Futurist dergisinde yayınlanan makalesinde ilk kez 1985'te kullanılmıştır. Gözetim toplumu kavramı, bilgisayar teknolojisi ile bütünsel denetimin önündeki engellerin yıkıldığı durum olarak açıklanmıştır (Okmeydan, 2017, s. 54). Gözetim kavramı yukarıdan (sur-from above) ve izlemek (veillance-to watch) kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Gözetim kavramının ilk oluşumunun, şehir merkezlerinde yer alan kapalı devre televizyon kameraları ve havaalanı, otoyal ve işyerleri gibi diğer alanlara ait olduğu görülmüştür. Kavram, kamusal alanlarda benzersiz elektronik gözlerin ortaya çıkışından önce tartışılmıştır (Galicve ark.,2017,s.10).Dijital iletişim teknolojileri ve sosyal medya ile yaşanan dönüşüm enformasyon toplumu ve gözetim toplumu arasındaki farklılıkları daha belirsiz kılabilen, aralarındaki farkın görünülüğü azalmaktadır. Bu noktada, toplumun belirli kesimleri tarafından enformasyon toplumu olarak adlandırılan yeni sosyal yapı gözetim toplumu olarak tanımlanabilmektedir. Bu durum, George Orwell'in 1984 ve Huxley'in Cesur Yeni Dünya adlı eserlerinde de açıklanmaktadır (Dolgun, 2004). Toplumda bireylerin gözetlenmesine ve sisteme karşı gelenlerin cezalandırılmasına ilişkin süreçleri ele alan distopya romanlarında gözetim toplumu-nun ve işleyiş biçimlerinin aktarıldığı görülmektedir.

Günümüzde kapalı devre televizyon kameraları veya hava alanları ile sınırlı olmayan gözetim toplumu, yaşamın bir parçası haline gelmiş bulunmakta, mobese kameraları, sosyal medya, GPS

cihazları gibi süperpanoptikon gözetim sistemleri ile kapsamlı bir denetim anlayışını toplumlara sunabilmektedir. Devletlerin denetim mekanizması açısından ele alındığında; dijital devlet olarak bireylerin paylaşımları, yorumları, dijital ayak izleri üzerinden kolaylıkla izlenmesi ve takibi süreçlerini sağlayarak gözetimin daha sistematik ve hızlı olarak işlenmesine imkân vermektedir.

Gözetimin elektronikleşmesine en yaygın uygulama sosyal medya araçları olarak tanımlanabilmektedir. Sosyal ağ sitelerinde diğer bireylerin kişisel bilgilerini görme eylemi diğer kullanıcıların çevrimiçi ve çevrimdışı davranışlarının farkındalıklarını artırmak için bireylerin aşırı iletişim teknolojisi kullanımlarını, gizli stratejileri içeren kişilerarası elektronik gözetimi tanımlamaktadır (Ruggieri ve ark., 2021, s. 2). Gözetim, sosyal ağ kullanımı için motivasyonlardan biridir. Sosyal ağ kullanımının yaygınlaşması ile yeni doyumlar ve ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. Diğerleri hakkında bilgi, kolaylık, görüşlerini ifade etme bu ihtiyaçlar arasında tanımlanmıştır (Ruggieri ve ark., 2021, s. 2). Bu yeni araçlar, çoğunluğu izlemek için azınlığa izin veren, merkez kaynağa bilgi gönderilmektedir. Bilgiler kaydedilmekte ve ihtiyaç duyulduğunda kullanılmaktadır (Marx, 1985, s. 23). Sosyal medyada oluşturulan bilgiler, paylaşımlar, beğeniler, yorumlar, videolar da bu uygulamaların sahipleri tarafından saklanmakta ve depolanmakta, gerektiğinde markalar ile işbirlikleri çerçevesinde kullanılmaktadır. Bu duruma örnek olarak bireylerin yorumları, sohbetleri esnasında ihtiyaç duydukları veya satın almak istedikleri ürünlere ilişkin reklamlara maruz kalmaları örnek verilebilmektedir. Omnipotikon için en yaygın örnek olarak bilinen sosyal medya, bireylerin haz ve eğlence ihtiyaçlarını karşılaması, diğerleri hakkında bilgi edinmeye, kendini tanıtmaya, itibar oluşturmaya veya boş zamanları değerlendirmeye olan etkileriyle bireylerin farklı ihtiyaçlarına hizmet etmektedir.

Panoptikondan Süperpanoptikon'a Gözetim Toplumu Kavramları

Bu bölümde gözetim toplumu ile ilişkili olan temel kavramlar olarak panoptikon, sinoptikon, omnipotikon ve süperpanoptikon kavramları açıklanmıştır. Gözetim ve bilgi toplama eylemlerinin çeşitli formlarına olan ilgi açıkça artmıştır. Bu eğilim, her şey anlamına gelen pan (everything) ve görüş (vision) anlamına gelen opticon kavramlarının birleştirilmesiyle Yunan yeni kelimesi panoptikon kavramı ile anlaşılmaktadır (Jespersen ve ark., 2007, s. 109). Panoptikon kavramı, Jeremy Bentham'ın en iyi bilinen ama aynı zamanda en tartışmalı fikirlerinden biri olarak bilinmektedir. Panoptikon, gözetim için kullanılan en yaygın metafor olmuştur. Panoptikon öncelikle Foucault'nun görünmeden gözetim (panopticism) kavramı ile ünlü olmuştur (Galic ve ark., 2017, s. 11). Sosyal kontrolün önemli bir formu olarak Foucault'un panoptikon teorik kavramı gözetimin modern şeklini açıklamak için geliştirilmiştir (Couch ve ark., 2015, s. 2).

Panoptikon gözetimin etkililiği izlenme potansiyeline dayanmaktadır. Panoptikon, gözetimin hiyerarşik bir formunu sunmakta ve gözetleyenlerin görülemediği birçok gözetim objesi üzerinden görülebilen birkaç merkezi devlet ajansı vasıtasıyla gücün tek yönlü bir uygulamasıdır (Badenhoop, 2021, s. 953). Panoptikon gözetim şekli aşağıdaki beş madde çerçevesinde özetlenmiştir: (Jespersen ve ark., 2007, s. 113).

- Gözlemci, gözetlenen noktısından görülemez.
- Gözetlenen özne, gerçek gözetimi yapmamaya imkân sağlayan bazı durumlarda hemen görünür kılmak için bilinçli tutulmaktadır.

- Gözetim basit ve açık yapılmaktadır. Bu çoğu gözetim fonksiyonunun otomatikleştirilmiş olabileceği anlamına gelmektedir.
- Gözlemcinin kimliği önemli olmadığı için gözetim kişiselleştirilmemiştir.
- İnsanları gözleme pratiği nedeniyle insan yaşamına ilişkin veriler sistematik olarak toplanmasına izin vermektedir. Bu nedenle panoptikon, insan davranışları üzerine araştırmalar için çok kullanışlı olabilmektedir.

Panoptikon ile ilgili tanımlanan özelliklerden anlaşıldığı üzere; panoptikon gözetim yapısında gözetlenen kişi önemli olmakta, gözetleyen kişinin kimliği ve kim olduğu bilgisi önemli olmadığından dolayı anonim olarak yer alabilmektedir. Bu gözetim anlayışındaki denetim ve yaşam şekilleri bireylerin günlük yaşamları, davranışları, tutumları, kişilikleri ve tepkileri üzerine fikirler verebilmesinden dolayı insan davranışları üzerine çalışmalar yapılması halinde yararlanılabilen bir teknik olarak sunulabilmektedir. Panoptikon ile ilgili bir diğer önemli husus, gözetim içerisinde davranışların herkes tarafından anlaşılır ve basit bir biçimde otomatikleştirilmiş bir yapı çerçevesinde aktarılmasıdır. Bu bağlamda, panoptikon ile ilgili aktarılan bilgilerin sade, açık ve anlaşılır olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Gözetim toplumu ile ilişkili olarak ele alınan ve sonradan ortaya atılan bir diğer kavram ise Katoptikon kavramı olmuştur. Panoptikon kavramı ile farklı yapılanmalara sahip olduğu görülen Katoptikon gözetim şeklinde Panoptikon'da tanımlanan gözetim kulesinin yerini aynadan oluşmuş bir kule almaktadır. Ayna vasıtasıyla ışık ve görüntü yansıtan sistem anlamına gelen Catoptics kelimesinden türetilmiştir (Özdemir, 2020, s. 84). Katoptikon gözetimin iki temel özelliği bulunmaktadır. Katoptikon gözetimde öncelikle bireyler arasında herhangi bir statü farklılığı tanımlanmadıkça eşitsizlik üretilmemektedir. Başka bir deyişle, herkes birbirini gözetleyebilmektedir. Bunun yanında bu alan tamamen açık ve şeffaf olarak tasarlanmıştır (Ganascia, 2009, s. 260). Gözetimi daha esnek ve akışkan hale getiren katoptikon *Şeffaf Toplum ve Sosyal Gözetim Eşitliği (herkes herkesi izleyebilir/gözetleyebilir)* olmak üzere iki temel özelliğe sahiptir (Yılmaz & Yengin, 2021, s. 236). Katoptikon gözetim, herkesin herkesle iletişim kurmasına olanak sağlayan ve gözetleme kulesinde gözetleyenlerin bulunmadığı bir gözetim şeklidir (Anamur & Topsakal, 2019, s. 39). Dolayısıyla, iletişimin yasak olduğu, yukarıdan hiyerarşik, zorlama ve baskıya dayalı panoptikon gözetimin bu süreçte tamamen değiştiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, katoptikon gözetim, panoptikon gözetimden daha şeffaf, açık ve esnek olma özellikleri ve eşit gözetim anlayışı ile panoptikondan farklı bir yapı sunmaktadır.

Gözetim ile ilgili bir diğer kavram sousveillance (alttan gözetim) olarak bilinmektedir. Steve Mann tarafından ortaya çıkarılan sousveillance kavramı, herhangi bir kişi veya olayın videolarını ve fotoğraflarını herkesin alabildiği modern teknolojik toplumun durumunu sunmak için tanımlanmıştır (Ganascia, 2010, s. 489). Bu kavram, tersten gözetim veya aşağıdan gözetim olarak açıklanmıştır (Thomsen, 2019, s. 2). Altan gözetimin bir sonucu olarak kamusal ve özel alan arasındaki ayırım yok olma eğiliminde olmaktadır (Ganascia, 2010, s. 489). 2003 yılında Steve Mann, Jason Nolan, Barry Wellman tarafından yazılan bir makalede kullanılan bir kavram olan alttan gözetim hakkında bilim adamları kamusal alanlarda kayıtları almak için bunların kullanılmasını ve giyilebilir video kayıt cihazlarını çalıştıran deneyimlerini raporlamıştır (Thomsen, 2019, s. 2). Giyilebilir teknolojilerin öncülerinden biri olan Steve Mann, 1970'lerin sonunda takan kişinin bakış açısını kaydedebilme kapasitesine sahip ve başlığa monte, ekranlı görüş

imkânına yardım eden dijital cam gözlükler üzerinde çalışmaya başlamıştır. Gözetim konusuna ilgisi ve giyilebilir teknolojilerdeki deneyimleri tersten gözetimin bir şekli olarak sousveillance (alttan gözetim) kavramının ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır (Lerch, 2014, s. 3). Bu nedenle, gözetim toplumu yapıları sadece tek bir merkezden, yerinden gözetim ile sınırlı olmamakta, giyilebilir teknolojiler, sosyal medya, yeni iletişim araçları gibi tüm dijital iletişim araçları gözetim sisteminin kapsamını genişletmekte ve yeni gözetim biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

İletişim teknolojileri ile gözetim kavramı değişime uğramış, yeni gözetim kavramları ortaya çıkmıştır. Bu kavramlardan biri sinoptikon olarak bilinmektedir. Thomas Mathiesen tarafından ilham verilen bir grup bilim adamı; panoptikon gözetimin etkisini benzer şekilde sorunsallaştırmıştır. Bu bilim adamları Foucault'un panoptikon düzenlemede bir kule içerisinde kuşatılmasının aksine çağdaş medya teknolojileri ile çoğunluğun azınlığı izleyebildiği sinoptik ilişkiler tarafından daha uygun bir şekilde tanımlandığını açıklamıştır (Elmer, 2003, s. 232). Norveçli sosyolog Thomas Mathiesen tarafından ilk kez tanımlanan sinoptikon, panoptikon kavramının aksine çok olanın az olanı izlemesi, gözlemlemesi olarak ifade edilmektedir (Okmeydan, 2017, s. 60). Mathiesen (1997), Foucault'un çalışmalarına karşılık olarak, panoptikon gözetimin genişlemesine paralel olarak meydana gelen önemli bir gelişmeyi tartışmıştır. Mathiesen özellikle kitle medyasındaki suçlarla ilgili olarak sinoptikon kavramını geliştirmiştir. Panoptikon kavramının azınlığın çoğunluğu izleyen yapısının aksine sinoptikon çoğunluğun azınlığı görmesine ve izlemesine izin vermektedir. Başka bir deyişle medya izleyicileri (çoğunluk), medyada gösterilen bireyleri veya özel grupları (azınlık) görmekte ve dikkatle izlemektedir (Couch ve ark., 2015, s. 3). Truman Show gibi sinema filmleri ile Survivor, Biri Bizi Gözetliyor gibi televizyon programları çoğunluğun azınlığı izlediği yapımlar olmaları, haz ve eğlence odaklı yapıları, kişilerin rızası ile gerçekleşmesi özellikleriyle sinoptikon örnekleri arasında gösterilmektedir.

Sosyal medyanın yaygınlaşması ve gözetimin zaman ve mekân kavramından bağımsız bir biçimde gerçekleşen yapısı sinoptikon kavramının yetersiz kalmasına ve herkesin herkesi, her an ve her yerden gözetleyebildiği omniptikon kavramına yol açmıştır. Omniptikon gözetim biçiminde bireylerin rızasına dayalı, haz ve eğlence odaklı bir denetim bulunmaktadır. Omniptikon denetimde içten gelen ve görünür olmaktan, diğerleri tarafından izlenmekten haz ve keyif alınan gönüllü gözetime geçiş yapılmıştır (Okmeydan, 2017, s. 46). Jeffrey Rosen tarafından panoptikon gözetim altında herkesin herkesi her an ve her yerden gözetleyebildiği, çoğunluğun çoğunluğu izleyebildiği gözetim biçimi Omniptikon olarak tanımlanmıştır (Sprague, 2007, s. 3). Haz ve eğlence kurgusu ile gözetimin arka planda tutularak, bireysel rızaya dayalı olarak, bireylerin kişisel profillerindeki verilerinden yararlanarak anlık gözetimin gerçekleştirilebildiği sosyal medya alanları omniptikon gözetim şeklinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Toplumun dijitalleşmesi, pandeminin ardından gerek sosyal yaşamda gerekse iş süreçlerinde analog iletişim araçlarından daha hızlı ve fonksiyonel olması göz önünde bulundurulacak kullanıcılara kullanım kolaylığı ve esnekliği bu dijital platformlar, gözetim toplumunun yapısını değiştirmekte, panoptikondan süper-panoptikon yapılarına geçişin önemli adımları olarak değerlendirilmektedir.

Gözetim teknolojisi ile ilişkili olarak bir diğer kavram süperpanoptikondur. Panoptikon, Mark Poster tarafından teklif edilen süperpanoptikon gibi post-panoptik kavramlar dizisine ilham

vermiştir. Foucault'un yazılarının daha ileri olarak geliştirilmesi ve yeniden okunması ile Poster bilgisayar destekli veri tabanında kurumsal ve ticari elektronik dosya tutulması devletin ülkesi, şimdi ve geçmiş karşısında izlemenin popülerliğinin en yüksek düzeye çıkarılmasıyla zaman ve mekândan bağımsız bir gözetim anlayışını ortaya çıkarmıştır (Badenhoop, 2021, s. 953). Mark Poster 'in süperpanoptikon kavramı, gözetim teknolojisinin mekândan bağımsızlaşmasını doğrulamaktadır (Wood, 2016, s. 3). Veri tabanları, süperpanoptikondan gözetim birliğine çeşitli çağdaş gözetim teorilerinde temel unsurlar olmuştur (Badenhoop, 2021, s. 952). Süperpanoptikon kavramı, gözetimin her yerden yapılabilmesine olanak sağlayarak panoptikon, sinoptikon ve omniptikon gözetim kavramlarının özelliklerini içeriğinde barındırmaktadır. Başka bir deyişle, süperpanoptikon; azınlığın çoğunluğu, çoğunluğun azınlığı, herkesin herkesi her yerden izleyebilmesine imkân veren diğer gözetim toplumu kavramlarını bütünleştiren bir yapı sunmaktadır.

Süperpanoptikon ile ilgili bir diğer önemli husus ise gözetimin yapısı ve nasıl gerçekleştiğidir. Süperpanoptikonda gözetim iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi, kapsamlı veri tabanı tutmada otorite olasılığı birinin dosyasının olup olmadığına, nerede olduğuna, sosyalist devletlerde etkili bir şekilde mobilleştirilen tehdit ve korkuyu bilip bilmemeye bakılmaksızın nüfus arasında öz eleştiri ve farkındalık yaratmaktadır. İkincisi ve daha önemlisi, otoritelerin gerçekliği bir kişinin kişisel bilgisinin, konumunun ve aktivitesinin kaydının tutulması ve bu verilerin kurumlara uygulanabilir olması hızlı araştırmalar yoluyla bireyleri tanımak, konumlandırmak ve ele geçirmek için ihtiyaç duyulduğunda onlara güç vermektedir (Badenhoop, 2021, s. 953). Süperpanoptikon ile birlikte gözetim yapısı yerini merkezi bir bina veya kuleden bireylerin gözlemlenmesi video gözetim sistemlerine bırakmıştır. Video gözetim sistemleri, özellikle suç oranlarını azaltmak ve terörle mücadele için son 10 yılda önemli ölçüde artmıştır. Aynı zamanda trafik analizleri, sağlık bakımı, kamusal güvenlik, vahşi yaşam izleme, akıllı bina, endüstriyel otomasyon ve çevre/hava takibi dahil çeşitli siber-fiziksel uygulamalara da büyük ölçüde uyarlanmıştır (Sultana & Wahid, 2019, s. 41607). Bu durum, çoğu öznel panoptikon yapısı ve yapay zeka teknikleri gözetim kulesinden gözetleyenlerin gerekli varlığını ortadan kaldırmaktadır (Ciccognani, 2023, s. 94). Panoptikon ve Katoptikon gözetim sistemlerindeki kule ve ayna şeklindeki kule yapılarının yerini video gözetim sistemlerinin aldığı süper-panoptikon gözetim sistemleri, bireylerin toplumsal güvenlikleri, sağlık bakım hizmetleri, yol ve trafik analizleri, suçluların kolay ve hızlı tespiti, akıllı binaların tasarlanması, otomasyon, günlük, haftalık veya aylık verilerle hava tahminleri ve raporları gibi yaşamın farklı alanlarında kullanılabilirliktedir.

Sonuç ve Öneriler

Dijital dönüşümün hayatın her alanında hissedildiği elektronik bir çağda gözetim yapısı sadece belirli bir merkezden bir bireyin izlenmesi ile sınırlı olmamakta, gözetim anlayışı bireylerin zaman ve mekân kavramlarından bağımsız bir şekilde ve dijital iletişim teknolojilerinin olanaklarından yararlanılarak yeni ve daha kapsamlı bir süreç olarak devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı; dijital iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla yaşanan gözetimin dönüşüm sürecini panoptikon, sinoptikon, omniptikon ve süperpanoptikon kavramları çerçevesinde incelemektir.

Geçmişten günümüze gözetim yapısında yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkışı ve hızla gelişimiyle birlikte değişimler yaşandığı yapılan çalışmalarla da ifade edilmiştir. Elharrouss ve ark. (2021),

çalışmalarında video gözetim sisteminin kameraları kullanarak özel ve kamusal alanlardaki etkinlikleri izlemenin bir eylemi olduğunu, geçişte temel video gözetim sisteminin bir veya birkaç kamera aracılığıyla bilgi edinilip daha sonra merkezi bir konumda kaydederek ve izlenerek sergilendiğini açıklamıştır. Günümüzde ise video gözetim sisteminin gelişimi edinilen verilerin analizinin otomasyonuna olanak sağladığını belirtmiştir. Siapera (2016), 18.yy'da Jeremy Bentham tarafından tasarlanan, beden izlenmesine ve sürekli gözetlenmesine olanak veren bir makine olan panoptikon kavramının günümüzde herkesin kendileri ve diğerleri hakkındaki bilgilerin sürekli toplanmasına, depolanmasına ve izlenmesine bağlı olduğu bir elektronik süperpanoptikon olarak fark edildiğini açıklamıştır. Doyle (2011, s. 283), Thomas Mathiesen'in sinoptikon kavramını sunduğu 'İzleyici Toplum' (*The Viewer Society*) çalışmasından söz ederek, Mathiesen'in panoptikon gözetimin yanı sıra kontrolün karşılıklı ve paralel olduğu yeni bir gözetim kavramı olarak sinoptikon kavramını önerdiğini açıklamıştır. Christensen ve ark. (2015, s. 82), araştırmalarından Snapchat uygulamasının azınlığın gönüllü olarak azınlık tarafından izlendiği panoptik bir güç mekanizması olarak tanımlanabileceğini açıklamıştır. Lyon (2006, s. 43), televizyon ve internet medyasının çok yönlü panoptik-sinoptik eğilimine ilişkin birçok örneğin günümüzde arttığını açıklamıştır. Aynı zamanda, Mathiesen'in panoptikon ve sinoptikon gözetimin karşılıklı olarak birbirini beslediği görüşüne sahip olduğunu vurgulamıştır. Ciccognani (2023, s. 94), gözetimin yeni çağdaş bir paradigmasını ifade etmek için teorisyenlerin katoptikon ve alttan gözetim gibi yeni sözcükler ortaya çıkardığını belirtmiştir. Bu yeni kavramların diğerleri ile dijital olarak iletişim kurarken gözetlemek ve bünyesinde toplamak için bireyleri zorlayan yeni teknoloji alt yapısını tanımladığını açıklamıştır. Görüldüğü üzere, teknolojilerin gelişimi gözetim kavramlarında ve gözetim şeklinde dönüşüme yol açmaktadır. Yeni kavramların ve yeni gözetim biçimlerinin ortaya çıkışını hızlandırmaktadır.

Sonuç olarak, dijital iletişim teknolojileri ile panoptikon denetimin ulusal, tek bir merkezden azınlığın çoğunluğu denetlediği, baskı ve zorlamaya dayalı yapısının tamamen değişime uğradığı görülmektedir. Katoptikon gözetim, sosyal olarak eşit gözetim ve herkesin herkesi izleyebilmesi ve gözetleyebilmesi ile panoptikondan farklılık göstermektedir. Sinoptikon ve omniptikon gözetim toplumu kavramlarının panoptikon gözetim yapısından en temel farklılıklarından biri bireylerin rızasına dayalı olarak, haz ve eğlence odaklı gerçekleşmesi olarak değerlendirilmektedir. Süperpanoptikon gözetim ise bütünsel bir bakış açısı sunarak, panoptikon, sinoptikon ve omniptikon kavramlarının özelliklerini bir arada sunan yeni bir gözetim yapısı olarak sunulmuştur. Bu durum, dijital toplum ve dijital devlet olma yolunda denetim mekanizmalarının işleyişinde değişimlere yol açmaktadır. Her zaman, her yerden ve her an gözetlendiğinin bilincinde olan toplum, davranışlarını bu doğrultuda şekillendirmektedir.

Giyilebilir teknolojiler, yeni iletişim teknolojileri, sanal gerçeklik gözlükleri gibi uygulamalar gözetim biçimini dönüştürmekte, alttan gözetim, tersten gözetim, zaman ve mekân kavramlarından bağımsız her yerden ve anında gözetim olarak yeni gözetim anlayışlarını ortaya çıkarmıştır. Baskı ve zorlamaya dayalı, yerel kapsamlı gözetim şekilleri yerine küresel ölçekli, kişisel rızaya, haz ve eğlence temaları ile sunulan gözetim yapılarına bırakmıştır. Modern gözetim sistemlerinde kule yapılarının yerini video gözetim sistemleri almakta, bilgi ve iletişim teknolojileri dijital güvenlik açısından yeni etik sorunlar gündeme getirmektedir. Bu noktada, bireylerin farkındalık düzeyi yüksek dijital vatandaşlar olmaları

önem arz etmektedir. Bu çalışmanın gözetim toplumu, gözetim toplumu kavramları, gözetim toplumu ve dijital kimlik, panoptikon, sinoptikon, omniptikon, katoptikon ve süper-panoptikon gözetim biçimleri üzerine yapılacak araştırmalara katkı sunacağı düşünülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declare that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Abdullah, F., & Jalal, A. (2023). Semantic segmentation based crowd tracking and anomaly detection via neuro-fuzzy classifier in smart surveillance system. *Arabian Journal for Science and Engineering*, 48(2), 2173–2190. [CrossRef]
- Allmer, T. (2012). Critical internet surveillance studies and economic surveillance. *Internet and Surveillance: The Challenges of Web 2.0 and social media*, 16, 124–143.
- Anamur, D. D., & Topsakal, T. (2019). Herkesin herkesi gözetlediği toplum: Siberuzamda alttan gözetimin farklı inşası olarak Siber zorbalık. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 4(2), 37–58.
- Badenhoop, E. (2021). The fallacy of perfect regulatory controls: Lessons from database surveillance of migration in West Germany from the 1950s to the 1970s. *Regulation and Governance*, 15(3), 952–968. [CrossRef]
- Christensen, J. R., Hansen, J. C., Larsen, F. H., & Nielsen, J. S. (2015). *From Snapshot to Snapchat: Panopticon or Synopticon?* (ss. 69–84). Academic Quarter|Akademisk Kvarter.
- Ciccognani, M. (2023). Exploring modes of surveillance in films. *CINEJ Cinema Journal*, 10(1), 89–123. [CrossRef]
- Couch, D., Thomas, S. L., Lewis, S., Blood, R. W., & Komesaroff, P. (2015). Obese adults' perceptions of news reporting on obesity: The panopticon and synopticon at work. *SAGE Open*, 5(4), 1–14. [CrossRef]
- Dolgun, U. (2004). Gözetim toplumunun yükselişi: Enformasyon toplumundan gözetim toplumuna. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 55–74.
- Doyle, A. (2011). Revisiting the synopticon: Reconsidering Mathiesen's 'The Viewer Society' in the age of Web 2.0. *Theoretical Criminology*, 15(3), 283–299. [CrossRef]
- Elharrouss, O., Almaadeed, N., & Al-Maadeed, S. (2021) A review of video surveillance systems. *Journal of Visual Communication and Image Representation*, 77, 103116. [CrossRef]
- Elmer, G. (2003). A diagram of panoptic surveillance. *New Media and Society*, 5(2), 231–247. [CrossRef]
- Galiç, M., Timan, T., & Koops, B. J. (2017). Bentham, Deleuze and Beyond: An overview of surveillance theories from the panopticon to participation. *Philosophy and Technology*, 30(1), 9–37. [CrossRef]
- Ganascia, J. G. (2009). The great catopticon. In 8th International Conference Computer Ethics: Philosophical Enquiry (pp. 252–266).
- Ganascia, J. G. (2010). The generalized sousveillance society. *Social Science Information*, 49(3), 489–507. [CrossRef]
- Jonsson, K. (2006). The embedded panopticon: Visibility issues of remote diagnostics surveillance. *Scandinavian Journal of Information Systems*, 18(2), 3.

- Kavut, S. (2022). *Sosyal, teknolojik ve psikolojik Boyutlarıyla dijital kimlik*. Çizgi Kitabevi.
- Lerch, N. (2014). *Sousveillance and its impact on privacy*. Faculty of Economics and Business Bachelor of Science, International Business.
- Leth Jespersen, J. L., Albrechtslund, A., Øhrstrøm, P., Hasle., P. F. V., & Albretsen, J. (2007). Surveillance, persuasion, and panopticon. In Y. de Kort, W. IJsselsteijn, C. Midden, B. Eggen, & B. J. Fogg (Eds.), *Persuasive Technology: Second International Conference on Persuasive Technology, PERSUASIVE 2007: Revised Selected Papers* (pp. 109–120). IEEE Computer Society Press. Lecture Notes in Computer Science Vol.4744/2007.
- Lyon, D. (1992). The new surveillance: Electronic technologies and the maximum security society. *Crime, Law and Social Change*, 18(1–2), 159–175. [\[CrossRef\]](#)
- Lyon, D. (1998). The World Wide Web of surveillance: The internet and off-world power-flows. *Information, Communication and Society*, 1(1), 91–105. [\[CrossRef\]](#)
- Lyon, D. (2006). synopticon, and scopophilia: Watching and being watched. *New Politics of Surveillance and Visibility*, 9/11, 35–54.
- Marx, G. T. (1985). The threat of 1984-style techniques. *Futurist*, 21–26.
- Okmeydan, S. B. (2017). Postmodern kültürde gözetim toplumunun dönüşümü: 'Panoptikon'dan 'sinoptikon' ve 'omniptikon'a. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri online dergisi*, 8(30), 45–69.
- Özdemir, Ş. (2020). Post-panoptikon çağı: Gözetimin dijitalleşmesi ve çevrimiçi kimliğin gizliliği üzerine bir analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 81–108. [\[CrossRef\]](#)
- Ruggieri, S., Bonfanti, R. C., Passanisi, A., Pace, U., & Schimmenti, A. (2021). Electronic surveillance in the couple: The role of self-efficacy and commitment. *Computers in Human Behavior*, 114, 106577. [\[CrossRef\]](#)
- Siapera, E. (2016). News media and ethnic minorities. *The sage handbook of digital journalism*, 35–50.
- Sprague, R. (2007). From Taylorism to the Omnipticon: Expanding employee surveillance beyond the workplace. *J. Marshall J. Computer & Info. L.*, 25, 1.
- Sultana, T., & Wahid, K. A. (2019). Choice of application layer protocols for next generation video surveillance using internet of video things. *IEEE Access*, 7, 41607–41624. [\[CrossRef\]](#)
- Thomsen, F. K. (2019). The concepts of surveillance and sousveillance: A critical analysis. *Social Science Information*, 58(4), 701–713. [\[CrossRef\]](#)
- Wood, S. (2016). Police body cameras: Emotional mediation and the economies of visibility. *Emotions, Technology, and Design*, 227–239. [\[CrossRef\]](#)
- Yılmaz, S., & Yengin, D. (2021). Analysis of emotional approach of digital surveillance in film studies. *Communication and Technology Congress* (pp. 233–244). CTC. [\[CrossRef\]](#).

Acknowledgement of Reviewers

Dear readers,

Our reviewers perform very important and precious role in the evaluation of the scientific articles, make valuable contributions to the increasing quality and the rising at an international level of the Communicata.

Editorial Board would like to thank all the reviewers that are listed below for their support in Communicata in 2022.

Ahmet OKTAN

Beyler YETKİNER

Ersin DİKER

Fatih DEĞİRMENCİ

Haldun NARMANLIOĞLU

Hasan GÜLLÜPUNAR

Muhsine SEKMEN

Ömer ALANKA

Serkan BAYRAKCI

Yavuz KÜÇÜKALKAN

